

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

THE POLICY OF NATIONAL SECURITY

Савремена безбедносна динамика
и кризе

ISSN 2334-959X

УДК 351.862/.863(497.11)

Број 1/2025.

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

The Policy of National Security

Издавач

Институт за политичке студије

Адреса: Добрињска 11, Београд

www.ips.ac.rs

Телефон: 011/3349 204

Имејл адреса: pnb@ips.ac.rs

ISSN 2334-959X УДК 351.862/.863(497.11)

Vol. 28 Год XVI Број 1/2025.

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ.

За издавача

др Миша Стојадиновић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

Главни и одговорни уредник

др Марија Ђорић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

Извршни уредник

мср Милица Стојчић, истраживач-сарадник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

Редакција часописа

др Љубиша Деспотовић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

др Дејана Вукасовић, научни саветник, Институт друштвених наука, Београд, Србија

др Драгана Коларић, редовни професор,

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија

др Владан Петров, редовни професор, Универзитет у Београду, Правни факултет, Србија

Dr. Eugen Strautiu, Full Professor, Lucian Blaga University of Sibiu,

Faculty of Social Sciences and Humanities, Romania

др Ивана Бодрожкић, ванредни професор,

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија

др Дејан Антић, ванредни професор, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Србија

Dr. Markéta Kosmanová, Lead Researcher, Charles University Prague,

Faculty of Social Sciences, Czech Republic

Dr. Neszmélyi György Iván, Professor, Milton Friedman Doctoral School of Economics and

Management Sciences, Milton Friedman University, Budapest, Hungary

Секретари редакције

мср Ненад Спасојевић, истраживач-сарадник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

Савет часописа

др Радослав Гађиновић

др Сима Аврамовић, професор емеритус, Универзитет у Београду, Правни факултет, Србија

др Миле Бјелајац, научни саветник, Институт за новију историју Србије, Београд, Србија

др Радован Радиновић, професор, Универзитет одбране,

Институт за стратегијска истраживања, Београд, Србија

др Дарко Танасковић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Србија

др Миленко Целетовић, редовни професор,

Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Србија

др Горан Матић, ванредни професор, Факултет за пословне студије и право, Београд, Србија

Чланови Савета из иностранства

Dr. Bojan Dobovšek, Full Professor, University of Maribor,

Faculty of Criminal Justice and Security, Slovenia

Dr. Snežana Nikodinovska-Stefanovska, Full Professor, University "St Kliment Ohridski"

– Bitola, Faculty of Security Skopje, North Macedonia

Dr. Marius Vacarelu, Full Professor, National University of Political Studies

and Public Administration, Bucharest, Romania

Слог и штампа

Донат граф, Београд

Тираж

50

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

ПОЛИТИКА
НАЦИОНАЛНЕ
БЕЗБЕДНОСТИ

САДРЖАЈ

Уводник.....X

САВРЕМЕНА БЕЗБЕДНОСНА ДИНАМИКА И КРИЗЕ

Faisal Essa Ali Abdallah Hassan, Елдар Шаљић, Ема Крактус
ПРИРОДНЕ КАТАСТРОФЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА
КРИТИЧНУ ИНФРАСТРУКТУРУ У УЈЕДИЊЕНИМ
АРАПСКИМ ЕМИРАТИМА.....1-19

Вера Арежина, Горан Лукић
ЕФЕКТИВНОСТИ ИНТЕРВЈУА У ПРЕВЕНЦИЈИ
И ДЕТЕКЦИЈИ КРИЗА.....21-38

Вељко Благојевић
СРБИЈА И ПРОШИРЕНО ОДВРАЋАЊЕ:
ИСКУСТВА И ПУТОКАЗИ.....41-57

Хатиџа Бериша, Игор Баришић
ИЗАЗОВИ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
У ИЗМЕЊЕНОМ БЕЗБЕДНОСНОМ ОКРУЖЕЊУ.....59-79

Дајана Лазаревић
ИМПЛИКАЦИЈЕ ПРИВАТНИХ ВОЈНИХ КОМПАНИЈА
НА ГЕОПОЛИТИКУ И ГЛОБАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ.....81-99

Тања Казић
ДИГИТАЛНА ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ
ГЕНЕРИСАНЕ ВЕШТАЧКОМ ИНТЕЛИГЕНЦИЈОМ:
СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА ИЗРАЕЛСКО-ПАЛЕСТИНСКОГ
СУКОБА И ПАДА БАШАРА АЛ-АСАДА У СИРИЈИ.....101-122

Ненад Стекић

ВОЈНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ У УНИПОЛАРНОСТИ: ПОУКЕ ЗА
БЕЗБЕДНОСНУ ДИНАМИКУ ОДНОСА САД И КИНЕ
ЗА ДРУГУ ТРАМПОВУ АДМИНИСТРАЦИЈУ..... 125-146

Милован Трбојевић, Бранислав Свирчевић

УЛОГА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ У СПРЕЧАВАЊУ
ПОЛИТИЧКИХ ПРЕВРАТА..... 149-165

Марко Ђорђевић, Милан Миљковић

ПОВЕЗАНОСТ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА
И САВРЕМЕНОГ ТЕРОРИЗМА..... 167-190

THE POLICY OF NATIONAL SECURITY

TABLE OF CONTENTS

Foreword.....X

CONTEMPORARY SECURITY DYNAMICS AND CRISES

Faisal Essa Ali Abdallah Hassan, Eldar Šaljić, Ema Kraktus
NATURAL DISASTERS AND THEIR IMPACT ON CRITICAL
INFRASTRUCTURE IN THE UNITED ARAB EMIRATES.....1-19

Vera Arežina, Goran Lukić
EFFECTIVENESS OF INTERVIEWS IN CRISIS
PREVENTION AND DETECTION.....21-38

Veljko Blagojević
SERBIA AND EXPANDED DETERRENCE:
EXPERIENCES AND ROADMAPS.....41-57

Hatidža Beriša, Igor Barišić
CHALLENGES OF THE REPUBLIC OF SERBIA’S
MILITARY NEUTRALITY IN A CHANGED SECURITY
ENVIRONMENT.....59-79

Dajana Lazarević
IMPLICATIONS OF PRIVATE MILITARY COMPANIES
ON GEOPOLITICS AND GLOBAL SECURITY.....81-99

Tanja Kazić
DIGITAL PROPAGANDA AND DISINFORMATION
GENERATED VIA ARTIFICIAL INTELLIGENCE:
THE ISRAEL/PALESTINE CONFLICT AND THE FALL OF
BASHAR AL-ASSAD IN SYRIA CASE STUDIES.....101-122

Nenad Stekić

MILITARY INTERVENTIONS IN THE UNIPOLARITY:
LESSONS FOR SECURITY DYNAMICS OF US-CHINA
RELATIONS AMID TRUMP'S SECOND TERM.....125-146

Milovan Trbojević, Branislav Svirčević

THE ROLE OF THE SECURITY SERVICES IN
PREVENTING POLITICAL COUPS..... 149-165

Marko Đorđević, Milan Miljković

THE NEXUS BETWEEN HYBRID WARFARE
AND CONTEMPORARY TERRORISM..... 167-190

УВОДНИК

Поштовани читаоци,

Нови број научног часописа „Политика националне безбедности” доноси две лепе вести. Прво, због актуелности тема којима се бавимо, јавила се потреба да повећамо излазност нашег часописа, те ћемо сада излазити три пута годишње и то двојезично, на српском и енглеском језику. Друго, наш часопис је одлуком Министарства науке, технолошког развоја и иновација категорисан као М24, што је резултат нашег минулог рада. Овом приликом бих желела да се захвалим свим сарадницима, посебно секретарима часописа, који су заједно са уредништвом вредно и посвећено радили на подизању нивоа часописа. Велику захвалност дугујемо и претходном главном и одговорном уреднику др Радославу Гађиновићу (1955–2021), који је успоставио чврсте темеље нашег часописа.

Теме у овом броју „Политике националне безбедности” покушавају да испрате изузетно динамичну реалност у којој се налазимо (што често није лак посао). Овога пута смо се, поред националне безбедности, бавили и критичним инфраструктурама у контексту природних катастрофа, кроз међународне студије случаја (Уједињени Арапски Емирати). Дали смо простора и методологији истраживања кроз тему ефективности интервјуа у превенцији и детекцији криза. Осим тога, елаборирали смо феномен војне неутралности Републике Србије у измењеном безбедносном окружењу, као и улогу приватних војних компанија у савременим геополитичким дешавањима. Наша идеја је да се фокусирамо не само на националну и регионалну безбедност, већ и на шири међународни контекст, како бисмо повезали глобална политичка дешавања. Стога сматрамо да ће употреба вештачке интелигенције кроз студије случаја израелско-палестинског сукоба и пад режима Башара ал Асада у Сирији, бити веома интересантна тема за многе од вас, а што ћете имати прилике да читате у овом броју. Долазак Доналда Трампа на чело Сједињених Америчких Држава је свакако инспиративна тема за многе истраживаче, те смо припремили и рад

који се бави анализом потенцијалних војних интервенција, са освртом на односе Кине и Америке. За крај смо оставили увек актуелне теме које се тичу улоге обавештајног сектора у спречавању политичких преврата и корелативног односа хибридног деловања и тероризма.

Хвала вам што нас пратите и подржавате у настојању да будемо још бољи и читанији.

Главни и одговорни уредник часописа
Политика националне безбедности
Проф. др Марија Ђорић

FOREWORD

Dear readers,

The new issue of the scientific journal *Policy of National Security* brings two pieces of good news. First, due to the relevance of the topics we cover, we have recognized the need to increase the publication frequency of our journal. As a result, we will now publish in Serbian and English three times a year and bilingually. Second, by the decision of the Ministry of Science, Technological Development, and Innovation, our journal has been categorized as M24, which is a recognition of our past efforts. On this occasion, I would like to express my gratitude to all our collaborators, especially the journal's secretaries, who have worked diligently and devotedly alongside the editorial team to raise the journal's quality. We also owe tremendous gratitude to our former editor-in-chief, Dr. Radoslav Gaćinović (1955–2021), who laid the firm foundations of our journal.

The topics covered in this *Policy of National Security* issue attempt to follow the highly dynamic reality we find ourselves in – a task that is often not easy. In addition to national security, we have also addressed critical infrastructure in the context of natural disasters through international case studies (United Arab Emirates). We have dedicated space to research methodology by examining the effectiveness of interviews in crisis prevention and detection. Furthermore, we have elaborated on the phenomenon of Serbia's military neutrality in the changing security environment and the role of private military companies in contemporary geopolitical events. We focus on national and regional security and the broader international context to connect global political developments. Therefore, we believe that using artificial intelligence in case studies related to the Israeli-Palestinian conflict and the fall of Bashar al-Assad's regime in Syria will greatly interest many of our readers. The arrival of Donald Trump as the head of the United States is undoubtedly an inspiring topic for many researchers, so we have also prepared a study analyzing potential military interventions with a focus on U.S.-China relations.

Finally, we have reserved space for always-relevant topics concerning the role of the intelligence sector in preventing political coups and the correlation between hybrid warfare and terrorism.

Thank you for following and supporting us in our effort to become even better and more widely read.

Editor-in-Chief of the journal Policy of National Security,

Prof. Dr. Marija Đorić

САВРЕМЕНА БЕЗБЕДНОСНА
ДИНАМИКА И КРИЗЕ

Faisal Essa Ali Abdallah Hassan*
*American University in the Emirates,
Dubai, United Arab Emirates*

Eldar Šaljić**
*American University in the Emirates,
Dubai, United Arab Emirates*

Ema Kraktus***
Ministry of Finance, Belgrade, Republic of Serbia

NATURAL DISASTERS AND THEIR IMPACT ON CRITICAL INFRASTRUCTURE IN THE UNITED ARAB EMIRATES

Abstract

Climate change is one of the main challenges facing the population around the world. The consequences of these changes have been manifested for decades in various ways, creating disasters that threaten the lives of an increasing number of people. This paper analyses the consequences of the floods that hit the United Arab Emirates on April 16, 2024. After any natural disaster, this flood also calls into question the approach, preparedness and response to this challenge, questioning the success of managing critical infrastructure. This is an important question given that in the last two decades the United Arab Emirates has encountered several floods of a more serious scale. In line with the further development of the consequences of climate change and in response to the challenges

* E-mail address: faisal.alblooshi.dxb@gmail.com; ORCID: /.

** E-mail address: eldar.saljic@aue.ae; ORCID: 0000-0002-5751-3419.

*** E-mail address: ema.kraktus@gmail.com; ORCID: 0009-0001-1478-4315.

they bring with them when it comes to the United Arab Emirates, the authors also propose specific guidelines for the relevant institutions as a way of improving critical infrastructure. A significant area would be to focus on the latest technology in creating superior public-private partnerships that would become modern, national-integrated emergency management systems. The authors used the Risk Management Theory, suggesting ways in which preventive responses can be made. The authors also used content analysis, as well as the observation method.

Keywords: United Arab Emirates, natural disaster, critical infrastructure, flood, climate change

INTRODUCTION

The United Arab Emirates (UAE) was established in 1971, and seven emirates comprise the UAE. Those are Abu Dhabi, Ajman, Dubai, Fujairah, Ras Al Khaimah, Sharjah, and Ras Al Khaimah. It is located in the Arabian Peninsula, which is a tropical desert that has very hot summers and warm winters, and rain is very scanty; where research has shown that fog and dust usually contribute to the deterioration of visibility in the summer months (Aldababseh and Temimi 2017). However, it is also a country that is very close to the Zagros Fault, which is not as safe from natural hazards as one might think.

This paper will discuss the flooding that happened on 16 April 2024, the settings of the critical infrastructures that are in the UAE, and how the event has taught the government, citizens, and their residents how systems and processes could be improved through the effectiveness of Critical Infrastructure Management during natural disasters (Al Ruwaithi 2019). Critical infrastructure refers to the essential assets and systems that are truly critical for the country's economy, safety and public health, and these can be meant as simple as communications systems, water supplies or even transportation networks. However, a country's critical infrastructure has always been vulnerable to cyberattacks, terrorism, or even natural disasters such as earthquakes, hurricanes or flooding, and many developed countries have made sure that they implemented measures to prevent and mitigate all the risks mentioned (Hemme 2015).

Countries worldwide are prone to crises and challenges that will affect the government, the well-being of their people, and their

development. Negative connotations or impacts are presented by natural disasters, diseases and wars that can make the effect challenging and complex (Al Ruwaithi 2019). With global warming and climate change, natural disasters are more prone, increasing the threat to the country's people and communities. Countries and governments must examine preventive processes and measures (Wen et al. 2023). Some natural disasters may be avoided before occurring, such as moving a community to a higher land if they know a tsunami is approaching, and impacts from a natural disaster or emergency can be dramatically reduced through readiness; however, there are still some that are difficult to predict and avoid and usually, the only way to move forward is mintage through the damages, implement recovery efforts so that the people and the country can return to normalcy (Dhanhani, Duncan, and Chester 2010).

The United Arab Emirates seems to be a country that has experienced natural hazards over the years. They suffered an Al Qurayah Flood in 1995, the Masafi earthquake in 2002, the Al Tawaian Landslide in 2005 and the Sharm Flash Flood in 2009 (Fujairah 2008). The United Arab Emirates has been dealing with natural disasters promptly. However, 16 April 2024 was record-breaking as the country witnessed a record-breaking rainfall in 24 hours, surpassing the meteorological data since records began in 1949 (Al Ruwaithi 2019). Dubai was hit the hardest as they received a year's worth of rain within 12 hours; this affected and caused significant disruptions to daily lives. The weather had left the whole country in widespread flooding, cancellations of flights and impassable roads due to high water levels. The Mohammed Bin Zayed University of Artificial Intelligence decided to investigate with a satellite where they studied specific areas in Dubai and the impact that was caused by the rainfall. It was found that there was a significant rise in water levels, disrupting social activities and majorly affecting the roads, as well as critical infrastructure hospitals and schools (Mohamed Bin Zayed University of Artificial Intelligence n.d.). This also led to Dubai Airports temporarily rerouting inbound and outbound flights.

There were news reports from all over the world mentioning that the cause of the rainfall was extreme cloud seeding, but this was caused by climate change, where low pressure at the surface created conditions for a thunderstorm that powerful. Global rising temperatures have led to extreme weather conditions, including intensive rainfall (Dhanhani, Duncan, and Chester 2010). Rainfall has become heavier as they can now hold more moisture in the atmosphere, although this was misled to

cloudseeding. The United Arab Emirates has set up a supreme national council under the name of NCEMA, National Emergency Crisis and Disaster Management Authority where they classify the decree into the following subsections with a disaster causing extensive damage and would need the cooperation of the government and communities coming together to achieve recovery and this might even include the assistance from other international countries (United Arab Emirates: The Supreme Council for National Security: National Emergency Crisis and Disaster Management Authority [NCEMA] n.d.).

The following subsection is preparedness, where the government would preempt situations and have resources, plans and manpower ready for the response to any emergencies or crises that were to occur. This stage would include training and developing plans and processes. Prevention and protection as the following subsection; this is to remove the cause of the disaster and reduce the probability of it, which involves several actions proposing important legislation and undertaking any preventative measure (Dhanhani, Duncan, and Chester 2010). The response is a procedure taken due to a crisis or disaster, mitigating its effects and offering aid (Hemme 2015). The following subsection is recovery, where actions and procedures were taken after an emergency or crisis aiming and rebuilding the affected places and infrastructure and attempting to return lives to normalcy (Wen et al. 2023). The last and final subsection is the risk, and that would mean calculating the probability of events or situations happening as a result of negligence or filling the gaps that might lead to any occurrence of crisis or emergencies, making sure that there is as little as injuries, death or loss of properties (Wyss and Al-Homoud 2004).

CRITICAL INFRASTRUCTURE IN THE UAE

Modern societies rely on organizational and physical infrastructure that facilitates the flow of information, goods, and services. This shall not only be restricted to roads and bridges but also encompass water supply systems, electricity grids, and communication networks crucial for business and daily life. In this great categorization of infrastructure, there is a subgroup known as critical infrastructure (Miles 2011). Those resources or systems are so essential that their loss or destruction would have a debilitating impact on the ability of a nation to defend itself, maintain economic stability, or otherwise perform societal functions.

For this reason, the current research will go a long way in explaining interdependence regarding infrastructure, the possible risks from natural hazards, and the vulnerabilities of hosting critical infrastructure within the UAE. It defines infrastructure and its role in maintaining social order, economic stability, and national security. It stresses how significant the CI is in fast development in the UAE. Later, we identify the basic infrastructure hazards associated with the most common natural disasters afflicting the UAE (Grandi 2021).

Additionally, we go over CI vulnerabilities associated with those natural disasters, demonstrating how even the most resilient systems can malfunction in extreme circumstances and providing guidance on how the UAE will best safeguard its vital infrastructure assets in the face of growing environmental danger. Linking the three domains will allow deeper detail toward the future with the UAE's opportunities and challenges in infrastructure preservation within a growing, increasingly unsure environment full of challenges.

CONTEMPORARY ENVIRONMENTAL AND CLIMATE CHALLENGES

Every nation is vulnerable to crises and difficulties impacting its development, government, and citizens' well-being. Natural disasters, illnesses, and wars might have unfavourable implications or effects that can be difficult and complicated to deal with (Al Ruwaithi 2019). Natural disasters are now discovered to be increasingly common due to climate change and global warming, which has increased the hazard to the nation's citizens and communities (Wen et al. 2023).

The United Arab Emirates is well known for its quick expansion and urbanisation. This vast desert was transformed into a global economic centre quickly. No success factor can make a nation like the UAE more susceptible to natural calamities. Seismic and volcanic activity, while uncommon and rare, are beyond the UAE's purview (Alteneiji, Ahmed, and Saboor 2020). Nevertheless, the nation is vulnerable to other unique natural hazards, such as heat waves, sandstorms, floods, and—more and more—the effects of climate change, which could jeopardise vital infrastructure and, in turn, jeopardise not only the nation's population's safety and security but also its economic stability and international standing.

Natural disasters have affected the UAE throughout the years. They have experienced several natural disasters, including the 1995 Al Qurayah Flood, the 2002 Masafi Earthquake, the 2005 Al Tawaian Landslide, and the 2009 Sharm Flash Flood (Fujairah 2008). The United Arab Emirates has demonstrated its ability to respond swiftly to natural calamities. However, on April 16, 2024, the nation experienced unprecedented rainfall daily, exceeding all meteorological data recorded since 1949 (Al Ruwaithi 2019). The other significant result of climate change in the UAE is related to the temperature rise. Though the temperatures in this country are very hot and usually beyond 40°C, peaking in summer, some climate projection models forecast that at this century's end, the average temperature in this region should increase by 2 to 4°C. It also has several significant infrastructure implications in the context of energy demand. A valid assumption would be that the hotter it gets, the more air conditioning and other cooling equipment must be used. This can put an inordinate strain on the nation's electrical grids (Krishnamurthy et al. 2016).

The remaining repercussions include sea level rise, to which coastal towns like Dubai, Abu Dhabi, and Sharjah are particularly vulnerable. These estimates by the Intergovernmental Panel on Climate Change consider that, contingent upon the amount of greenhouse gas emissions in the future, the global sea level could rise as much as one meter at the end of the century (Hegde 2010). Even a moderate rise in sea level would have huge impacts on coastal infrastructure, from costly developments such as Dubai's Palm Jumeirah to any form of infrastructure installation. For example, rising sea levels may exacerbate the high rate of coastal erosion, flooding, and saltwater intrusion into freshwater aquifers, impacting ecologies and structural components (Al-Mutairi et al. 2021). These increased coastal protection measures, such as seawalls and other costly urban design techniques that make communities resilient enough to prevent damage to valuable assets, are unquestionably necessary.

UAE's MANAGEMENT STRATEGIES FOR CRITICAL INFRASTRUCTURE IN NATURAL DISASTERS

Climate change is one of the chief concerns of the twenty-first century (See Stanković i Topalović 2022). During this period, it is evident within the arid regions of the Middle East. The United Arab Emirates belongs to nations highly prone to the different vagaries of climate

change. These have manifested in increased temperatures, rising sea levels, and extremities in weather, such as floods and droughts. It severely damages the infrastructure of the major coastal cities, such as Dubai and Abu Dhabi. This area is home to most of the nation's population and generates a significant portion of its economic activity. The UAE's authorities have not lagged behind their counterparts in creating plans for climate adaptation aimed at reducing the effects of these changes on their infrastructure (Beecham 2020). This is evidenced by how general infrastructure exposure of the UAE to the impacts brought about by climate change is highly vulnerable. It has included some of the most critical heat, flood dangers, and rise in sea level. Several adaptive measures against these risks have been addressed by the UAE, which has included critical infrastructure protection in pursuit of long-term resiliency.

Sea level rise is one threat that is quite obvious. By 2100, it is predicted that sea levels in the Arabian Gulf would have risen by up to 0.5 meters, which would have the potential to inundate low-lying coastal communities and disrupt several vital infrastructures, including airports, water desalination facilities, ports, and opulent beachfront residences (United Nations Environment Programme [UNEP] 2022). In this regard, the UAE has initiated the implementation of coastal defence systems, also forcing the recently built infrastructure to consider the consequences of sea level rise. The UAE defends its coastlines to safeguard vital infrastructure for its economy and populace.

Increased flooding risks are some of the most visible signs of climate change in the United Arab Emirates. These days, the country has gone through flash flooding in several parts, including Fujairah and Sharjah. Besides buildings, this also causes colossal losses in roads and bridges, bringing daily life and other economic activities to a grinding halt (Khaleej Times 2024). For instance, the torrential rains of 2024 flooded a great area and thus exhibited that this region is too unpredictable about its weather patterns. The UAE has hugely invested in various management systems related to flood and stormwater control policies, thus reducing the chances of disaster. These cities are implementing underground drainage systems, and dams with reservoirs are also being constructed to enhance the potential of water retention to avoid further destruction due to flooding (Dhanhani, Duncan, and Chester, 2010).

UAE MANAGEMENT STRATEGIES FOR CRITICAL INFRASTRUCTURE

The United Arab Emirates has set up a supreme national council under the name of National Emergency Crisis and Disaster Management Authority [NCEMA] where they classify the decree into the following subsections with a disaster causing extensive damage and would need the cooperation of the government and communities coming together to achieve recovery, and this might even include the assistance from other international countries (NCEMA n.d). The following subsection is preparedness, where the government would preempt situations and have resources, plans and manpower ready for the response to any emergencies or crises that were to occur. This stage would include training and developing plans and processes. Prevention and protection as the following subsection; this is to remove the cause of the disaster and reduce the probability of it, which involves several actions proposing important legislation and undertaking any preventative measures (Dhanhani, Duncan, and Chester 2010).

The response is a procedure taken due to a crisis or disaster mitigating their effects and offering aid (Hemme 2015). The following subsection is recovery, where actions and procedures were taken after an emergency or crisis aiming and rebuilding the affected places and infrastructure and attempting to return lives to normalcy (Wen et al. 2023). The last and final subsection is the risk, and that would mean calculating the probability of events or situations happening as a result of negligence or filling the gaps that might lead to any occurrence of crisis or emergencies, making sure that there is as little as injuries, death or loss of properties (Wyss and Al-Homoud 2004). The UAE has enthusiastically adopted the notion of smart cities for critical infrastructure management. As previously reported, these cities plan to monitor and manage infrastructure assets based on real-time considerations by investing in IoT, AI, and big data analytics technologies. These technologies aid in identifying and repairing weaknesses in transportation, energy, and water distribution networks before they become serious issues. Artificial intelligence and data analytics are used in power distribution networks as part of Dubai's Smart Grid Strategy, which will result in energy savings.

One of the most decisive factors in this respect has been the relationship between the public and private sectors. In this case, the UAE developed Public-Private Partnerships to build and secure critical infrastructure. In such a way, the private sector had the opportunity to

explore means through which it could invest in mega projects, mainly within the energy, water treatment, and transport industries (Al-Saadi and Abdou 2016). While these partnerships made the region's transport system one of the most extensive, especially in advanced incorporations of modern technologies, the same system has also emerged as one of the most efficient, for instance, the partnership which introduced the Dubai Metro. This will also contribute to infrastructural resilience in general in the UAE against different levels of physical and cyber threats. Substantial numbers focus on resilience against natural catastrophes, building rules, and regulations especially targeting designing new projects in coastal cities such as Dubai and Abu Dhabi. This would put the necessary perspective into place about critical energy-related infrastructure projects, desalination plants, and oil refineries reliant on this area concerning disrupted operations due to natural calamities (United Nations Office for Disaster Risk Reduction [UNDRR] n.d).

Therefore, the UAE's intention to deal with critical infrastructure encompasses an ensemble that includes collaboration, technology development, and an attitude towards risk management. With the ever-increasing incorporation of smart city technologies into its economic blueprint, robust models of public-private partnership, and an enshrined structure as magnificent as NCIPP, the UAE has saved first rank in the region concerning security and resilience in infrastructures (Okem et al. 2024). Therefore, these tactics will play a significant role in ensuring its vital infrastructure is strong and supportive enough to achieve its goals of being a major global economic centre while seeking more expansion (Chandra, Sharma, and Liaqat 2019).

Resilience, adaptation and challenges of critical infrastructure

The United Arab Emirates has invested highly in infrastructures resilient against extreme weather conditions, such as flash flooding. In contrast, for example, to the critical levee collapse in the United States during Hurricane Katrina. Adequate Government Coordination. There was effective coordination by the UAE government during the disaster response. These resulted in good mobilization of resources and, at the same time, a rapid rebuilding of damaged infrastructure. On the other hand, the reaction by the US federal government to Hurricane Katrina was wholly criticized as it was prolonged and uncoordinated (Yereseme,

Surendra, and Kuntoji 2022). During the recent crisis caused by heavy rains due to climate change, the UAE took an exceptional approach in dealing with the situation to minimize the damage caused to His Highness Sheikh Mohammed bin Rashid, ordered that all the duties and needs assigned to stricken families be catered for, to contain the crisis, as well as their transfer to safe shelters in coordination with government agencies and specialized teams (Evans 2024).

In the case of UAE, one might observe how the government is working for continuity regarding working remotely within different educational and governmental institutions for more thickness and build-up in infrastructure. In addition, some flights have been suspended from providing their service according to the given order so as not to have any casualties among the population, keeping life and safety among its people. It involves neither human safety in priorities taken and courses taken by the state nor states that these are under equal protection (Evans 2024).

THE ROLE OF THE FEDERAL GOVERNMENT AND PRIVATE INSTITUTIONS

We must consider that all government agencies and private institutions participate in crises that harm their interests. The priorities and responsibilities of the government and governmental organizations are to protect national security and their interests in crises, which are reflected in protecting national security by implementing laws and legislation and implementing the constitution within its legitimate limits, in addition to preparing and putting in place appropriate measures and responding to various crises (World Health Organization [WHO] 2019). His Highness Sheikh Mohammed bin Zayed called for a comprehensive review of climate preparedness and supporting those affected. In addition, His Highness Sheikh Hamdan bin Mohammed bin Rashid Al Maktoum, Crown Prince of Dubai and Chairman of the Dubai Executive Council, directed management companies and developers to provide alternative housing and basic and necessary needs promptly. Moreover, to ensure that the Department of Lands and Properties works to rebuild damaged homes to restore them to their normal condition (WAM 2024).

The UAE faced the crisis with outstanding professionalism due to the extensive damage to the country's infrastructure. Roads, vehicles, buildings, public facilities and housing units were also affected, and required resources to restore, repair and recover from the damage

(GuyCarpenter n.d.). However, in light of the development of the UAE's infrastructure in communication between governments and private institutions, it urged, as a private company, the Surplus provide humanitarian aid to families affected by the heavy rains more than 3,000 people to meet their basic needs through direct communication. Awareness among people and helping each other on the streets. It is known that people's cohesion in crises increases away from the clash of cultures (Abdulla 2024).

The UAE government lessened the damage of the 2024 floods quickly and efficiently. After that, the police did not waste any time dispatching rescue services to succour the bedraggled citizens, thus enabling the evacuation of people besides clearing blockades from the roads. The government had also erected temporary shelters for the displaced families besides promptly restoring electricity and water supplies to the affected areas (WAM 2024). It had been able to respond relatively quickly because it had already set up disaster management plans, invested sizable amounts in resilience hardening, and upgraded the catchments-most significantly in the stormwater management systems and the flood barriers (See Cvetković and Radović 2022) because the alert and communication mechanisms of the government had kept the casualty number low along with the infrastructure damage contained (Eyimoga et al. 2024). This realisation furthered the work that needed to be done to improve urban drainage systems and stormwater management, given the unpredictable nature of the climate.

These rains led to traffic disruptions, which led to the closure of schools and businesses. Thanks to the efforts of the UAE government, preventive measures and the strength of the UAE's infrastructure, work from home was activated for students and employees to ensure business continuity (The United Arab Emirates' Government portal n.d.). It is the general scheme and principles of the government, institutions, organizations, and persons for managing their difficulties and critical situations to reduce casualties, return their lives to normal, and receive complete recovery as soon as possible (Goodman Lantern n.d.). From this standpoint, the UAE has developed a proactive plan to deal with various crises to overcome their consequences so that life can return to normal within 24 hours. It is also considered an exceptional challenge and a unique experience, yet it overcame these challenges with minimal damage compared to other countries (JBA Risk Management n.d.). During the crisis, people and residents joined forces to provide humanitarian aid to those affected. In addition, restaurants in the country volunteered

by giving free meals to those affected by the storm (WAM 2024). The UAE takes into account that a proactive strategy is of utmost importance to mitigate the damage caused by floods, and it also includes various economic, tourism and technology sectors, in addition to investing in infrastructure to enhance the management of natural disasters and future risks resulting from them (Safi 2024).

The government of the UAE never ran away from standing for its people when there was a time of great need. The best example is the compensatory project it undertook after the flood of 2024 within the country's borders. That is to say, it freed up cash for the families whose houses or business places were either damaged or destroyed by the flood, directly converting into an emergency shelter, food and medical supplies were provided. In that way, the compensation delivery project's effectiveness in mitigating the long-term economic impact was reduced.

CONCLUSION

The UAE should be committed to continuously building more infrastructures related to climate change in areas most vulnerable to sea-level rise. A design to enhance coastline resilience shall be pursued with nature-based solutions that could restore mangroves as a robust barrier against erosion and flooding along these beaches. The authors suggest the following: a) Establish Tighter Guidelines for Critical Infrastructure Design (consequently, natural disasters became more violent and unpredictable; hence, the UAE Government would revisit the rules and standards related to the design of infrastructure projects to ensure that every new undertaking comprises disaster resiliency in its design. The transport networks, water supply networks, and electricity grids will be made lousy weather-resistant with no disruption); b) enhancing Public Awareness and Community Preparedness (apart from these technical and governmental initiatives, much has to be done by the UAE in terms of creating public awareness campaigns that highlight citizens' preparedness against these catastrophes. The more prepared people and communities are, the more resilient and better equipped they are in the case of disasters); c) More investments in intelligent infrastructure (in the case where UAE places innovative city agendas, it would be an assurance that in the event of a natural disaster, all the key infrastructures would be managed well. In situations where governments increase investments in emerging technologies such as blockchain, big

data analytics, and artificial intelligence, the development and recovery response times and predictability of catastrophes could be facilitated); d) Regional cooperation and information sharing: it is highly relevant that the UAE develops closer ties with other GCC members apart from other international organizations dealing with issues related to disaster planning and response. This will ensure more of a regional approach, culminating in better disaster management- particularly for hazards that transcend a country's borders and often affect several countries at one time.

This is a projection of what study into the risks that natural disasters pose to the critical infrastructures in the UAE and elsewhere in the world may have if there is a prediction of increased vulnerability for both developed and developing countries. The United Arab Emirates has made significant progress in safeguarding its infrastructure from the aftermath of natural calamities. Furthermore, the UAE's adoption of a strong risk management framework and innovative city programs have expanded its capability for monitoring, quickly responding to, and recovering from such calamities. The same is well evidenced by the test of infrastructure preparedness about the 2024 Flood in Fujairah. Quicker response and recovery are how UAE lives by the same, showcasing successful technocrats of disaster management.

Other violent natural disasters such as flooding, storms, and even wildfires may prove to be more likely due to all the processes of climate change that enhance the frequency and violence of natural disasters. This has created a difficult task for the world's vital infrastructure, particularly where systems are either ageing or inadequately maintained and built to withstand more frequent calamities. The critical infrastructure sectors of electricity, transportation, water, and communication networks are especially susceptible. The devastating effects of natural catastrophes on life safety, economic security, and recovery are compounded by cascading failures within any one of these.

Countries throughout the globe are realising that interconnected infrastructure systems need to be developed with resilience. That is where a strategic UAE approach to investment can make much difference. The prime area would focus on the latest technology in creating superior public-private partnerships. Most important would be the modern, nationwide integrated emergency management systems, which would go long towards that. While UAE has up till now focused on flood management and excessive heat, similar mechanisms for multi-geographically bordered natural disaster risks can be taken up.

REFERENCES

- Abdulla, Nasreen. 2024. "UAE: 3,000 flood-hit neighbours help each other, thanks to startup's solution." *Khaleej Times*. 28 April 2024. <https://www.khaleejtimes.com/uae/uae-rains-women-led-startup-helps-over-3000-people-by-setting-up-neighbourhood-sharing-model-durin>.
- Aldababseh, Amal, and Marouane Temimi. 2017. "Analysis of the Long-Term Variability of Poor Visibility Events in the UAE and the Link with Climate Dynamics." *Atmosphere* 8 (12): 242. DOI: 10.3390/atmos8120242.
- Al-Mutairi, Nawaf, Mohammad Alsahli, Maie El-Gammal, Mahmoud Ibrahim, and Rasha Abou Samra. 2021. "Environmental and economic impacts of rising sea levels: A case study in Kuwait's coastal zone." *Ocean and Coastal Management* 205: 105572. DOI: 10.1016/j.ocecoaman.2021.105572.
- Al Ruwaithi, A. Abdulhadi. 2019. "A Critical Review of Emergency and Disaster Management in the United Arab Emirates." *New Visions for Public Affairs* 11: 23–35.
- Al-Saadi, Rauda, and Alaa Abdou. 2016. "Factors critical for the success of public-private partnerships in UAE infrastructure projects: experts' perception." *International Journal of Construction Management* 16 (3): 1–15. DOI: 10.1080/15623599.2016.1146110.
- Alteneiji, Hamdan Rashid, Vian Ahmed, and Sara Saboor. 2020. "A strategic approach to emergency preparedness in the UAE." In *Advances in Science, Technology & Innovation*, eds. Syed M. Ahmed, Paul Hampton, Salman Azhar, and Amelia D. Saul, 241–246. Berlin: Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-030-48465-1_40.
- Beecham, Simon. 2020. "Impacts of climate change on coastal infrastructure." In *Sustainable Water Resource Development Using Coastal Reservoirs*, eds. T.G. Sitharam, Shu-Qing Yang, Roger Falconer, Muttucumaru Sivakumar, Sreevalsa Kolathayar, Lim Sinpoh, 173–184. Amsterdam: Elsevier. DOI: 10.1016/b978-0-12-818002-0.00009-5.
- Chandra, Geetanjali Ramesh, Bhoopesh Kumar Sharma, and Iman Ali Liaquat. 2019. "UAE's strategy towards the most cyber resilient nation." *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering* 8 (12): 2803–2809. DOI: 10.35940/ijitee.L3022.1081219.

- Cvetković, Vladimir M, i Sandra Radonjić. 2022. „Ugrožavanje bezbednosti lokalnih zajednica u vanrednim situacijama izazvanim poplavama.” *Politika nacionalne bezbednosti* 22 (1): 81–105. DOI: 10.22182/pnb.2212022.4.
- Dhanhani, Al Ghasyah Hamdan, Angus Duncan, and David Chester. 2010. “United Arab Emirates: Disaster Management about Rapid Onset Natural Disasters.” In *Advanced ICTs for Disaster Management and Threat Detection: Collaborative and Distributed Frameworks*, eds. Eleana Asimakopoulou and Nik Bessis, 65–79. Hershey: IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-61520-987-3.ch005.
- Evans, Tom. 2024. “President Sheikh Mohamed orders quick response to floods and support for those affected.” *The National News*. 17 April 2024. thenationalnews.com/news/uae/2024/04/18/president-sheikh-mohamed-floods-rain-response/.
- Eyimoga, H. A., Kuye, O. B., Abu, S. S., and Ahmed Ibrahim Kawu. 2024. “Flood Management Strategies: a Global Perspective.” *International Journal of Agriculture and Rural Development* 27 (1): 7009–7022.
- Goodman Lantern. n.d. “Crisis Response Strategy.” *Goodman Lantern*. Last accessed 15 December 2024. <https://goodmanlantern.com/crisis-management-services/crisis-response-strategies/>.
- Grandi, Filippo. 2021. “Climate change is an emergency for everyone, everywhere.” *Al Jazeera*. 5 November 2021. <https://www.aljazeera.com/opinions/2021/11/5/climate-change-is-an-emergency-for-everyone-everywhere>.
- GuyCarpenter. n.d. “Post-event report: Gulf floods.” *GuyCarpenter*. Last accessed 15 December 2024. <https://www.guycarp.com/insights/2024/04/Gulf-Floods-April-2024.html>.
- Hegde, Arkal Vittal. 2010. “Coastal erosion and mitigation methods – Global state of the art.” *Indian Journal of Geo-Marine Sciences* 39 (4): 521–530.
- Hemme, Kris. 2015. “Critical Infrastructure Protection: Maintenance is National Security.” *Journal of Strategic Security* 8 (3): 25–39. DOI: 10.5038/1944-0472.8.3s.1471.
- JBA Risk Management: The Flood People. n.d. “Dubai Floods: April 2024.” *JBA Risk Management: The Flood People*. Last accessed 15 December 2024. <https://www.jbarisk.com/knowledge-hub/event-response/dubai-floods-april-2024/>.

- Khaleej Times. 2024. "UAE President orders study of infrastructure after record-breaking rains impact nation." *Khaleej Times*. 18 April 2024. khaleejtimes.com/uae/uae-president-orders-study-of-infrastructure-after-record-breaking-rains-impact-nation.
- Krishnamurthy, Manikandan, Paramesh Ramalingam, Kumaravel Perumal, Latha Perumal Kamalakannan, Jeremiah Chinnadurai, Rekha Shanmugam, Krishnan Srinivasan, and Vidhya Venugopal. 2016. "Occupational heat stress impacts health and productivity in a steel industry in southern India." *Safety and Health at Work* 8 (1): 99–104. DOI: 10.1016/j.shaw.2016.08.005.
- Miles, B. Scott. 2011. "The role of critical infrastructure in community resilience to disasters." In *Structures Congress 2011*, eds. Dana Ames, Theodore L. Droessler and Marc Hoit, 1985–1995. Las Vegas: American Society of Civil Engineers. DOI: 10.1061/41171(401)173.
- Mohamed Bin Zayed University of Artificial Intelligence. n.d. "Dubai: Regional Case Study Before and After Rain." Mohamed Bin Zayed University of Artificial Intelligence. Last accessed 15 December 2024. mbzuai.ac.ae/wp-content/uploads/2024/05/EmiratesAndOman_RainCaseStudy.pdf.
- Okem, Eche Samuel, Zamathula Queen Sikhakhane Nwokediegwu, Aniekan Akpan Umoh, Preye Winston Biu, Bartholomew Obekoye Obaedo, and Michael Sibanda. "Civil engineering and disaster resilience: A review of innovations in building safe and sustainable communities." *International Journal of Science and Research Archive* 11 (1): 639–650. DOI: 10.30574/ijrsra.2024.11.1.0107.
- Safi, Sari. 2024. "UAE Flood 2024: Discover the negative impact in Dubai property market." *Backyard*. 18 April 2024. <https://backyard.ae/uae-flood-and-its-impact-on-dubai-property-market/>.
- Stanković, Đurđica, i Milica Topalović. 2022. „Populacioni pritisak kao uzrok klimatskih promena.” *Politička revija* 73 (3): 219–235. DOI: 10.22182/pr.7332022.10.
- The United Arab Emirates' Government portal. n.d. "Crisis and emergency management." *The United Arab Emirates' Government portal*. Last accessed 15 December 2024. <https://u.ae/en/information-and-services/justice-safety-and-the-law/entities-responsible-for-security-and-safety-in-the-uae/crisis-and-emergency-ncema>.

- United Arab Emirates: The Supreme Council for National Security: National Emergency Crisis and Disaster Management Authority [NCEMA]. n.d. "Your Guide for Emergencies." *United Arab Emirates: The Supreme Council for National Security: National Emergency Crisis and Disaster Management Authority*. <https://www.ncema.gov.ae/>.
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction [UNDRR]. n.d. "Climate action and disaster risk reduction." *United Nations Office for Disaster Risk Reduction*. Last accessed 15 December 2024. <https://www.undrr.org/implementing-sendai-framework/drr-focus-areas/climate-action-and-disaster-risk-reduction>.
- United Nations Environment Programme [UNEP]. 2022. "Adaptation gap report 2022: too little, too slow: climate adaptation failure puts the world at risk." *United Nations Digital Library*. <https://digitallibrary.un.org/record/3993010?ln=enandv%3Dpdf&v=pdf>.
- WAM. 2024. "Local Press: How people power helped the UAE weather the storm." *WAM*. 23 April 2024. <https://www.wam.ae/en/article/13vopr5-local-press-how-people>.
- Wen, Jiahong, Chengcheng Wan, Qian Ye, Jianping Yan, and Weijiang Li. 2023. "Disaster Risk Reduction, Climate Change Adaptation and Their Linkages with Sustainable Development over the Past 30 Years: A Review." *International Journal of Disaster Risk Science* 14: 1–13. DOI: 10.1007/s13753-023-00472-3.
- World Health Organization [WHO]. 2019. "Floods." *World Health Organization*. 8 November 2024. https://www.who.int/health-topics/floods#tab=tab_1.
- Wyss, Max, and Azm S. Al-Homoud. 2004. "Scenarios of Seismic Risk in the United Arab Emirates, an Approximate Estimate." *Natural Hazards*. 32: 375–393. DOI: 10.1023/B:NHAZ.0000035556.17601.1f.
- Yereseme, Archana K., H. J. Surendra, and Geetha Kuntoji. 2022. "Sustainable integrated urban flood management strategies for planning smart cities: a review." *Sustainable Water Resources Management* 8 (85). DOI: 10.1007/s40899-022-00666-5.

Faisal Essa Ali Abdallah Hassan*

*Амерички универзитет у Емиратима,
Дубаи, Уједињени Арапски Емирати*

Елдар Шалјић**

*Амерички универзитет у Емиратима,
Дубаи, Уједињени Арапски Емирати*

Ема Крактус***

Министарство финансија, Београд, Република Србија

ПРИРОДНЕ КАТАСТРОФЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА КРИТИЧНУ ИНФРАСТРУКТУРУ У УЈЕДИЊЕНИМ АРАПСКИМ ЕМИРАТИМА

Резиме

Климатске промене представљају један од главних изазова са којим се суочава становништво широм света. Последице ових промена испољавају се већ деценијама на различите начине стварајући катастрофе које угрожавају животе све већег броја људи. Аутори у овом раду анализирају последице поплава које су погодили Уједињене Арапске Емирате, 16. априла 2024. године. Као и после сваке природне непогоде, и ова поплава доводи у питање приступ, спремност и одговор на ову врсту изазова преиспитујући успешност у управљању критичном инфраструктуром. Ово је важно питање с обзиром на то да су се у последње две деценије Уједињени Арапски Емирати сусрели са неколико поплава озбиљнијих размера. У складу са даљим развојем последица климатских промена, а као одговор на изазове које оне са собом носе, када су Уједињени Арапски Емирати у питању, аутори предлажу и конкретне смернице ка надлежним институцијама као вид побољшања критичне инфраструктуре. Главна област би била фокусирање на најновију технологију у стварању супериорних јавно-приватних партнерстава који би постали модерни, национални

* Имејл адреса: faisal.alblooshi.dxb@gmail.com; ORCID: /.

** Имејл адреса: eldar.saljic@aue.ac; ORCID: 0000-0002-5751-3419.

*** Имејл адреса: ema.kraktus@gmail.com; ORCID: 0009-0001-1478-4315.

интегрисани системи за управљање ванредним ситуацијама. Аутори су користили теорију управљања ризиком, сугеришући начине на које се могу предузети превентивни одговори. Аутори су користили и анализу садржаја, као и метод посматрања.

Кључне речи: Уједињени Арапски Емирати, природне катастрофе, критична инфраструктура, поплаве, климатске промене

* Овај рад је примљен 11. фебруара 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. фебруара 2025. године.

Vera Arežina*

*Faculty of Political Sciences, University
of Belgrade, Republic of Serbia*

Goran Lukić**

Ministry of Interior Affairs, Belgrade, Republic of Serbia

EFFECTIVENESS OF INTERVIEWS IN CRISIS PREVENTION AND DETECTION***

Abstract

This paper will highlight an interview's definition, phases, classification and characteristics as a qualitative method. Although planning and preparation are essential phases of an interview, the most crucial phase is interviewing due to various questions, such as introductory, informative, assessments and closing questions. We will stress the importance of assessment questions because by observing the verbal and non-verbal answers of the respondents, it is possible to assess their credibility with a certain degree of accuracy. In an interview with observation, we will indicate verbal and nonverbal signs of a spoken lie, which include a variety of body movements and postures accompanying a verbal response. Well conducting an interview, especially the Peace and Reid model, may prevent and detect various crises such as financial fraud, terrorist attacks, and others.

Keywords: interview, qualitative method, assessment, financial fraud, crisis management

* E-mail address: vera.arezina@fpn.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-1793-2114.

** E-mail address: goran.lukic@mup.gov.rs; ORCID: /.

*** This article is written as part of the project of the Ministry of Science, Technological Development and Innovation (No. 451-03-66/2024-03 of 26.1.2024).

INTRODUCTION

After comparing different methodological views, whether an interview is a qualitative or mixed method, we will point out that the interview is a mainly used method of research and data collecting. Among many criteria of interview classifications, we would like to consider classifications based on the requirements of conducting an interview and upon criteria of preparation; we can differ from unstructured, semi-structured and structured interviews.

Although all phases of the interview are necessary, such as planning and preparation, the appointment of interviewers, and the final phase is to conduct the interview, many argue that the last phase is the most important due to the variety of questions, such as introductory, informative, assessments and closing questions. We will stress the importance of assessment questions because by observing the verbal and non-verbal answers of the respondents, it is possible to assess their credibility with a certain degree of accuracy. During the interview, it is essential to determine whether the respondent is telling the truth.

We will point out two leading interrogation models, the PEACE and REID models, for preventing and detecting various crises, such as financial fraud, terrorist attacks, etc.

DEFINITION, CLASSIFICATION AND INTERVIEW PHASES

There is an ongoing debate about interviews as a qualitative or mixed method. Some methodologists argue that an interview is a qualitative method in which the “researcher conducts face-to-face interviews with participants, telephone interviews, or engages in focus group interviews with six to eight interviewees in each group” (Creswell 2014, 239; Arežina 2021, 280). Other methodologists argue that the interview is a mixed method, combining some elements of a questionnaire as a quantitative method. “While questionnaires can provide evidence of patterns amongst large populations, qualitative interview data often gather more in-depth insights on participant attitudes, thoughts, and actions” (Harris and Brown 2017, 9–10; Kendall 2008). Also, interview is considered as well as techniques of interrogation method (Milosavljević i Radosavljević 2013, 505–512) or method for data collection (Kljajić 2016, 24). The interview mainly uses the qualitative method, which is applied when we want to

expand our basic information or knowledge about specific processes or phenomena through the participation of individuals. Therefore, an interview provides a better understanding compared to questionnaires and other quantitative methods of certain social or security phenomena such as crises (Mijalković 2018; Stajić, Mijalković and Stanarević 2013).

An interview is a mainly used method of research and data collecting. If we compare the interview and observation methods, an interview has a more significant application. The observation method can provide information only about ongoing phenomena or processes. In contrast, an interview can give information about phenomena or processes in the past, present, or which will happen in the future. Among other characteristics of an interview, it is a suitable method to research sensitive topics (Vučinić Nešković 2013, 142–143) when participants are shy or don't want to talk about specific issues in a group. However, some disadvantages of an interview include incompetent respondents and false and biased responses. Besides, if an event has happened long ago, respondents may forget some vital information. Therefore, especially in personal interviews, we can apply observation methods to provide information about non-verbal communication. Among the general characteristics of an interview, we will point out the advantages and disadvantages of different classifications of an interview. Kljajic points out more than ten criteria for interview classifications (Kljajić 2016, 74–81).

Upon criteria of conducting an interview, there are personal, telephonic, e-mail or web interviews. *Personal or face-to-face interviews are mainly used types because questions are direct, especially about sensitive topics such as crises or other security issues* (Mijalković 2018; Milošević i Stojadinović 2024; Arežina 2010).

The examiner can make a list of questions; if necessary, he can explain them to the respondent. Also, the examiner can make notes regarding the respondent's answers or his body language regarding non-verbal communication. The main disadvantage of this method is that it is expensive, as it requires trained employees, offices and much time. *Telephonic interviews* are widely used in many social sciences because information is provided quickly and cheaply. Still, respondents mostly don't want to answer unknown numbers or about sensitive topics. *Email and web page interviews* are expanding, and they can almost conduct personal interviews by using some platforms with video calls. They are the fastest in obtaining and processing data, but personal interviews are best to get information on sensitive issues.

Beside, upon criteria of preparation, there are unstructured, semi-structured and structured interviews. *Unstructured interviews* are conversation between examiner and respondent upon underlying subject, but without preparation. They are also called mild and in-depth interviews because the examiner is making a bond with respondents with initial questions and uses mostly open-ended questions (Creswell 2014, 239–240; Vučinić Nešković 2013, 140). Examiners need skills and knowledge to gain information about the respondent's actions, knowledge, experiences, motives, and body language. Unstructured interviews provide data on certain subjects but offer many different views of respondents (Creswell 2012, 535). If the examiner is inexperienced, the absence of guidelines or a standardized set of questions can be a disadvantage. In most semi-structured interviews, the examiner has guidelines and a list of questions, but they are not standardized, and he can ask follow-up questions to get more information. Although semi-structured interviews are flexible, at the same time, it is their disadvantage because two questions will not have the same structure and, therefore, can't be compared as well as different answers. *Structured interviews* have a standardized, pre-decided set of questions, closed-ended or open-ended, but according to a specific subject. Therefore, the examiner has a rigid form and has to maintain uniformity in the interview, but the procedure is easy due to standardization (Milosavljević i Radosavljević 2013, 509). A predefined set of questions, especially closed-ended ones, can provide the accuracy of different answers that can be analyzed collectively, especially using some data processing programs.

The interview can be divided into the planning and preparation phase, the appointment of interviewers, and the final phase is to interview in the desired direction.

Before starting the interview, due to various crises, including those caused by financial crime, it is necessary to find out as much as possible about the case itself, that is, as much as possible to gather facts about the criminal act, the respondent and to determine the time and place for conducting the interview. Accordingly, the preparation and planning phase, one of the most critical phases of the overall interview process, must consider the determination of the respondents, the time and place of the interview, legal issues and who should be the participants in the interview. When planning and preparing for the interview, the examiner should consider the respondents' characteristics, including age, religious beliefs, cultural background, family, neighbourhood and professional

circumstances, and other characteristics (Kljajić 2016, 100–102). It is essential to determine enough time and not to accept any suggestions from the respondent to change the interview process in an undesirable direction.

The second phase is *to appoint the interviewers*. For example, in a case of financial crime, then ultimately the financial forensic scientist should be ready to interview the respondent anywhere and at any time. Collecting data and evidence (Ristić 2016, 186–193; Mijalković and Arežina 2024, 26–35; Arežina 2023, 209–210) is relevant to determine the truth in court proceedings. However, the ideal ambience would be a room with little or no objects that could distract, such as large windows overlooking interesting objects or surroundings, photographs and objects that attract attention, etc. The goal is to create an environment in which nothing distracts the respondent from the conversation with the examiner.

An interview is conducted in rooms specially intended for that purpose. There, the examinee occupies a unique position towards the examiner, expressing a particular relationship with his physical attitude. Thus the position and space that the examinee occupies about the examiner serves as a symptomatic sign. Besides, specific legal issues must be considered when the examiner, during the interview, asks the respondent for recognition to have committed criminal acts to avoid possible risks related to defamation lawsuits and violations of legal norms. During conducting interviews (Vučinić Nešković 2013, 158–169), for example, in the case of a criminal act, it is best for two people to conduct the interview and for one interrogator to ask questions while the other takes notes. Of course, examiners can switch roles, but another examiner should first and foremost observe the respondents' behaviour and consider what questions would suit such behaviour. When examiners work together for extended periods, they learn conversation patterns from each other.

Also, we can divide the interview into several phases, such as the initial contact, establishing trust, asking specific questions, obtaining a statement and ending the conversation.

For initial contact, it is very important that the examiner state his identity, position and who he represents and clearly explain the reasons for which the examination is required and the objectives to be achieved. Usually, use a phone, unannounced arrival or an official written call to make initial contact. Making initial contact by phone is a quick and convenient way to avoid wasting time and resources. Still, it is risky

because a respondent can refuse an initial conversation for many reasons, such as questioning the respondent's identity, justifying the purpose and reason for calling, and others. The initial contact significantly differs by the examiner, so if it is a criminal inspector, he has legal powers and status that vary considerably from the internal or external auditor.

At the beginning of the conversation, the examiner, with his verbal and non-verbal behaviour, should establish a relationship of trust with the respondent, which can be of great importance for later obtaining information and eventual recognition if the respondent has committed a crime. At this stage, important are questions to prepare the respondent for a more significant phase of the conversation but questions that may cause discomfort or threat should be avoided. Therefore, at this stage, the examiner should break the ice concerning the respondent to gather all the information and data relevant to the procedure.

ASSESSMENT AND OTHER QUESTIONS IN THE INTERVIEW

The examiner can ask five types of questions in the questioning phase: introductory, informative, assessment questions, final questions and recognition questions (S. Albrecht and C. Albrecht 2004, 183). When conducting interviews with persons without basis for suspicion that they have committed criminal acts and who are willing to provide information that may be relevant in a case, usually are used introductory, informative and concluding questions. On the contrary, if the examiner reasonably suspects the respondent is dishonest, he approaches the assessment questions. Finally, if the examiner assesses that there are grounds for suspicion that the respondent has committed a crime, in that case is possible to ask questions that require the recognition of the crime.

Although introductory questions in informative interviews are often considered optional, a preliminary interview can be key for building trust between respondents and interviewers (Kljajic 2016, 180). Once the examiner establishes a relationship of trust with the respondent, barriers fall, confidence grows, and a free exchange of information follows. In many cases, the examiner and the respondent had never met before. In that case, it is necessary to consider certain guidelines regarding conducting a preliminary interview and to ask introductory questions (Vučinić Nešković 2013, 142–145). Those questions relate to establishing physical contact, informing about the purpose of the interview, avoiding

conversations with more than one person, conducting interviews without other people, asking questions that are not too sensitive nature, encouraging the respondents to cooperate during the interview, making a transitional statement, seeking permanent consent and preserving body space.

The primary purpose of informative questions is to collect impartial data and facts, and they are not accusatory or confrontational. These questions should not provoke a defensive attitude or hostility in the respondent but must be open and honest, leaving enough time for the respondent to answer. For informational questions, it is appropriate to help the respondent recall the event without giving suggestions to the respondent regarding the answers. To remember and provide answers, examiners should provide respondents copies of documents, data and available information (Creswell 2014; Termiz, Milosavljević, and Arežina 2010, 97–98). Informative questions can be repeated or reformulated to ensure the examiner understands their essence. The examiner should also determine whether the respondents present their knowledge based on personal experience, called first-hand (Mijalković i Arežina 2021, 10–11) or whether they have heard information from someone else. The goal of informative questions is to get answers to specific questions, such as understanding the system of accounting controls, material and financial documentation, and collecting information regarding business transactions and events. Informative questions can be divided into six categories: open, closed, quoting, double negative, complex and attitude questions (S. Albrecht and C. Albrecht 2004, 194).

If the examiner believes the respondent is deceiving, he may ask specific hypothetical non-accusatory questions. By observing the verbal and non-verbal answers of the respondents to such questions, it is possible to assess their credibility with a certain degree of accuracy (Mijalković i Arežina 2021, 19–21); assessment questions are applied only when the examiner considers that the previous statements or answers of the respondents are inconsistent due to deception and lying. The assessment determines a phenomenon or process's quantity, frequency, diffusion, probability, and value. Assessments and assessment questions are made by a defined procedure, where comparison is critical. Therefore, assessments are prognostic (Arežina and Spasojevic 2020, 128–129).

If the respondent has to answer all the important questions regarding the event, the examiner has reason to believe that the statements are not factual. Still, with the intention of deception, he should ask assessment questions. The transition to asking these questions should be inconspicuous

with the frequent use of phrases such as – *if you don't mind, I would ask you a few more questions*. However, the examiner can successfully formulate and use assessment questions. Still, it is necessary to understand the physiological aspects of the lies told, the standardization technique, and the methodology of asking assessment questions.

At the end of the interview, the interviewer should conclude it in a positive tone and *leave the door open* for further contact. This is especially important in financial fraud investigations because it is common further to clarify certain circumstances, clues and evidence of business documentation, even after the interview.

The ultimate and only goal of asking the confession question is that the respondent who committed the criminal act, legally and ethically, admit the guilt. When asking those questions, the examiner must take a confident position that gives credibility to the respondent's guilt. This is important because if respondents have committed the criminal act that is the subject of the conversation, they will very rarely voluntarily admit the commission of the crime, especially if they believe that the examiner himself is not convinced of their guilt. Therefore, the examiner must convey the absolute conviction of the respondent's guilt when asking the question of seeking recognition, even if he is not entirely sure of it. That is why someone asks demanding recognition questions such as *Why did you do that*, instead of *Did you do that?* Innocent respondents who have not committed a criminal act do not accept the premise of such questions. At the same time, the perpetrators are often silent, denying responsibility that can be a link to violent reactions, listing the reasons why they were unable to commit the criminal acts charged against them. Innocent defendants often react with absolute shock and even anger, vehemently denying committing a criminal act. We want to emphasize that when asking questions of confession, the examiner should not express contempt, insult or moral condemnation regarding the conduct of the person he accuses because respondents under such conditions will almost never admit to committing an act. In addition, the examiner has to use milder qualifications and avoid emotionally charged words such as theft, fraud, or criminal behaviour. On the contrary, it is desirable to offer a morally acceptable reason for the behaviour of the respondents, and we must not characterize him as a bad person.

The examiner should try to prevent the respondent from denying the commission of the crime because it is challenging to master that position afterwards. Guilty and innocent people will undoubtedly object and try

to deny the accusations. Still, it is essential that when the examiner is convinced of the respondent's guilt, he should stop the denials in the conversation. Procrastination tactics are an effective way to stop or stop the denial, and one should not quarrel with the suspect but rather try to postpone the complete denial. Mainly, innocent people will not allow to examiner to interrupt their denials.

Once the examiner has made accusations against the respondent, repeat them and stop the respondent's denial. It is necessary to offer the respondent a morally acceptable justification for the act committed, which enables the respondent to harmonize his criminal actions with his conscience. The question of choice or soft charges technique is used for that. When using the choice question technique, the examiner presents the respondent with two rationalizations, good and bad, and encourages the respondent to choose one. Once a respondent has confessed to a criminal act, the confession has to be substantiated with a detailed description of the suspect's actions and motives. At that stage, the examiner can try to obtain additional information regarding possible accomplices or other criminal acts committed by the respondent.

If the respondent does not understand the questions, his answers will be useless or incorrect. When compiling the questions, it is necessary to consider several characteristics and the nature of the respondents. People of different ethnic, educational and social backgrounds will have different vocabularies, values and behaviours. As a rule, the simpler the question, the better. The examiner must be sure that the respondent understands the words or manner of the respondent. Local idioms, phrases, unusual words, trade expressions, regional accents and specific linguistic constructions can result in misunderstanding (Arežina 2016, 298–300). Therefore, we have to point out that good questions are short, simple and limited to one topic; they are straightforward and easy to understand, good questions avoid sensational words, and it is necessary to use milder terms that will not provoke strong emotions, good questions are precise and require a narrative answer (Djorić 2022; Howard et al. 2000, 237).

VERBAL AND NON-VERBAL COMMUNICATION TO PREVENT AND DETECT CRISES

During the interview, it is important to determine whether the respondent is telling the truth. The history of the discovery of lies dates back to the beginning of humanity. Before scientific achievements took

precedence, many peoples and cultures had specific *methods* of detecting lies based on the knowledge that when a person lies, he usually changes his behaviour. In ancient China, for example, a suspect was allowed to chew rice during interrogation. After a few minutes, the suspect spilt the chewed rice (Krstić 2007).

The first scientific experiment of instrumental detection of lies was in 1875 when Italian physiologist Mosso began to research the influence of emotions, especially fear, on blood circulation and respiration. Moss' *sleeping collective* went down in history in 1910. On such a balanced table, the subject lay face down to monitor more efficiently the registration of the direction of blood flow under the emotional stimulus from the body to the brain or from the brain to the body. This delicate balancing table was so sensitive that it oscillated by the breathing rhythm. Later, we use a polygraph, known as a lie detector, which is a device that measures several physiological indicators such as pulse, blood pressure, skin conductivity and respiration while answering a series of questions (Krstić 1989). These changes in the human body are automatic and self-regulatory and are a consequence of some emotional states.

There is no common approach to determine that a person is lying because there is a wide variety of non-verbal behaviour. So, not all liars show the same behaviour in the same situations. However, this does not mean that each individual's behavioural differences cannot be noticed when he tells a lie concerning the behaviours when he tells the truth. That is why the examiner should constantly observe the examinee to see the patterns of his behaviour (Mijalković i Arežina 2021, 11–12), i.e. a symptomatic picture that is a consequence of deep psychophysiological processes in the body when a lie is told. The more severe the lie, the more strongly the symptomatic picture manifests itself, influenced by the general characteristics of the individual, as well as the conditions in which he lives and works, i.e. his social environment. However, the practice has generally shown that certain verbal and non-verbal signs the respondent sends during the examination may indicate a lie.

Verbal signs of a told lie can be very numerous, and some of them can be emphasized like changes in the way of speaking (the person either speeds up or slows down the speech or speaks louder). Secondly, he repeats questions more frequently to answer them because of selective memory. People prone to deception often have an excellent memory of insignificant events, and it seems they cannot remember important facts. Besides, they may have objections due to the office, furniture, whether

it is too hot or cold, etc. Third, insincere people often apologize more for various reasons (they are always nervous) and add oaths to their lies (they swear to God, etc.). Fourth, persons who do not tell the truth often require the examiner to check some of their claims with others (to ask his friend, wife, brother, etc.). When accused of illegality, some persons prone to deception overreact servile to the examiner, with an unusually high expression of respect. On the other hand, dishonest persons are often inclined to deny illegality less; after repeated accusations, the denial of dishonest persons becomes weaker to the point when it finally subsides; they often avoid emotionally provocative expressions such as theft, lie or crime. Instead, they prefer *soft* expressions such as loans, mistake, omission or misdemeanour. Dishonest people usually have tolerant attitudes towards criminal acts; dishonest people often try to give the impression of nonchalance and carelessness and adopt an unnatural, careless attitude.

Non-verbal signs of a told lie include a variety of body movements and attitudes accompanying the verbal response. Those are complete body movements – usually moving away from the examiner, or anatomical physical responses – the body's involuntary reactions to fear, such as increased heart rate, shallow or difficult breathing or excessive sweating. They may move their hands to enhance the expression of thoughts during speech. People who do not tell the truth often cover their mouths with their hands or fingers while telling lies, which seems subconsciously to cover up the deception, or use manipulations, so-called *moving or relocating activities* to reduce tension and nervousness (Navaro 2020, 113–129). Those manipulations are removing small objects from suits (feathers, dandruff, minor dust, small pieces of fabric, etc.) or playing with objects (pencils, papers, etc.). Finally, many other body movements interrupting speech flow are associated with stress, such as tight mouth, biting lips and tongue, licking lips, chewing, etc.

INTERVIEW MODELS FOR PREVENTING AND DETECTING A WIDE RANGE OF CRISES

The two leading interrogation models in police services for preventing and detecting a wide range of crises, such as financial fraud, terrorist attacks, and others, are the PEACE and REID models. The UK Home Office has implemented the PEACE model, while the REID model has been implemented in North America.

The PEACE interview model provides a structure that may be used for all types of interviews and with all kinds of respondents – witnesses, victims or suspects (Šebek 2016). The acronym PEACE stands for five stages in the interviewing process: planning and preparing, engaging and explaining, giving testimony, clarifying and disputing, ending an interview, and evaluating. This model also pays special attention to adequately establishing relationships with the respondent through the acronym SOFTENS. Although not directly related to the PEACE model of conducting interviews adopted by the British police, the English court in *R v. Turnbull and others* in 1976 recommended that all officers apply several criteria during an informative interview with witnesses. The police adopted these recommendations, and according to them, the acronym ADVOKATE is created, composed of the initial letters of words that explain what the questions are about and which will help in the ongoing investigation. Finally, from the experience of experienced examiners, the British police believe that the conversation should end with respect for the principle of 3P – polite, positive and possible (Šebek 2016).

The REID model, designed by John E. Reid, is questioning suspects to verify their credibility and is widely used by criminal services in North America. The examination process in this model is conducted in three phases: fact analysis, behavioural conversation analysis, and examination. In the Reid model, interrogation is the process of making accusations in which the examiner tells the respondent that there is no doubt in his guilt in the form of a monologue and not in the form of a question-answer technique. The examiner's conduct during the examination should be with understanding, patience and without humiliation. Furthermore, the goal of the interviewer who uses this model is to make the suspect respond more relaxed over time during the interview. It can be achieved by providing various psychological constructions to the respondents that justify their behaviour.

CONCLUSION

As a qualitative method, interviews provide a better understanding of certain complex social and security phenomena, such as crises. Some disadvantages of an interview are incompetent respondents and false and biased responses. We have pointed out characteristics of unstructured, semi-structured and structured interviews. Mostly, the unstructured

interviews applied to the underlying subjects, but without preparation or with guidelines and a list of questions in semi-structured interviews.

Although an interview has several phases, we identified preparation and conducting as the most important. In the preparation phase, especially regarding various crises, including those caused by financial crime, it is necessary to gather facts as much as possible about the criminal act to determine the respondents, the time and place for conducting the interview, and legal issues. It is necessary if the respondent is asked during the interview for recognition to have committed criminal acts to avoid possible risks related to defamation lawsuits and violations of legal norms. During conducting interviews, for example, in the case of a criminal act, one interrogator should ask questions while the other takes notes. Of course, examiners can switch roles, but another examiner should observe the respondents' behaviour. When examiners work together for extended periods, they learn conversation patterns from each other.

Also, in conducting an interview, there are various questions such as introductory, informative, assessments and closing questions. Assessment questions are applied only when the examiner assesses that the previous statements or answers of the respondents are inconsistent due to deception and lying. We have pointed out the importance of assessment questions because by observing the verbal and non-verbal answers of the respondents, it is possible to assess their credibility with a certain degree of accuracy. In interviews with observation, we have indicated verbal and nonverbal signs of a spoken lie, which include a variety of body movements and postures accompanying a verbal response. Verbal signs of a told lie can be very numerous, and some of them can be emphasized like changes in the way of speaking (the person either speeds up or slows down the speech or speaks louder). Non-verbal signs of a told lie include a variety of body movements and attitudes accompanying the verbal response. Those are complete body movements – usually moving away from the examiner, or anatomical physical responses – the body's involuntary reactions to fear, such as increased heart rate, shallow or difficult breathing or excessive sweating. Also, non-verbal signs include removing small objects from suits (feathers, dandruff, minor dust, small pieces of fabric, etc.) or playing with objects (pencils, papers, etc.). Finally, many other body movements interrupting speech flow are associated with stress, such as tight mouth, biting lips and tongue, licking lips, chewing, etc.

We have pointed out the two leading interrogation models in police services – PEACE and REID models for preventing and detecting a wide range of crises, such as financial fraud, terrorist attacks, and others. The British police have adopted the PEACE model, which has been applied for over 50 years. For example, the acronym PEACE stands for five stages in the interviewing process: planning and preparing, engaging and explaining, clarifying and disputing, ending an interview and evaluating.

REFERENCES

- Albrecht, Steve W., and Chad O. Albrecht. 2004. *Fraud examination and prevention*. Mason, OH: Thomson/South-Western.
- Arežina, Vera. 2010. *Problemi merenja ekološke bezbednosti*. Beograd: MST Gajić.
- Arežina, Vera. 2016. „Značaj jezika u političkim naukama.” *Kultura polisa* 13 (29): 295–307.
- Arežina, Vera. 2021. „Metodologija istraživanja u političkim naukama.” *Srpska politička misao* 71 (1): 273–292. DOI: 10.22182/spm.7112021.12.
- Arežina, Vera, and Nenad Spasojevic. 2020. “Assessing the Impact of Climate Change on Environmental Security.” In *Socioeconomic and Environmental Aspects of Sustainable Development during the Fourth Industrial Revolution*, ed. Edita Stojić-Karanović, 121–137. Belgrade: International Scientific Forum “Danube–River of Cooperation”.
- Arežina, Vera. 2023. “Mix Methods in Political Sciences.” *Science International Journal of Social Sciences* 2 (4): 209–212. DOI: 10.35120/sciencej0204209a.
- Creswell, John W. 2012. *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Boston: Pearson Education Inc.
- Creswell, John W. 2014. *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Los Angeles: SAGE.
- Djoric, Marija. 2022. “Challenges faced by young scholars in researching extremism.” In “Extremism, internet, gender”, ed. Marija Djorić, special issue, *The Policy of National Security* 7–21. DOI: 10.22182/pnb.specijal2022.1.
- Harris, Lois, and Gavin Brown. 2010. “Mixing interview and questionnaire methods: Practical problems in aligning data.” *Practical Assessment, Research, and Evaluation* 15 (1): 1–19. DOI: 10.7275/959j-ky83.

- Howard, Davia R., Patric C. Cogging, John C. Wideman, and Joseph T. Kastatin. 2000. *Accountant's guide to fraud detection and Control*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Kendall, Lori. 2008. "The conduct of qualitative interview: Research questions, methodological issues, and researching online." In *Handbook of research on new literacies*, eds. Julie Coiro, Michele Knobel, Colin Lankshear and Donald J. Leu, 133–149. New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kljajić, Veselin. 2016. *Intervju: u štampi, on-line magazinima, na internetu*. Beograd: Čigoja štampa.
- Krstić, Ostoja. 2007. *Otkrivanje laži kroz gestove i ponašanje: simptomatska slika*. Banja Luka: Međunarodno udruženje kriminalista.
- Krstić, Ostoja. 1989. *Zablude i istina o detektoru laži*. Beograd: Naučna knjiga.
- Mijalković, Saša. 2009. *Suprotstavljanje trgovini ljudima i krijumčarenju migranata: mogućnosti unapređenja bezbednosno-kriminalističke prakse nacionalnog sistema bezbednosti*. Beograd: Službeni glasnik i Institut za uporedno pravo.
- Mijalković, Saša. 2018. *Nacionalna bezbednost*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
- Mijalković, Saša, i Vera Arežina, 2021. „Izvori naučnog saznanja u procesu istraživanja bezbednosnih pojava.” *Bezbednost* 63 (3): 5–24. DOI: 10.5937/bezbednost2103005M.
- Mijalković, Saša, and Vera Arežina. 2024. "Qualitative, Quantitative and Mixed Methods in Researching Security and Political Phenomena." *Bezbednost* 66 (3): 23–40. DOI: 10.5937/bezbednost2403023M.
- Milosavljević, Slavomir, i Ivan Radosavljević. 2013. *Osnovi metodologije političkih nauka*. Beograd: Službeni glasnik.
- Milošević, Zoran, i Miša Stojadinović. 2024. „Društvene nauke i nacionalna bezbednost.” *Politika nacionalne bezbednosti* 26 (1): 27–44. DOI: 10.5937/pnb26-50574.
- Navaro, Džo. 2020. *Šta nam svako telo govori*. Beograd: Laguna.
- Ristić, Živan. 2016. *Objedinjavanje kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja*. Beograd: Evropski centar za mir i razvoj.
- Stajić, Ljubomir, Saša Mijalković, i Svetlana Stanarević. 2013. *Bezbednosna kultura*. Beograd: Draganić.
- Šebek, Vladimir. 2016. "PEACE model of investigative interviewing." *NBP – Nauka, bezbednost, policija* 21 (1): 161–186. DOI: 10.5937/NBP1601161S.

- Termiz, Dževad, Slavomir Milosavljević, i Vera Arežina. 2010. *Analitika medija*. Sarajevo: Media plan institute.
- Vučinić Nešković, Vesna. 2013. *Metodologija terenskog istraživanja u antropologiji: od normativnog do iskustvenog*. Beograd: Srpski genealoloski centar.

Вера Арежина*

*Факултет политичких наука,
Универзитет у Београду, Република Србија*

Горан Лукић**

*Министарство унутрашњих послова,
Београд, Република Србија*

ЕФЕКТИВНОСТИ ИНТЕРВЈУА У ПРЕВЕНЦИЈИ И ДЕТЕКЦИЈИ КРИЗА***

Резиме

Према схватањима неких методолога, интервју је квалитативна метода у којој истраживач води интервју лицем у лице са учесником или више њих, као и телефонске интервјуе. Може да учествује и у интервјуима фокус група са шест до осам испитаника у свакој групи. На основу других методолошких схватања, интервју је комбиновани метод који комбинује и неке елементе упитника као квантитативне методе. Без обзира на различита схватања, истичемо да се интервју најчешће примењује као метод истраживања и прикупљања података. У овом раду указали смо на различите фазе, класификације и карактеристике интервјуа као квалитативне методе. Иако су планирање и припрема битне фазе интервјуа, најважнија фаза је вођење интервјуа, због низа питања као што су уводна, информативна, питања процене и завршна питања. Наглашавамо важност питања за процену, јер је могуће посматрањем вербалних и невербалних одговора испитаника, проценити његов кредибилитет са одређеним степеном тачности. Процена одређује количину, учесталост, дифузију и вероватноћу одређене појаве или процеса. Питања за процену примењују се само када испитивач сматра да су претходне изјаве или одговори испитаника недоследни због обмане и лажи. У интервјуу са посматрањем, указали смо на

* Имејл адреса: vera.arezina@fpn.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-1793-2114.

** Имејл адреса: goran.lukic@mup.gov.rs; ORCID: /.

*** Овај рад је написан у оквиру пројекта Министарства науке, технолошког развоја и иновација (бр. 451-03-66/2024-03 од 26.1.2024).

вербалне и невербалне знакове изговорене лажи који укључују различите покрете и положаје тела који прате вербални одговор. Такође, истакли смо два водећа модела испитивања у полицијским службама за спречавање и откривање широког спектра криза, као што су финансијске преваре, терористички напади и др.

Кључне речи: интервју, квалитативна метода, процена, финансијске преваре, кризни менаџмент

* Овај рад је примљен 20. јануара 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. фебруара 2025. године.

Вељко Благојевић*

*Институт за међународну политику и
привреду, Београд, Република Србија*

СРБИЈА И ПРОШИРЕНО ОДВРАЋАЊЕ: ИСКУСТВА И ПУТОКАЗИ

Сажетак

Стратешки концепт проширеног одвраћања настао је у постхладноратовском периоду, увећањем садржаја хладноратовског концепта нуклеарног одвраћања савезника великих сила. Дакле, савремено проширено одвраћање подразумева употребу свих инструмената националне моћи ради одвраћања супарника да предузму малициозне кораке према савезницима или партнерима. Овај рад се управо бави разматрањем историјског искуства Срба у примени овог концепта, али и анализом коришћених спољнополитичких средстава и исходима њихове примене. Основна хипотеза рада је да су Срби у доба постојања самосталне државе примењивали проширено одвраћање са ослонцем на дијаспору и да је то концепт који треба примењивати и у будућности, али са тежиштем на тзв. меком одвраћању. Разматраће се поједини догађаји и процеси током Кримског рата (Србија као вазална кнежевина), четнички покрет и начин ратовања (Краљевина Србија) и стратешко деловање Срба током ратова за југословенско наслеђе у којима су карактеристични обрасци српског проширеног одвраћања.

Кључне речи: стратегија одвраћања, проширено одвраћање, Србија, стратешко окружење, међународни односи, безбедност

* Имејл адреса: veljko@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0001-6981-0560.

УВОД

Концепт проширеног одвраћања је током Хладног рата био превасходно везан за нуклеарно одвраћање. Нестанак Варшавског уговора и распад СССР довео је до радикалног умањења претњи употребе нуклеарног наоружања, а највећи изазов био је спречавање „одметничких” држава и транснационалних терористичких организација да дођу у посед нуклеарног наоружања.

Проширено одвраћање је стратешки концепт који се примењује у међународној политици и војној стратегији, а реализује се превасходно политичким и војним средствима. Односи се на способност државе да одврати потенцијалне противнике од напада на њене савезнике или партнере претњом да ће употребити сопствене војне способности у одбрани тих савезника. У суштини, то укључује ширење безбедносног кишобрана војне моћи велике силе изван њених граница како би се заштитили њени савезници или друге државе од стратешког интереса (Dorondo and Stivenson 2019).

Међутим, савремени концепт проширеног одвраћања се, поред безбедносне и војне гаранција и сарадње, увећао и на економски, информациони и техничко-технолошки сектор, тако да се безбедносне гаранције проширују и на свеколики развој потенцијала моћи савезника или партнера. На овај начин силе заштитнице настоје да увећају способности мањих савезника или партнера за самостално увећање стратешке отпорности, чиме додатно оснажују савезништво и увећавају савезнички кредибилитет. На овај начин се реализује генерално одвраћање, које не спада у домен кризног одвраћања, већ се стварају услови да се умањују услови за предузимање мера непосредног одвраћања против конкретног потенцијалног агресора (Mazarr 2018, 3–5). С друге стране, државе „клијенти” поред безбедносних гаранција омогућавају себи боље услове за економски и друштвени развој, као и свеукупан положај у регионалном поретку. Ове обавезе могу бити и биле су и нуклеарне и конвенционалне природе. Они подразумевају не само заједничке безбедносне изазове, већ и политичку и оперативну координацију између силе која одвраћа и њених савезника и/или партнера (Dorondo and Stivenson 2019).

Јасно је да стратешки концепт проширеног одвраћања по правилу „резервисан” за велике силе, укључујући и регионалне, али су последице његове примене од глобалног значаја. Међутим,

савремене међународне односе карактерише појава изазивача глобалној хегемонији и релативно опадање моћи САД. Наиме, у доба неприкосновеног униполарног „момента”, већина субјеката међународних односа са малим потенцијалом моћи суштински није ни имала алтернативу да „бира” између две или више великих сила које би се појавиле као сила заштитница њихових интереса, јер је хегемон имао неприкосновен потенцијал моћи тако да друге силе нису имале могућност да веродостојно реализују проширено одвраћање. Иако је глобални хегемон још увек једина сила са глобалним домаћајем, појављују се актери који располажу економским, технолошким, па и војним потенцијалом за проширено одвраћање најчешће у регионалним оквирима, а неки од њих имају довољно потенцијала да се позиционирају и на другим континентима.

У оваквим глобалном стратешком окружењу се стварају услови да „мале и средње” државе не само бирају на коју силу ће се ослонити у одвраћању, већ и да стратешки промишљају у смеру самосталног проширеног одвраћања, наравно у складу са њиховим потенцијалом моћи. Милан Игрутиновић наводи да нема никакве сумње да наведене државе начелно нису у прилици да проширено одвраћање реализују ослањајући се примарно на тврде чиниоце моћи, већ на такозвано меко одвраћање (Igrutinović 2022, 39–56). Будући да услови у стратешкој ситуацији и војна неутралност Србије неумитно стварају императив ослонца на сопствене потенцијале, Србија и Срби нужно морају преиспитивати сопствена искуства у примени концепта проширеног одвраћања и настојати да их примене у складу са савременим регионалним и глобалним окружењем (Subotić 2024, 113–115). Тај процес, наравно, не искључује и изучавање искустава других држава, поготово сличних потенцијала моћи, али сопствена искуства ипак требају имати приоритет јер су производ српске стратешке културе. Управо због ове чињенице, неће се разматрати искуства Прве и Друге Југославије у примени концепта проширеног одвраћања, јер су они продукт државе у којој су, у мањој или већој мери, били плод компромиса народа који су је чинили, а не српска.

Због тога ћемо настојати да, путем анализе примене проширеног одвраћања Кнежевине Србије у Кримском рату, затим Краљевине Србије у искуствима четовања у Старој Србији и Македонији с почетка 20. века и, најзад, искуства Србије у примени концепта проширеног одвраћања током ратова за југословенско наслеђе. Схватање контекста сваког од разматраних случајева, понудиће

одређене закључке који би требало да буду схваћени као путоказ за будуће деловање у контексту проширеног одвраћања. Јасно је да треба уочити не само континуитет у примени концепта проширеног одвраћања, већ објективно сагледати и дисконтинуитете у погледу карактеристика српског друштва, ефикасности државних институција и положаја у међународном поретку, будући да се ефикасност читавог концепта заснива на перцепцији и теорији рационалног одлучивања.

КНЕЖЕВИНА СРБИЈА У (ПРОШИРЕНОМ) ОДВРАЋАЊУ ТОКОМ КРИМСКОГ РАТА

Међународна политика у 19. веку била је евроцентрична и суштински везана за одлуке Бечког конгреса, којим је створена Света алијанса. Међународни поредак тога доба је суштински почивао на концепту равнотеже снага великих сила тога доба: Британије, Аустрије, Пруске, Русије и Француске. При томе је Британија представљала „уравнотеживача” континенталних сила са пресудним савезничким потенцијалом за очување европског *status quo*, који је њима омогућавао доминацију. Ипак, моћ сама по себи не представља гаранцију за дуготрајан мир, већ је било нужно постићи споразум о заједничким вредностима, које би сузбијале жељу за рушењем успостављеног поретка и дале му легитимност (Kisindžer 1999, 57). Велике силе су обавезале да ће помагати једна другој у гушењу револуционарних покрета, што се потврдило као веродостојно током 1848. године када се „баук револуције” безуспешно ширио Европом. Европа тога доба је имала стабилан поредак и без великих ратних сукоба све до почетка Великог рата, са једним изузетком, Кримским ратом 1853–1856 године. Против Русије су ратовали: Британија, Француска, Отоманско царство и Пијемонт, Изостанак аустријске и пруске подршке Русији резултирао је њеним поразом. Учешће Пијемонта на страни алијансе у Кримском рату омогућио јој је боље позиционирање на међународном плану, што је створило услове за уједињење и формирање Италијанске државе, под династијом Савојски нешто касније. Слично се догодило и са Уједињењем немачких кнежевина у Немачко царство, којим је руководио чувени Бизмарк (Loh 2014, 127–130). Управо ће понашање многих народа у погледу Кримског рата утицати на њихову будућу „судбину”. Слично је био случај и са Србима, који су невољко прихватили да буду неутрални у овом сукобу.

Вазална српска кнежевина је средином 19. века била „стешњена” између две велике копнене силе Отоманске империје и Дунавске монархије. „Болесник са Босфора” је зазирао због амбиција Русије, која је имала улогу заштитнице хришћанских Словена, посебно Срба после другог српског устанка. С друге стране, царски Беч је зазирао од Србије, која је била својеврстан Пијемонт за све Словене који су насељавали Монархију, посебно оне на Балкану.

Да би поправила свој положај међу Хришћанима, Британија покреће иницијативу према Отоманској империји за њихову заштиту. Porta је 1853. године потврдила све стечене повластице хришћанима, са стратешком рачуницом да ће Кримски рат зауставити иманентну претњу која је, према њима долазила од Русије. Султан потврђује повластице дате Србији и проглашава их за трајне. Иако је реч о незнатним дипломатским уступцима, Србија је била принуђена да пристане да прогласи неутралност у односу на Кримски рат. Без обзира на проглашену неутралност, Србија је била под војном претњом Аустрије и била је принуђена да изврши припреме за оружани сукоб.

На граници са Кнежевином Србијом Аустрија је у то време имала распоређено 50.000 војника. Србија је предузела готово све мере из домена одвраћања. Активирала је своје војне потенцијале пред овом непосредном опасношћу, која је подразумевала упис у војну евиденцију свих мушкараца од 18 до 45 година. Процењује се да је Србија у народну војску мобилисала између 80.000 и 110.000 војника (Ђорђевић 1984, 14–15). Однос снага потенцијалног агресора и српске војске био је, дакле, два према један у српску корист, што указује на веродостојност непосредног одвраћања. Међутим, у ову својеврсну формулу одвраћања није укључено проширено одвраћање, које је Србија реализовала у доброј мери. Наиме, Беч је у стратешкој калкулацији могућег оружаног сукоба на Балкану морао да рачуна и на значајан српски фактор у својим војним формацијама, али и непоузданост других словенских народа под њеном влашћу који је био незадовољан својим статусом. Тако је Дунавска монархија одустала од агресије на Србију, што је чини се била рационална одлука избегавања рата на два фронта од којих је суштински слабији противник представљао, парадоксално, већи ризик по безбедност Царевине.

Кримски рат је завршен поразом Русије и уследило је потписивање мировног споразума у Паризу 1856. године, којим

је потврдио вазални положај Србије, али се као силе заштитнице појављују све државе потписнице (Blagojević 2022, 86–87). После ове „епизоде” са Аустријом, Срби су извукли стратешке поуке да морају да развијају оружане снаге, јер су деценију раније Уставобранитељи војску свели на најмању могућу меру и ставили је у надлежност унутрашњих дела (Pršić 1997, 33).

ЧЕТНИЧКО ДЕЛОВАЊЕ У ВРЕМЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

Од почетка 19. века, постојале су ускочке акције, али и четничке групе, а и читаве чете у Старој Србији и Маћедонији,¹ које су се бориле против турских и арнаутских зулумћара над Хришћанима. Четнички покрет је посебно ојачао у време Руско-турског и Српско-турског рата 1878. године, када су четници из ових области тражили наоружање и муницију да се боре против Турака и Арнаута. Српске војне власти су редовно излазиле у сусрет њиховим захтевима, а на њихов захтев слали су и своје официре и подофицире. Четовало се са променењом ефективносту, али је осветнички и бунтовнички дух Хришћана у овим областима Отоманске империје био непоколебљив (Hadži Vasiljević 1928, 5–16).

Од Српско-бугарског рата 1885. године, бугарски углед је порастао и њихова комитска акција ојачала, а они су преузели већину институција које су основали Срби у Старој Србији и Маћедонији и прогонили и убијали угледне српске личности. Почетак 20. века обележен је Илинденским устанком, који су предводили Питу Гули и Гоце Делчев уз подршку Бугарске, са намером да се међу европским актуелизује питање ових области и оне присиле Порту да ове територије прикључе Бугарској. Устанак је у крви угушен, а разбијене комитске чете нису могле да се врате у Бугарску због блокада турске војске, па су побегле у Србију и Црну Гору, где су братски дочекане. Део наведених комита се враћа у Стару Србију и Маћедонију са српским четницима. Српска влада није реаговала на наведене догађаје, али је покренута приватна иницијатива за заштиту Хришћана у наведеним областима. Иницијативу је покренуо лекар Милорад Гођевац, шеф санитета Београда, а убрзо су му се прикључили генерал Јован Атанацковић и трговац Лука Ћеловић,

¹ Реч је о старим називима за територију Косова и Метохије и садашње Северне Македоније.

а нешто касније и богати београдски трговац Никола Спасић, Љуба Ковачевић, мајор Петар Пешић, као и капетан Драгутин Димитријевић-Апис и други. Извршни одбор ове иницијативе формиран је у Врању и деловао је све до почетка Балканских ратова. Убрзо по оснивању ове организације, у Србији се формирају и друга приватна друштва за помоћ браћи у Отоманској империји, попут Кола српских сестара, Српска браћа, Друштва Светог Саве, Београдске задруге и други (Hadži Vasiljević 1928, 5–16).

Анексија БиХ 1908. године, изазвала је опште негодовање у српском друштву, што је само ишло у прилог милитантно оријентисаним структурама у Дунавској монархији, који су у оваквом стању видели још један аргумент за неизбежност рата са Србијом (Hamilton and Herwig 2010, 76). Чувени четнички војвода (мајор) Војислав Танкосић формирао је четничку школу у Прокупљу, где су се обучавали добровољци за специјалне задатке у БиХ. Истовремено, формирани су својеврсни регрутни центри широм Србије у које су се пријављивали добровољци за четовање.² Иако је ратни сукоб деловао као изванредан, Русија није била способна за нови војни сукоб јер је катастрофално поражена од Јапана 1905. године и оптерећена унутрашњом политичком нестабилношћу. Због тога је Русија била принуђена на дефанзивно понашање, што је препоручила и Србији. Свесна могућих последица проширеног одвраћања Србије, Дунавска монархија је захтевала да добије јавне гаранције Београда да анексија не утиче негативно на њене националне интересе. од Београда да јавно објави како анексија ничим не повређује српске интересе. Србија је била принуђена да се сагласи са овом иницијативом, јер није имала ниједног савезника на чију подршку је могла да рачуна (Роров 2010, 288–289). Наведена историјска епизода у односима Беча и Београда указује на чињеницу да се Краљевина Србија на спољнополитичком плану деловала у складу са реалним проценама стратешког окружења, али да се није одустајало од реализације њених циљева.

Нема бољег и очигледнијег доказа о значају отпорности једног друштва за веродостојно проширено одвраћање и вероватноћу њеног преласка у отпор у случају агресије од формализације њених позитивних тековина у званичне државне документе. То је управо случај са Краљевином Србијом, која је у погледу четничког деловања демонстрирала коришћење најефектнијих и поузданих средстава

² Процењује се да је на овај начин пријављено око 5.000 добровољаца у Србији.

проширеног одвраћања познатих у то доба. Реч је о чињеници да је 1911. године усвојена Ратна служба, која поред основних оперативнотактичких операција и поступака уређује у 7. делу (поглављу) под називом „Четничко ратовање” начела деловања четничких формација у позадини непријатеља, сопственој позадини, на маршу и друге посебне задатке (Ministarstvo vojno 1911, 459–473).

Надаље, значајно је приметити да је у Краљевини Србији постојала развијена стратешка мисао и делатност државних органа и читавог друштва. Добро је познато да стратегију не спроводе само државни органи, већ је за њену реализацију неопходно ангажовање читавог друштва. То је посебно значајно за тзв. мале државе, са релативно малим потенцијалом моћи, као што је Србија, која се граничила са великим силама са супротстављеним интересима и у константној опасности од угрожавања територијалног интегритета. Зато је константа у стратешком наступу, са јасном дефинисаним жељеним крајњим стањем, уз континуирано јачање војних и економских потенцијала и поуздану дипломатију може ефикасно да примењује стратешки концепт директног одвраћања, које је додатно ојачано концептом проширеног одвраћања у мери која додатно усложњава процене потенцијалних агресора. Јачање кохезивних веза са Србима ван матице, била је обавеза надлежних државних органа, али и пракса прихваћена од шире друштвене заједнице, њоме су се бавили уметници, успешни предузетници, академска заједница, школство, здравство и друге области друштвеног живота, без значајнијег уплитања државе која је својим нормативним мерама само усмеравала и давала динамику друштвеним процесима у зависности од ситуације у стратешком окружењу. Ипак, мора се истаћи да без јаких и професионалних државних институција, стабилне економије, ефикасне дипломатије и војних снага, не може се говорити о ефикасном одвраћању, као ни о проширеном одвраћању.

РАЗБИ-РАСПАД СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ У КОНТЕКСТУ ПРОШИРЕНОГ ОДВРАЋАЊА³

Геополитички поремећаји тектонског карактера узроковани падом Берлинског зида, СССР и његовог лагера и историјска

³ Термин „разби–распад” суштински подразумева амалгам разноврсних спољних и унутрашњих чинилаца који су допринели да се југословенска криза заврши великим оружаном сукобом са значајним последицама по народе који су живели

дискредитација социјалистичког концепта организације власти стекли су на Балкану посебно деструктивну снагу, мењајући основу политичких, вредносних и културних темеља СФР Југославије. Укратко речено, Друга Југославија је формирана на комунистичкој идеолошкој основи и нестанком једнопартијског система, нестала је и она сама. Настала у доба почетка Хладног рата, у коме је имала већу улогу на међународној сцени него што би јој то припадало по потенцијалу моћи, крајем Хладног рата престале су и да постоје „бафер” државе као што је била СФРЈ. Лидери социјалистичких република нису били у стању да се договоре о будућем устројству федеративне вишепартијске државе, која је била оптерећена лошом економском ситуацијом и растућим национализмима, међу којима су посебно наглашени напори Албанаца да изборе статус републике за САП Косово (Petranović 1988, 357–470).

Овенчан ореолом победника у Другом светском рату, Јосип Броз Тито је успоставио једнопартијски политички систем са елементима аутократије, налик краљу Александару Карађорђевићу. Тита су поједини амерички аутори сматрали за „последњег Хабзбурговца” реферирајући на његову умешност у вођењу спољне политике и мултиетничност државе на чијем се челу налазио деценијама. Он је лично контролисао значајније процесе у земљи преко Маршалата, институције која је била војног карактера и ван политичког система и Устава, али са многоструким импликацијама на политичка и друштвена кретања у држави. Слични карактер власти имао је и краљ Александар Карађорђевић и његова Гарда са специфичним овлашћењима (Terzić 2005). Након Титове смрти, Маршалат престаје да постоји, а тиме се укинут најзначајнији ауторитет централизованог управљања Федерацијом и омогућена ефикасније сецесионистичко деловање. Комунистичка елита је систематски радила на разграђивању српског етоса, везујући националне идентитете за републичке, при чему се настојао створити „црногорски идентитет”, инсистирањем на посебностима муслиманског становништва српске националности у БиХ и њихово фаворизовање на уштрб интереса српске популације, а слично је било и у другим републикама. Надаље, једино је Србија имала две аутономне покрајине, које су Уставом из 1975. године добиле још већа овлашћења. Може се рећи да је југословенска криза само осветлила супресију Срба коју су деценијама трпели унутар

на наведеној територији. Овај појам је у нашу политикологоју увео наш познати публициста Милош Кнежевић (Stepić 2023, 378–379).

републичких и покрајинских граница зарад опстанка заједничке државе. Када је криза ескалирала, дошло је до отпора Срба унутар административних граница бивших република, што суштински потврђује погрешан приступ комуниста националном питању и виталност српске нације која се деценијама одупирала систематској супресији (Blagojević 2019a, 112). У Југословенској народној армији – ЈНА је, по инерцији и у складу са традицијом, већину официрског и подофицирског кадра попуњаван из састава српског етничког корпуса, иако је постојала позитивна дискриминација за друге народе (Bjelajac 1999).

Догађаји који су довели до распада бивше СФРЈ више него јасно потврђују да национално питање у тој држави није решено на адекватан начин, о чему говоре резултати првих вишепартијских избора у републикама бивше Југославије. Истовремено, друга Југославија се распала по „административним шавовима” за које се деценијама тврдило да немају никакав значај. Пошто нови и „демократски” изабрани републички лидери нису показали довољно политичке воље за компромисом и очувањем федералне државе, било је неизбежан њен распад (Krempton 2003, 319–406). Остало је питање да ли ће се то десити мирним путем или насилно. Ангажовање спољног фактора у кризи на простору бивше СФРЈ постаје интензивније тек пошто су се јасно диференцирали различити ставови републичких лидера. Војно руководство, које је од стварања ЈНА било комунистички индоктринирано, је по први пут остало без снажног упоришта у савезним институцијама где су углавном седели представници других политичких уверења (Nikolić 1989). Истовремено, они су били дубоко свесни да су на челу мултинационалних оружаних снага, које је веома тешко ангажовати у кризи унутар националне територије.

Оваква ситуација је приморала српско руководство да се определи за стратешки концепт проширеног одвраћања, који је суштински изгледао као једини могућ у условима у којима је једино српски фактор у тој држави био заинтересован за њено очување. Ипак, сама реализација овог концепта је почела да се примењује неконсеквентно, од првог ангажовања ЈНА на заштити спољних граница у Словенији, где је било нужно да се много боље изврши обавештајна припрема операције и да се она реализује енергичније. Одустајање Београда од јединствене државе у Словенији, суштински је отворило „Пандорину кутију” који је историја забележила као

крвави распад СФРЈ. Убрзо се криза прелила на Хрватску, која је била подржана споља посебно од Немачке. Са значајно већом српском популацијом, концепт проширеног одвраћања је примењен уз максимум „Србија се брани у Книну”, са жељеним крајњим стањем да се прекине растакање српског националног етоса по републичким шавовима. Било је много недостатака у примени овог концепта, али ћемо се задржати само на основним, а реч је о недостатку ширег дипломатског ангажовања на обезбеђивању моћних и поузданих савезника, што су сецесионистичке републике схватиле много пре Србије и представили је на Западу у светлу регионалног хегемона и присталица комунизма. У оваквим условима, са лимитираним потенцијалима моћи и без значајнијег савезника, веродостојност проширеног одвраћања није дало резултате. Испоставило се да је време радило за сецесионисте у Хрватској, и након одбијања плана „Z-4”, дошло је до војног краха српских снага у Хрватској и егзодуса Срба са подручја где су живели вековима.

Нешто после почетка кризе у Хрватској, пропао је покушај меког проширеног одвраћања према босанским Муслиманима, којима је понуђен споразум о заједничком животу са Србима. Изетбеговић се двоуми, али након добијања подршке Запада и појединих исламских центара моћи, ипак одлучује за конфронтацију са Србима у БиХ. Српски фактор је у БиХ био у повољнијем положају у односу на Хрватску, не само због бројније популације, већ и због бољег схватања стратешке ситуације у којој се налази, посебно након што је НАТО употребио авијацију против Срба у БиХ ради спречавања „етничког чишћења” (упоредити Karloš 2019; Cigar 1995; Blagojević 2019b, 371–372). Проширено одвраћање у БиХ је дало неки резултат, који је верификован Дејтонским споразумом, те је српски фактор препознао моментум када треба преговарати, за разлику од Хрватске где је та шанса пропуштена. Дакле, проширено одвраћање у БиХ је дало ефекте у стварању Републике Српске, што је било највећи могући степен реализације националних интереса. Кључна гаранција коју је Милошевић намеравао да осигура потписивањем Дејтонског споразума поред мира у БиХ, била је осигуравање територијалног интегритета Србије у погледу Космета. Инсистирањем на оваквим ставовима јасно уочава континуитет настојања примене концепта проширеног одвраћања, али са крупним недостацима за његову ефикасну примену. Наиме, српски фактор није располагао са потенцијалима моћи који би одвраћање учинило ефикасним, јер

се јавно мњење најмоћнијих светских сила већ определило против њених настојања, а она није ни приближно располагала са довољно потенцијала моћи да проширено одвраћање самостално реализује. Тако се реализација проширеног одвраћања у светским центрима моћи перципирала као политика по моделу „наоружај локалне Србе који траже аутономију”, која за њих није била прихватљива из много разлога, од којих је кључна негативна перцепција коју су наметнуле сецесионистичке републике још на почетку кризе.

Крупни недостаци српске примене стратешког концепта проширеног одвраћања у ратовима за југословенско наслеђе доживели су највећи дебакл на простору Космета 1998. и војне интервенције НАТО 1999. године. Директно одвраћање Албанаца на КиМ није дало резултате, јер су као и у случају Словенаца, Хрвата и Муслимана у БиХ, они могли да рачунају на подршку светских центара моћи за разлику од Срба који нису имали савезнике. Овде се побуна на Космету неће анализирати, јер спада у домен директног одвраћања, али представља несумњиву последице неуспешног проширеног одвраћања, али се и данас осећају последице тих догађаја (видети Ćurčić i Dinić 2024, 160–167; Stepić 2020, 7–30).

ЗАКЉУЧАК

Савремени стратешки концепт проширеног одвраћања се проширио не само на конвенцијално одвраћање, већ и на примену економских, техничко-технолошких, информационих, културолошких и других инструмената и средстава, што је суштински омогућило и „малим и средњим” државама да настоје да та ефикасно примењују у регионалним оквирима. За Србију је концепт проширеног одвраћања нужно опредељење, као консеквентна последица распада бивше Југославије, с тим да је наш капацитет моћи у савременим геополитичким околностима омогућава такозвано меко одвраћање, које се заснива на бригу о дијаспори у региону и заштити њиховог идентитета, али и очување Републике Српске са њеним Дејтонским надлежностима. Друга, не мање значајна, нужност за проширено одвраћање је очување Косова и Метохије у уставним оквирима Србије, јер је наведена територија према Резолуцији Савета безбедности Уједињених нација број 1244 под међународном управом, а наше институције немају ингеренције на тој територији. Трећа, нешто више скривена, потреба за проширеним

одвраћањем лежи у чињеници да је овај стратешки концепт, који је по својој природи дефанзиван, сасвим одговарајући да спречи даље растакање националне територије и аспирације регионалних актера по инерцији из деведесетих година прошлог века.

Наравно да је у доба глобализације за веродостојно и поуздано одвраћање битна перцепција која захтева и моћне и поуздане савезнике који би ултимативно гарантовали веродостојност такозваном меком проширеном одвраћању „малих и средњих” држава. За ефикасно и ефективно меко проширено одвраћање у српској историји постоје значајни примери, као што је у раду анализирано на примерима проширеног одвраћања Аустрије током Кримског рата 1853–1856 године и четовања с краја 19. и почетку 20. века и многи други. За њих је заједничко да се читаво српско друштво ангажовало на његовој реализацији, док се државни апарат у тај процес ангажовало само да његовом усмеравању у складу са стратешким окружењем и реалним проценама.

Иако се примени проширеног одвраћања током ратова за југословенско наслеђе може и мора много тога замерити, с обзиром за њихове исходе, ипак се мора навести да је у условима без значајнијег савезника српски фактор успео да скоро деценију обезбеди супротстављање светским силама, наравно уз велике губитке, али очуван национални идентитет и независност. Међутим, последице таквог стратешког приступа су видљиве и данас. Стање савремене друштвене кохезије, ако и „кондиције” и степена професионализма припадника државних институција за ефикасно и веродостојно проширено одвраћање је упитно, тим пре што га најчешће реализују високи државни функционери, а не читаво друштво као што је то чињено у периоду самосталне српске државности.

Друга константа обрасца српског проширеног одвраћања је ослонац на Србе у региону и у даљој дијаспори, која је природна и логична из етничких, културних и традиционалних разлога. Овде је много проблематичније функционалне везе са даљом дијаспором јер постоји дисконтинуитет у стратешким опредељењима Србије у последње три деценије и мноштво неостварених обећања, који имају потенцијал да угрозе коришћење овог ресурса у функцији проширеног одвраћања.

Одговори на ова питања стоје пред српском стратешком заједницом и политичком елитом. Истовремено, још је тежи и мукотрпнији процес постизања друштвеног консензуса око кључних

стратешких одлука и њихове реализације у којој учествује читаво друштво. То може да реализује само оно друштво које предводе истински ауторитети, које је изнедрила политичка дебата на кључним стратешким питањима развоја и друштво које је формирало јаке институције власти, које своје ангажовање заснива на постулатима професионализма.

Као што смо имали прилике да сагледамо, српско друштво је у својој историји имало образовни и васпитни процес да одгаји генерације које су поштовале институције државне власти, која је професионално, непристрасно и у великој мери поуздано водило државне послове на прави начин и било способно да ефикасно реализује сложене стратешке концепте попут проширеног одвраћања у ништа мање непријатељском окружењу него што је садашње. За тако нешто је неопходно располагати војном и економском моћи, али и праведно уређеним друштвом које је било вредно одбране и жртвовања сопственог живота, а за ефикасну реализацију проширеног одвраћања је неопходно не само обезбедити несумњиву перцепцију становништва, савезника и потенцијалног супарника. На ово указују и мисли бесмртног Његоша: „трудностима људи надвладаше; трудови су за род бесмртије, благо роду, а благо потомству!”

Да би се остварили наведени циљеви неопходно је, дакле, располагати и ефикасном и професионалном дипломатском службом, која ће обезбедити поуздана савезништва великих сила и ефективну и циљно-рационалну комуникацију са потенцијалним супарницима и професионалну обавештајну службу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Bjelajac, Mile. 1999. *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju.
- Blagojević, Veljko. 2019a. „Strateška kultura: studija slučaja Srbija.” *Vojno delo* 71 (8): 83–117. DOI: 10.5937/vojdela1908093B.
- Blagojević, Veljko. 2019b. “Psychological Operations in Low–Intensity–Conflict: Case Study Kosovo and Metohia.” In *David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its Implications*, ed. Nebojša Vuković, 371–372. Belgrade: Institute of International Politics and Economics and Faculty of Security Studies at the University of Belgrade.

- Blagojević, Veljko. 2022. *Moć i sila: Srbija i vojni faktor u međunarodnoj politici*. Beograd: Institut za strategijska istraživanja.
- Cigar, Norman L. 1995. *Genocide in Bosnia: The Policy of "Ethnic Cleansing"*. College Station, Texas: Texas A&M University Press.
- Ćurčić, Milica, i Jelena Dinić. 2024. „Vojna saradnja i neutralnost kao instrument za ostvarivanje nacionalnog interesa Republike Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 27 (2): 159–181. DOI: 10.5937/pnb27-50341.
- Dorondo, Davis, and John Stivenson. 2019. “SMA Quick Concepts Series: Extended Deterrence.” *NSI*. Last accessed 10 January 2025. <https://nsiteam.com/sma-quick-concepts-series-extended-deterrence/>.
- Dorđević, Života. 1984. *Srpska narodna vojska 1861–1864*. Beograd: Narodna knjiga.
- Hadži Vasiljević, Jovan. 1928. *Četnička akcija u Staroj Srbiji i Mađedoniji*. Beograd: Sveti Sava.
- Hamilton, Richard, and Holger Herwig. 2010. *War Planning 1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Igrutinović, Milan. 2022. „Strah i ambicija: Srbija, vojna neutralnost i prošireno odvrćanje.” u *Neutralnost i strateško odvrćanje*, ur. Blagojević Veljko, 39–56. Beograd: Medija centar Odbrana.
- Karloš, Branko. 2019. *Rat na Balkanu, džihadizam, geopolitika i dezinformacija*. Beograd: Knjiga komerc.
- Kisindžer, Henri. 1999. *Diplomatija*, Beograd: Verzalpres.
- Krempton, Ričard. 2003. *Balkan posle Drugog svetskog rata*. Beograd: Clio.
- Loh, Torsten. 2014. „Nemačka, evropske velike sile i Balkanska konferencija 1878.” *Vojnoistorijski glasnik* 1: 123–136.
- Mazarr, Michael J. 2018. “Understanding Deterrence.” *RAND Corporation*. 19 April, 2018. rand.org/pubs/perspectives/PE295.html.
- Ministarstvo vojno. 1911. *Ratna služba*. Beograd: Štamparija Ministarstva vojnog.
- Nikolić, Drago. 1989. *Razvoj OS SFRJ 1945–1985: Kadrovi i kadrovska politika*. Beograd: VINC.
- Petranović, Branko. 1988. *Istorija Jugoslavije 1918–1988 – treća knjiga*. Beograd: Nolit.
- Popov, Čedomir. 2010. *Građanska Evropa (1770–1914): društvena i politička istorija Evrope (1871–1914)*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Pršić, Miloje. 1997. „Kadrovi Srpske vojske od Prvog srpskog ustanka do izbijanja i u vreme Istočne krize.” *Vojnoistorijski glasnik* 2–3: 29–43.

- Stepić, Milomir. 2020. „Kosovo i Metohija: geopolitički aspekti brzog rešenja i zamrznutog konflikta.” *Nacionalni interes* 38 (2): 7–30. DOI: 10.22182/ni.3822020.1.
- Stepić, Milomir. 2023. *Geopolitički pojmovnik Balkana*. Beograd: Catena Mundi.
- Subotić, Milovan. 2024. *Zapadni Balkan u raljama nebezbednosti*. Beograd: Medija centar Odbrana.
- Terzić, Milan V. 2005. *Titova vještina vladanja: Maršal i Maršalat 1943–1953*. Podgorica: Pobjeda.

Veljko Blagojević*

*Institute of International Politics and Economics,
Belgrade, Republic of Serbia*

SERBIA AND EXPANDED DETERRENCE: EXPERIENCES AND ROADMAPS

Resume

The strategic concept of extended deterrence emerged in the post-Cold War period by expanding the content of the Cold War concept of nuclear deterrence of the allies of the great powers. Therefore, modern extended deterrence implies the use of all instruments of national power to deter rivals from taking malicious steps against allies or partners. This paper deals with the consideration of the historical experience of the Serbs in the application of this concept, as well as with the analysis of the foreign policy means used and the outcomes of their application. The basic hypothesis of the paper is that during the existence of an independent state, the Serbs applied extended deterrence with support from the diaspora and that this concept should be applied in the future but with an emphasis on so-called soft deterrence. It will examine certain events and processes during the Crimean War (Serbia as a vassal principality), the Chetnik movement and method of warfare (Kingdom of Serbia), and the strategic actions of the Serbs during the wars for the Yugoslav succession, in which patterns of Serbian extended deterrence are characteristic.

Keywords: deterrence strategy, extended deterrence, Serbia, strategic environment, international relations, security

* E-mail address: veljko@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0001-6981-0560.

** Овај рад је примљен 23. јануара 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. фебруара 2025. године.

Хатиџа Бериша*

*Школа Националне одбране, Универзитет
одбране, Београд, Република Србија*

Игор Баришић**

*Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд, Република Србија*

ИЗАЗОВИ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ИЗМЕЊЕНОМ БЕЗБЕДНОСНОМ ОКРУЖЕЊУ***

Сажетак

Продубљивање геополитичког сукоба између Запада и Руске Федерације, интензивирани ратом у Украјини, изазвало је значајне промене у безбедносном окружењу Републике Србије и у великој мери отежало остваривање њених националних и одбрамбених интереса. Војна неутралност, као важан одбрамбени интерес и кључно безбедносно опредељење, такође је условљено променама у безбедносном окружењу Републике Србије, али и виталним националним интересима, као што су очување територијалног интегритета, перспектива чланства у Европској унији и осигурање енергетске безбедности. Стога предмет истраживања, у овом раду, представљају односи повезаности и условљености војне неутралности Републике Србије, кључних промена у безбедносном окружењу, изазваних ратом у Украјини и поменутих виталних националних

* Имејл адреса: hatidza.berisa@mod.gov.rs; ORCID: 0000-0002-9432-5273.

** Имејл адреса: igor.barisic@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-4593-9196.

*** Ставови аутора у овом чланку су личне природе и не одржавају ставове Министарства одбране Републике Србије и Универзитета одбране.

интереса. У раду се полази од хипотетичког става да промене у безбедносном окружењу Републике Србије отежавају реализацију политике војне неутралности, нарочито у релацији са поменутиим виталним националним интересима. Анализа поменутих веза и односа заснована је на теоријским постулатима реалистичке школе међународних односа по којима велике силе и остали међународни актери користе све расположиве инструменте за пројекцију моћи и остваривање интереса у анархичном систему. У измењеним геополитичким околностима, политика војне неутралности Републике Србије, заснована на избалансираној сарадњи са странама у украјинском сукобу, је све теже одржива, јер постоји озбиљан „уцењивачки” потенцијал поменутих страна, повезан са виталним националним интересима Републике Србије, као што је чланство у Европској унији, очување територијалног интегритета, енергетска и економска безбедност српске државе и друштва. Методологија у истраживању је заснована на анализи релевантних извора и литературе.

Кључне речи: изазов, одрживост, војна неутралност, безбедносно окружење, рат

УВОД

Војна интервенција Русије у Украјини изазвала је тектонске промене у безбедносном окружењу Републике Србије. Супротно руским очекивањима, САД, Европска унија и њихови савезници увели су свеобухватне санкције Руској Федерацији. Све државе у Европи осудиле су руску агресију и пружају пуну подршку и помоћ Украјини у одбрани од руске интервенције. Северноатлантски савез (*North Atlantic Treaty Organization – NATO*) је ојачао своје трансатлантско партнерство, а Шведска и Финска су напустиле свој дугогодишњи неутрални статус и постале чланице овог војног пакта. Све преостале неутралне државе у Европи, изузев Републике Србије, увеле су санкције Руској Федерацији и усагласиле своју спољну и безбедносну политику са водећим земљама Запада.

Заоштравање односа између Запада и Руске Федерације закомпликовало је геостратегијски положај Републике Србије, с обзиром на њену политику војне неутралности. Водеће чланице

НАТО и Европске уније, од почетка рата у Украјини, врше сталан политички, дипломатски и економски притисак на Републику Србију да уведе санкције Руској Федерацији и тиме се определи за једну од страна у сукобу. Одбијање Републике Србије да уведе санкције Руској Федерацији озбиљно угрожава перспективу њеног чланства у Европској унији. С друге стране, увођење санкција Русији угрозило би виталне националне интересе Републике Србије, као што су очување територијалног интегритета и осигурање енергетске и економске безбедности Србије.

Анализа одрживости концепта војне неутралности у односу на суштински измењено безбедносно окружење и поменуте виталне националне интересе, треба да укаже на потенцијалне изазове креирања и спровођења будуће безбедносне и одбрамбене политике Републике Србије и евентуално покрене ширу академску и стручну расправу о могућим начинима њиховог превазилажења у турбулентним и кризним временима која неумитно предстоје.

ПРОМЕНЕ У БЕЗБЕДНОСНОМ ОКРУЖЕЊУ

Рат у Украјини изазвао је значајне промене у безбедносној архитектури Европе чије се последице непосредно одржавају и на безбедносно окружење Републике Србије. Постхладноратовски безбедносни режим успостављен у Европи, након 1991. године, озбиљно је нарушен ратом у Украјини 2014. године, када је Запад увео ограничене санкције Руској Федерацији, због анексије Крима и подршке сепаратистима на истоку Украјине. Односи Запада, посебно НАТО и Руске Федерације, од 2015. године, па све до почетка руске интервенције у Украјини 24. фебруара 2022. године, кретали су се константно силазном путањом, осцилирајући између дијалога, демонстрације војне моћи, економских санкција, па све до посредне конфронтације у прокси ратовима, попут Сирије, Малија и Украјине.

Почетком руске „специјалне војне операције” крајем фебруара 2022. године, односи Запада и Русије ескалирали су до нивоа отвореног дипломатског, економског, па чак и културног рата, са опасним потенцијалом, да таква конфронтација поприми директни војни и нуклеарни карактер. Предвођене САД, све чланице Европске уније, НАТО пакта и њихових савезника осудиле су агресију Руске Федерације на Украјину и постепено увеле, до сада невиђене, свеобухватне дипломатске, економске и спортске санкције Русији

(видети S&P Global Market Intelligence [S&P GMI] 2024; Council EU 2025). Детаљније, након почетка руске војне интервенције у фебруару 2022. године уведено је преко 21.600 санкција Русији и међународним политичким и привредним ентитетима, као и истакнутим појединцима који сарађују са овом државом, како би се умањила њена политичка, економска, технолошка и војна способност да води рат у Украјини и оствари своје ратне циљеве (Castellum.AI 2025). Готово једна трећина поменутих санкција таргетира колективитете и појединце изван Русије (Vuksic 2025).

Истовремено, Запад је покренуо пропагандни рат глобалних размера, блокирајући сва руска средства информисања и ограничавајући проток информација из руских извора на интернету и друштвеним мрежама, стигматизујући их као руску пропаганду. Конкретно, Европска унија и државе чланице НАТО забраниле су рад руских државних ТВ станица, а велики број интернет компанија је суспендовао свој рад у Русији, или блокирао мултимедијалне садржаје из руских извора, оцењујући их као злонамерне или пропагандне (Thompson 2022; Lomas 2022).

С друге стране, стално подгревани страх од Русије, изазвао је врло значајне промене у безбедносним политикама држава чланица Европске уније и НАТО. Једна од водећих држава у Европској унији, Немачка, направила је неколико крупних заокрета у својој безбедносној и одбрамбеној политици усмеравајући њено тежиште ка дугорочном јачању војних капацитета и веза унутар НАТО савеза. Између осталог, Немачка је најавила формирање посебног фонда за опремање и модернизацију својих оружаних снага у износу од 100 милијарди евра, као и повећање годишњег војног буџета на раније договорених 2% бруто домаћег производа (Besch and Brockmeier 2022). Друге државе, чланице НАТО, на самиту шефова држава чланица НАТО, одржаном 24. марта 2022. године, у Бриселу, само месец дана након почетка руске војне интервенције у Украјини, колективно су се определиле на убрзано повећање сопствених војних буџета, ради достизања раније договорених буџетских квота (НАТО 2022a). После вишедеценијске неутралности Финска је постала чланица НАТО 4. априла 2023. године, а Шведска 7. марта 2024. године. Мотиве ове две државе да се придруже Северноатлантском савезу најбоље изражава реченица: „Руска инвазија је показала да је статус Украјине, као унапређеног НАТО партнера, био недовољан фактор

одвраћања, што је дало додатни подстицај шведском и финском питању НАТО чланства” (Solli and Solvang 2022).

У војном погледу, НАТО је, од средине фебруара до средине марта 2022. године, значајно увећао своје војно присуство на својим источним границама, повећавајући број војника у четири своје борбене групе, стациониране у Литванији, Естонији, Летонији и Пољској, са 5.000 на 18.100 припадника (Belkin 2022, 1). Такође, на самиту НАТО, 24. марта 2022. године, одлучено је да се формирају још четири нове борбене групе у Румунији, Бугарској, Мађарској и Словачкој. НАТО под својом директном командом, од 21. марта 2022. године, има на располагању 40.000 војника, 140 бродова и 130 авиона (NATO 2022b). Број америчких трупа у Европи, повећан је на 100.000 војника, чиме је достигнут њихов максимум из 2005. године (US DoD 2022). Све државе чланице Европске уније и НАТО пружају издашну војну и економску помоћ ратним напорима Украјине да обрани свој територијални интегритет и суверенитет. Према проценама Килског института за светску економију, Украјина је, од јануара 2022. до октобра 2024. године, примила око 391,6 милијарди долара војне, хуманитарне или финансијске помоћи, углавном од стране 41 државе донатора (Antezza et al. 2024).

Европска унија је одлучила да убрзано прекине своју енергетску зависност од увоза енергената из Русије. Процес енергетске „дерусификације” Европе је започет потпуним прекидом увоза руског угља у августу 2022. године, при чему је значајно смањен увоз руске нафте и гаса у Европу (McWilliams et al. 2024).

Потпуно је прекинут прекоморски увоз руске нафте у Европу, а нафту из Руске Федерације сада увозе само Чешка Република, Мађарска и Словачка преко нафтовода „Дружба”, које су добиле изузеће од санкција због својих ограничених могућности за диверсификацију снабдевања овим енергентом. Европска унија смањила је увоз руске нафте, са 18% удела у свом укупном увозу, на само 2% у 2024. години (Eurostat 2024). Очигледно да се ради о незаустављивом тренду, посебно имајући увиду најаву представника владе Чешке Републике да више неће тражити изузеће за увоз руске нафте (Lopatka 2024).

Сличан тренд је приметан и у погледу увоза руског гаса у Европску унију који је смањен, са 45% удела у укупном увозу Европске уније у 2021. години, на 18% у првој половини 2024. године. Такође, недавно је забрањен увоз и транзит руског течног

нафтног гаса у Европску унију (European Commission [EC] 2024, 4–5). Почетком јануара 2025. године, прекинут је транзит руског гаса у Европу преко Украјине (Soldatkin and Peleschuk 2025). Тренутно, једина рута снабдевања Европе руским гасом је преко гасовода „Турски ток”, при чему је Украјина, наводно већ једном покушала да оштети поменути гасовод нападом дрона на гасна постројења у близини Краснодара у Руској Федерацији (Reuters 2025).

Имајући у виду разматране трендове у сфери енергетике, у наредном периоду, може се очекивати интензивирање процеса „дерусификације” Европе у погледу њене зависности од руске нафте и гаса. Државе које и даље возе руске енергенте, попут Мађарске, Словачке и Србије, биће приморане да убрзано диверсификују своје снабдевање како би ублажиле економске последице прекида увоза руских енергената. Поменути тренд само је део глобалног процеса истискивања руског утицаја из Европе, нарочито у региону Западног Балкана који је, према западним проценама потенцијално жариште и погодно подручје за генерисање нове кризе, па чак и сукоба.

Наведене промене у безбедносном окружењу Републике Србије указују да је рат у Украјини недвосмислено иницирао тектонски процес убрзаног политичког, безбедносног и економског престојавања у Европи, у којем се геополитичка позиција Србије може описати апокрифном изреком Џона Фицџералда Кенедија (*John Fitzgerald Kennedy*), 35. председника САД, коју је често користио у својим политичким говорима, алудирајући на пакао у „Божанственој комедији” Дантеа Алијерија (*Dante Alighieri*): „Највредијаш места у паклу резервисан за оне који, у време великих моралних криза, очувају своју неутралност” (цитирано у Ingallinella 2020).

У таквим околностима војна неутралност Републике Србије је озбиљно угрожена притисцима кључних међународних субјеката да се Србија политички, безбедносно и економски јасно сврста на једну од страна у сукобу.

ИЗАЗОВИ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Војна неутралност, као једно од основних опредељења безбедносне и одбрамбене политике Републике Србије, формулисана је врло штуро, пре свега, као: „(...) одсуство чланства у постојећим војним савезима” (SNB RS, 24). У концептуалном смислу

практиковање војне неутралности предвиђено је кроз развијање сарадње са Европском унијом у и НАТО (али и са Организацијом договора о колективној безбедности (SO RS, 4). Поменута сарадња се остварује са циљем пружања активног доприноса у „ (...) изградњи и очувању међународног мира и безбедности” (4). Такође декларисани концепт војне неутралности се спроводи и ради јачања: „ (...) способности и капацитета система одбране и унапређења укупне безбедности Републике Србије и њених грађана” (9).

Из угла Републике Србије, овако конципирана војна неутралност представља легитимну безбедносну и одбрамбену опцију која активно доприноси одбрамбеном потенцијалу одвраћања (видети Stojanović 2020, 213–217). Међутим, њен ограничен и привремен карактер још увек није децидно оспорен у највишим стратегијско-доктринарним документима Републике Србије, што оставља простор за геополитичке калкулације и притиске великих сила. Детаљније, још увек важи Резолуција Народне Скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије која оставља могућност одржавања референдума у погледу доношења коначне одлуке о неутралности (Rezolucija Narodne Skupštine Republike Srbije o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije [Rezolucija NS RS], čl. 6).

Такође, статус војне неутралности Републике Србије није међународно гарантован од стране великих сила и других важних међународних субјеката, као што је то случај са Швајцарском којој призната неутралност од стране великих сила, потписивањем Декларације о неутралности Швајцарске, на Бечком конгресу 1815. године (Fischer 2013, 43–44). Неку врсту гаранција добила је и Аустрија, када је Совјетски Савез, потписивањем Државног уговора са Аустријом 1955. године, практично признао њену неутралност (видети Frischenschlager 2013, 59–61). Такође потписивањем Уговора о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи са Совјетским савезом 1948. године, Финска је обезбедила неку врсту признања њеног неутралног статуса од стране СССР (Salonius-Pasternak 2013, 55).

Претходно разматране недоречености у погледу унутрашњег и међународног легитимитета војне неутралности Републике Србије отварају могућности за вршење политичког, безбедносног и економског притиска на Србију. У кризним временима, као што је рат у Украјини, поменути притисак може ескалирати у конфронтацију хибридног и

ниског интензитета, уз примену различитих невојних инструмената и механизма, попут политике условљавања, економских санкција, изазивање политичке нестабилности и грађанских немира, као и различитих облика демонстрација војне силе.

Поменути притисак је могућ јер је војна неутралност, као важан одбрамбени интерес, повезана и условљена са остваривањем, односно очувањем осталих националних и одбрамбених интереса Републике Србије, посебно са тежњом ка чланству у Европској унији, очувањем територијалне целовитости, као и са остваривањем економског развоја и укупног друштвеног просперитета (видети SNB RS, 12–14; SO RS, 8–9).

Рат у Украјини динамизовао је процес оспоравања војне неутралности Републике Србије и њеног сувереног права да води независну безбедносну и одбрамбену политику у односу на војне савезе и велике силе. Иако, за сада, нису присутни директни политички притисци и непосредне претње средствима невојне принуде, челници Европске уније и водећих европских држава интензивирали су своје дипломатске напоре у којима доминирају „очекивања” у којима Република Србија треба да усагласи своју спољну и безбедносну политику са политиком ЕУ, односно уведе санкције Руској Федерацији, уколико жели да покаже искрене намере у свом напредовању ка пуноправном чланству. Детаљније, од почетка рата у Украјини, фебруара 2022. године, представници ЕУ, САД, Немачке и Велике Британије интензивирали су своје посете Београду са намером да изврше политички притисак на Републику Србију да уведе санкције Руској Федерацији и предузме значајне кораке у нормализацији односа са такозваном „Републиком Косово”.

Сукоб Запада и Руске Федерације, који је нагло ескалирао руском војном интервенцијом у Украјини у фебруару 2022. године, индиректно утиче и на питање решавања проблема Косова и Метохије. Несврставање Републике Србије и делимично, Босне и Херцеговине, на једну од страна у рату у Украјини, на Западу, а посебно на Западном Балкану, тумачи се као резултат пројектовања „малигног” утицаја Русије са циљем изазивања нестабилности у региону (видети Deutsche Welle [DW] 2022; Vukićević 2022). Индиректно, експлоатисан је неутрални статус Републике Србије у погледу рата у Украјини, да се подгреју стари страхови о српским претензијама у региону и ојача перцепција Србије као традиционалног савезника Русије, како би се приказала као фактор нестабилности

и држава са ревизионистичким намерама која не прихвата западни политички и безбедносни поредак за регион Балкана (видети: Joseph et al. 2022, 4–5; International Institute for Strategic Studies [IISS] 2024, 91; International Crisis Group [ICG] 2024b, 3–4; Gurakuç 2024, 12). Из наведеног разлога, представници САД, Европске уније, Немачке, Француске и Велике Британије, интензивирали су своје дипломатске напоре на убрзавању преговора између Београда и Приштине.

У основи, албанска политичка елита са Косова и Метохије, искористила је инертност и наклоност дела међународне заједнице, преокупирани ратом у Украјини, као и погоршање међународне позиције Републике Србије за заоштравање односа и ескалацију сукоба са Београдом, како би заокружила државност и ојачала легитимитет такозване „Републике Косово” (видети International Crisis Group [ICG] 2024a). Детаљније, испровоцирано је напуштање косовских политичких, судских и безбедносних институција од стране Срба, а реакција локалног становништва, у виду насилних протеста и оружаног сукоба у Бањској, искоришћена је да се успостави чврста политичка и безбедносна контрола територије и српске популације, као и да се постепено укину преостали елементи српских институција на северу Косова и Метохије (видети Barišić 2024, 89–90).

Овако замишљен процес „нормализације” односа између Републике Србије и такозване „Републике Косово”, у основи, осликава приоритет колективног запада који је више усмерен ка безбедносној стабилизацији Западног Балкана, а врло мало на изналажењу дуготрајних, одрживих и компромисних мировних решења (Barišić 2024, 90). Додатно, „стабилизацијом” прилика на Косову и Метохији, једном од потенцијалних жаришта на Западном Балкану, умањују се аргументи руске стране да користи „косовски преседан” за оправдавање војне интервенције у Украјини (Anđelković 2022).

С друге стране, заоштравање и ескалација „енергетског рата” између Запада и Руске Федерације озбиљно угрожава енергетску безбедност Републике Србије. Због руске власничке структуре НИС, увоза велике количине нафте и гаса руског порекла, свог континенталног географског положаја, недовољно развијене и повезане нафтне и гасне транспортне инфраструктуре у региону, Србија има ограничене могућности релативно брзе диверсификације свог снабдевања (Vožić Talijan 2022). Даље заоштравање санкција Руској Федерацији у погледу извоза сирове нафте, нафтних деривата

и гаса у Европу, изазвало би значајно повећање цена ових енергената у Србији и директно би угрозило њен економски раст и стандард грађана.

Управо из наведених разлога, увођење санкција Нафтної Индустирији Србије и захтев америчке стране да се у кратком року, у потпуности одстрани руски утицај из ове компаније, представља један од највећих изазова енергетској безбедности Републике Србије (NIN 2025). Имајући у виду да руска компанија Гаспром њефт (*Газпром нефть*), ћерка компаније Гаспром, има 56,15% удела у компанији Нафтне индустрије Србије (НИС) и да покрива 70% потреба српског тржишта за нафтним дериватима, као и да контролише гасно складиште Банатски двор, свако решење у погледу истискивања руског интереса захтеваће велико дипломатско умеће и значајна финансијска средства (Marić 2022; Vlada Republike Srbije [VRS] 2024, 5).

Прекид снабдевања нафтом, услед финансијске блокаде компаније НИС, узроковао би озбиљну енергетску и економску кризу у Републици Србији, с обзиром да није могуће тако брзо надокнадити снабдевачке, инфраструктурне и прерађивачке капацитете поменуте компаније. У дугорочном погледу, потенцијална криза услед несташице нафте и њених деривата оставила би озбиљне последице по економију и стандард становништва. С друге стране, откуп целокупног руског удела у компанији НИС захтевало би додатна финансијска задуживања Републике Србије, с обзиром да је руска компанија Гаспром њефт уложила значајна финансијска средства у куповину, али и у развој прерађивачких и продајних капацитета компаније НИС. Није реално очекивати да је руска страна вољна да прода свој удео у компанији НИС по цени по којој је и купила компанију 2008. године. С друге стране, национализацијом компаније НИС, Република Србија би вероватно изгубила подршку Руске Федерације у погледу питања Косова и Метохије и могућност снабдевања релативно јефтиним природним гасом.

С друге стране, дуготрајно одбијање да се уведу економске санкције Руској Федерацији, изазвало би негативне последице по европску перспективу Србије, односно дошло би до вероватног замрзавања преговора о чланству, ограничења приступа фондовима Европске уније, стварања негативне инвестиционе климе за улагање у Србију, ограничавање трговинске размене, као и отежавање протока капитала, робе и људи, што би могло да има велике

економске последице по Србију, имајући у виду да се око 60% укупне спољнотрговинске робне размене обавља са Европском унијом (Republički zavod za statistiku [RZS] 2022).

Евидентни су напори Републике Србије, да очува статус своје војне неутралности, тиме што још увек одбија да уведе санкције Руској Федерацији. Међутим, осуда руске агресије, снабдевање Украјине муницијом, најава куповине француских авиона и израелског оружја и опреме, може јасно указати руској страни да Србија више није војно неутрална.

Недавно склапање енергетских споразума са САД и Француском током 2024. године, као и све блискија сарадња са овим државама у области развоја обновљивих извора енергије и нуклеарне енергије, може представљати јасан показатељ приближавања Србије и водећих западних земаља. Наведена чињеница може посебно утицати на односе Србије са Руском Федерацијом, нарочито имајући у виду да је Русија водећи произвођач нуклеарних постројења у свету и да је са Србијом потписала споразум о сарадњи у области мирнодопске примене нуклеарне енергије још 2019. године, али да није било конкретнијих облика сарадње, као то је то случај са америчком и француском страном. На потенцијално захлађење односа између Републике Србије и Руске Федерације може указивати и чињеница да још увек није потписан нови вишегодишњи билатерални гасни споразум што, у контексту недавног увођења америчких санкција компанији НИС, може представљати потенцијални заокрет у спољној, безбедносној и енергетској политици Србије.

ЗАКЉУЧАК

Рат у Украјини изазвао је значајне промене у безбедносном окружењу Републике Србије. Након руске војне интервенције у Украјини, односи Запада и Русије достигли су ниво отвореног политичког и економског сукоба, са опасним потенцијалом, да се таква конфронтација претвори у војни и нуклеарни конфликт. Русији су уведене, до сада невиђене, свеобухватне санкције, а сукоб се проширио и на информациону сферу, уз увођења забрана емитовања и стигматизацију противника.

Геополитички сукоб Запада и Руске Федерације, изазвао је врло велике промене у безбедносним и одбрамбеним политикама држава чланица Европске уније и НАТО, значајна повећања њихових

буџетских издвајања за војне издатке, прикључење Шведске и Финске у Северноатлантски савез, историјско појачање војног присуства НАТО на својим источним границама и издашну војну, хуманитарну и финансијску помоћ ратним напорима Украјине.

У сфери енергетике процес енергетске дерусификације Европе је у завршној фази. Малобројне државе у Европи које још увек увозе руску нафту и гас биће приморане да убрзано диверсификују своје снабдевање како би ублажиле потенцијалне економске последице прекида увоза руске нафте и гаса.

Рат у Украјини је иницирао и интензивирао тектонски процес политичког, безбедносног и економског престојавања у Европи и свету, услед којег је војна неутралност Републике Србије изложена озбиљним притисцима кључних међународних актера да се Србија приклони једној од страна у поменутом сукобу. Војна неутралност Републике Србије представља легитимну безбедносну и одбрамбену опцију која има врло значајну улогу у функцији одвраћања потенцијалних противника. Међутим, недоречености у погледу легитимитета војне неутралности Републике Србије стварају простор за вршење политичког, безбедносног и економског притиска, јер је овај важан одбрамбени интерес повезан и условљен виталним националним интересима Републике Србије, нарочито са тежњом ка чланству у Европској унији, очувањем територијалне целовитости, као и са очувањем енергетске безбедности. Због рата у Украјини интензивирани притисци водећих земаља Запада да Србија уведе санкције Руској Федерацији и усагласи своје ставове са спољном и безбедносном политиком Европске уније и убрза процес „нормализације” са такозваном „Републиком Косово”.

Рат у Украјини изазвао је погоршање геополитичког положаја Србије, што је искоришћено у процесу заостравања односа и ескалације сукоба између Београда и Приштине, како би се успоставила чврста политичка и безбедносна контрола територије и локалне српске популације од стране такозване „Републике Косово”, постепено укинули преостали елементи српских институција на северу Косова и Метохије. Истовремено, „стабилизацијом” прилика на Косову и Метохији, значајно се умањује могућност Русије да користи „косовски преседан” за оправдавање војне интервенције у Украјини.

С друге стране, заостравање сукоба између Запада и Руске Федерације у сфери енергетике озбиљно угрожава енергетску

безбедност Србије јер има ограничене могућности релативно брзе диверсификације свог снабдевања. Недавно увођење санкција компанији НИС представља један од највећих изазова енергетској безбедности Републике Србије јер није могуће брзо надокнадити потенцијални губитак снабдевачких, инфраструктурних и прерађивачких капацитета поменуте компаније. Откуп руског удела у компанији НИС захтевао би додатна финансијска задуживања Републике Србије, а национализацијом вероватно би се изгубила подршка Русије око решавања проблема Косова и Метохије.

Међутим, упорно одбијање да се уведу санкције Руској Федерацији може имати негативне последице по европску и економску перспективу Србије, с обзиром на ниво спољнотрговинске размене са Европском унијом. С друге стране, очигледни су напори Републике Србије да очува статус своје војне неутралности политичким балансирањем између зараћених страна, при чему је приметно значајно спољнополитичко, безбедносно и енергетско приближавање Западу што се може перципирати као отклон од војне неутралности.

Очито да се рат у Украјини претвара у дуготрајни оружани сукоб исцрпљивања, у којем ниједна од зараћених страна није способна да оствари брзу и одлучујућу победу. Запад ће настојати да политички изолује и економски исцрпи Руску Федерацију за вођење „специјалне војне операције”. Изолација Русије наставиће се кроз спровођење политичких и економских притисака на неутралне државе да уведу економске санкције и прекину трговање са Руској Федерацијом. Економске санкције Запада ће се и даље заоштравати, посебно у оним областима које су критичне за финансирање и логистичку подршку руских војних напора. У војном погледу, Запад ће настојати да наметне Русији рат продуженог и исцрпљујућег карактера, јер је проценио да Руска Федерација, условима свеобухватних и интензивних санкција, није способна да води дуготрајну војну кампању против технички инфериорније, али борбено мотивисане Украјине, коју САД и њени савезници непрекидно опремају и издашно материјално и финансијски подржавају. У том новом, глобалном и исцрпљујућем „рату материјала” и заоштравања политичких, безбедносних и економских односа, посебно тежак и компликован спољнополитички положај имаће Република Србија, с обзиром на њено упорно настојање да одржи добре односе са Западом, али и са Руском Федерацијом, што је интегрални део њене политике војне неутралности.

Један од кључних проблема одрживости војне неутралности је њена повезаност са питањима очувања Косова и Метохије и перспективом чланства у Европску унију, виталним националним интересима који се, у заоштреним геополитичким околностима, тешко могу помирити, односно изналажење компромисног и одрживог решења је мало вероватно. С друге стране, свако сврставање или несврставање у погледу санкција Руској Федерацији оставиће тешке последице, решавање проблема Косова и Метохије и енергетску и економску безбедност Републике Србије. У сваком случају, Србији је остављено једно од највредиљих места у овим кризним и неизвесним временима.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Andelković, Nataša. 2022. „Srbija, Rusija i politika: Da li je Putin promenio stav o Kosovu ili ga koristi kao ‘čip za trgovinu’ sa Zapadom.” *BBC News na srpskom*. 29. april 2022. <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-61269772>.
- Antezza, Arianna, Katelyn Bushnell, André Frank, Pascal Frank, Lukas Franz, Ivan Kharitonov, Ekaterina Kumar B. Rebinskaya, Christoph Trebesch, and Stefan Schramm. 2024. “The Ukraine Support Tracker data.” *Kiel Institute for the World Economy*. Last accessed January 21, 2025. <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>.
- Barišić, Igor. 2024. „Asimetrično ugrožavanje bezbednosti Republike Srbije – teorijski okvir za analizu problema na Kosovu i Metohiji.” *Politika nacionalne bezbednosti* 26 (1): 83–103. DOI: 10.5937/pnb26-50171.
- Belkin, Paul. 2022. “Russia’s Invasion of Ukraine: NATO Response.” *Congressional Research Service*. Last accessed November 1, 2022. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IN/IN11866>.
- Besch, Sophia, and Sarah Brockmeier. 2022. “Waking a Sleeping Giant: What’s next for German Security Policy?” *War on the Rocks*. March 9, 2022. <https://warontherocks.com/2022/03/waking-a-sleeping-giant-whats-next-for-german-security-policy/>.

- Božić Talijan, Elena. 2022. „Šta nas očekuje? Da li odluka Brisela o embargu na uvoz ruske nafte do kraja 2022. utiče na snabdevanje Srbije.” *Novosti*. 1. jun 2022. <https://www.novosti.rs/ekonomija/vesti/1121963/sta-nas-ocekuje-odluka-brisela-embargu-uvoz-ruske-nafte-kraja-2022-utice-snadbevanje-srbije>.
- Castellum.AI. 2025. “Russia Sanctions Dashboard.” *Castellum.AI*. January 19, 2025. <https://www.castellum.ai/russia-sanctions-dashboard>.
- Council of the European Union [Council EU]. 2024. “EU sanctions against Russia explained.” *Council of the European Union*. December 16, 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia-explained/>.
- Danas. 2022. „Srbija glasala za izbacivanje Rusije iz Saveta UN za ljudska prava.” *Danas*. 7. april 2022. <https://www.danas.rs/svet/srbija-glasala-za-izbacivanje-rusije-iz-saveta-un-za-ljudska-prava/>.
- Deutsche Welle [DW]. 2022. „Borelj za Dojče vele: Sada je kritičan trenutak za proces proširenja.” *Radio Televizija Srbije*. 18. mart 2022. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/4741602/zosep-borelj-prosirenje-eu.html>.
- Eurostat. 2024. “EU trade with Russia - latest developments.” Last accessed November 21, 2024. *Eurostat*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=558089#Latest_developments.
- European Commission [EC]. 2024. “State of the Energy Union Report 2024.” *European Commission*. September 11, 2024. https://energy.ec.europa.eu/publications/state-energy-union-report-2024_en.
- Fischer, Thomas. 2013. “Switzerland: Invention of Permanent Neutrality.” *ISAC Fond*. Last accessed November 21, 2024. <https://www.isac-fund.org/download/NEUTRALNOST-ENG-F-2WEB.pdf>.
- Frischenschlager, Friedhelm. 2013. “Austria’s “Permanent Neutrality” after 1955 – a Model for Serbia?” *ISAC Fond*. Last accessed November 21, 2024. <https://www.isac-fund.org/download/NEUTRALNOST-ENG-F-2WEB.pdf>.
- Ingallinella, Laura. 2020. “The Hottest Place in Hell: Neutrality and the Politicization of Dante in the United States.” *Laura Ingallinella*. June 8, 2020. <https://lauraingallinella.org/2020/06/08/hottest-place-in-hell-dante-neutrality/>.

- International Crisis Group [ICG]. 2024a. "Northern Kosovo: Asserting Sovereignty amid Divided Loyalties." *International Crisis Group*. April 2, 2024. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/269-northern-kosovo-asserting-sovereignty-amid-divided-loyalties>.
- International Crisis Group [ICG]. 2024b. "Helping Keep Bosnia and Herzegovina Together." May 23, 2024. Last accessed 20 February 2025. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpegglefindmkaj/https://www.crisisgroup.org/sites/default/files/2024-05/wl-2024-spring-bosnia.pdf>.
- International Institute for Strategic Studies [IISS]. 2024. *The Armed Conflict Survey 2024*. London: Routledge.
- Joseph, Edward, Branislav Radeljic, Lulzim Peci, Iulia Joja, Jan Cingel, and Sarria Pol Vila. 2022. "From Crisis to Convergence: A Strategy to Tackle Instability in the Balkans at its Source." *Foreign Policy Institute and Wilson Center's Global Europe Program*. January 18, 2022. <https://www.wilsoncenter.org/publication/crisis-convergence-strategy-tackle-balkans-instability-its-source>.
- Kuçi, Gurakuç. 2024. "Russia's Hybrid Warfare in the Western Balkans: Geopolitical Strategies and Proxy Actors." Special Issue, *OCTOPUS Journal: Hybrid Warfare & Strategic Conflicts*: 1–27. DOI: 10.69921/29031991.
- Lomas, Natasha. 2022. "EU's ban on Russia Today and Sputnik is now in effect." *TechCrunch*. March 2, 2022. <https://techcrunch.com/2022/03/02/eu-rt-sputnik-ban-live/>.
- Lopatka, Jan. 2024. "Czechs not looking to extend the waiver for Russian-based oil products." *Reuters*. November 22, 2024. <https://www.reuters.com/business/energy/czechs-not-looking-extend-waiver-russian-based-oil-products-2024-11-22/>.
- Marić, Dunja. 2022. „Dva scenarija za rešenje naftne krize u Srbiji: Prodaja NIS ili slovački model." *Nova.rs*. 5. maj 2022. <https://nova.rs/vesti/biznis/dva-scenarija-za-resenje-naftne-krize-u-srbiji-prodaja-nis-ili-slovacki-model/>.
- McWilliams, Ben, Giovanni Sgaravatti, Simone Tagliapietra, and Georg Zachmann. 2024. "The European Union – Russia energy divorce: state of play." *Bruegel*. February 22, 2024. <https://www.bruegel.org/analysis/european-union-russia-energy-divorce-state-play>.

- NIN. 2025. „SAD uvele sankcije NIS-u: Traže potpuni izlazak ruskog interesa iz kompanije.” *NIN*. 10. januar 2025. <https://www.nin.rs/ekonomija/vesti/65953/uvedene-sankcije-nis-u>.
- North Atlantic Treaty Organization [NATO]. 2022a. “Statement by NATO Heads of State and Government.” *North Atlantic Treaty Organization*. March 24, 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_193719.htm.
- North Atlantic Treaty Organization [NATO]. 2022b. “NATO’s Eastern Flank: stronger Defence and Deterrence – Map.” *North Atlantic Treaty Organization*. Last accessed January 18, 2024. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/2203-map-det-def-east.pdf.
- Republički zavod za statistiku [RZS]. 2022. „Spoljnotrgovinska robna razmena, za april 2022.” *Republički zavod za statistiku*. 31. maj 2022. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20220531-spoljnotrgovinska-robna-razmena-za-april-2022/?s=1701>.
- Reuters. 2025. “Moscow says Ukraine tried to attack TurkStream pipeline infrastructure in Russia.” *Reuters*. January 13, 2025. <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-tried-attack-turkstream-pipeline-infrastructure-southern-russia-moscow-2025-01-13/>.
- Rezolucija Narodne Skupštine Republike Srbije o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije [Rezolucija NS RS], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 125/2007.
- Salonius-Pasternak, Charly. 2013. “Finland - From a Buffer Zone to an EU member state.” *ISAC Fond*. Last accessed November 21, 2024. <https://www.isac-fund.org/download/NEUTRALNOST-ENG-F-2WEB.pdf>.
- Soldatkin, Vladimir, and Dan Peleschuk. 2025. “Russian gas era in Europe ends as Ukraine stops transit.” *Reuters*. January 1, 2025. <https://www.reuters.com/business/energy/russia-halts-gas-exports-europe-via-ukraine-2025-01-01/>.
- Solli, Per Erik, and Øystein Solvang. 2022. “Finland and Sweden’s Path Towards NATO.” *Royal United Services Institute*. April 13, 2022. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/finland-and-swedens-path-towards-nato>.
- S&P Global Market Intelligence [S&P GMI]. 2024. “Sanctions against Russia – a timeline.” *S&P Global Market Intelligence*. November 8, 2024. <https://www.spglobal.com/market-intelligence/en/news-insights/articles/2024/11/sanctions-against-russia-8211-a-timeline-69602559>.

- Stojanović, Stanislav. 2020. „Savremena strateška kultura i neutralnost.” *Vojno delo* 72 (4): 210–233. DOI: 10.5937/vojdelo2004210S.
- Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije [SNB RS], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 94/2019.
- Strategija odbrane Republike Srbije [SO RS], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 94/2019.
- Thompson, Mark. 2022. “Britain bans Russian state TV channel RT.” *CNN Business*. March 18, 2022. <https://edition.cnn.com/2022/03/18/media/uk-bans-russia-rt-tv/index.html>.
- US Department of Defense [US DoD]. 2022. “Fact Sheet: Posture Updates in Support of Allies in Europe.” *US Department of Defense*. February 2, 2022. <https://media.defense.gov/2022/Feb/02/2002931655/-1/-1/0/EUROPE-POSTURE-UPDATES-FACT-SHEET.PDF>.
- Vlada Republike Srbije [VRS], Eneregetski bilans Republike Srbije za 2024. godinu „Službeni glasnik RS”, br. 8/2024.
- Vukičević, Jasna. 2022. „Ruski napad na Ukrajinu sve mijenja u Evropi.” *Radio Slobodna Evropa*. 24. februar 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-ukrajina-rusija/31721213.html>.
- Vuksic, Spenser. 2025. “Sanctions Year in Review: How Sanctions Changed in 17 Charts.” *Castellum.AI*. Last accessed January 21, 2025. <https://www.castellum.ai/insights/2024-sanctions-year-in-review>.

Hatidza Beriša*

*National Defence School, University of Defence,
Belgrade, Republic of Serbia*

Igor Barišić**

*Strategic Research Institute, University of Defence,
Belgrade, Republic of Serbia*

CHALLENGES OF THE REPUBLIC OF SERBIA'S MILITARY NEUTRALITY IN A CHANGED SECURITY ENVIRONMENT***

Resume

The war in Ukraine has caused significant changes in the security environment of the Republic of Serbia. Following Russia's military intervention in Ukraine, relations between the West and Russia have reached the level of open political and economic conflict, with the dangerous potential for such a confrontation to escalate into military and nuclear confrontation. Russia has been subjected to unprecedented, comprehensive sanctions. The geopolitical conflict between the West and the Russian Federation has also caused significant changes in the security and defence policies of the European Union and NATO member states, significant increases in their military budgets, the accession of Sweden and Finland to NATO, a historic increase in NATO's military presence on its eastern borders, and significant military, humanitarian, and financial assistance to Ukraine's war efforts. In the energy sector, the process of energy "De-Russification" of Europe is in its final stages. Smaller European countries still importing Russian oil and gas will be forced to rapidly diversify their supplies to mitigate the potential economic consequences of interrupting Russian oil and gas imports. The war in Ukraine initiated and intensified a tectonic process of political, security, and economic realignment in Europe and the world, as a result of which

* E-mail address: hatidza.berisa@mod.gov.rs; ORCID: 0000-0002-9432-5273.

** E-mail address: igor.barisic@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-4593-9196.

*** The views of the author in this article are personal and do not represent the views of the Ministry of Defense of the Republic of Serbia and the University of Defense.

the military neutrality of the Republic of Serbia was exposed to serious pressure from key international actors to side with one of the parties in the aforementioned conflict. The military neutrality of the Republic of Serbia represents a legitimate security and defense option. However, the uncertainties regarding the legitimacy of the military neutrality of the Republic of Serbia create space for exerting political, security, and economic pressure because this important defense interest is conditioned by the vital national interests of the Republic of Serbia, in particular the aspiration towards membership in the European Union, the preservation of territorial integrity, as well as the preservation of energy security. The war in Ukraine has caused a deterioration in Serbia's geopolitical position, which has been exploited in the process of aggravating relations and escalating the conflict between Belgrade and Pristina to establish firm political and security control over the territory and the local Serbian population and gradually abolish the remaining elements of Serbian institutions in the north of Kosovo and Metohija. At the same time, the "stabilization" of the situation in Kosovo and Metohija significantly reduces Russia's ability to use the "Kosovo precedent" to justify military intervention in Ukraine. On the other hand, the escalation of the conflict between the West and the Russian Federation in the energy sector seriously threatens Serbia's energy security, as it has limited possibilities to diversify its supply relatively quickly. The recent introduction of sanctions against the company "NIS" represents one of the biggest challenges to the energy security of the Republic of Serbia. However, the persistent refusal to impose sanctions on the Russian Federation may negatively affect Serbia's European and economic prospects, given the level of foreign trade with the European Union. On the other hand, the Republic of Serbia is making obvious efforts to preserve its status of military neutrality by politically balancing between the warring parties. The war in Ukraine is turning into a protracted armed conflict of attrition. In this new, global, and exhausting "war of materials" and the tightening of political, security, and economic relations, the Republic of Serbia will have a challenging and complicated foreign policy position, given its persistent efforts to maintain good relations with the West, but also with the Russian Federation, which is integral to its policy of military neutrality. One of the key problems of the sustainability of Serbia's military neutrality is its connection with the issues of preserving Kosovo and Metohija and the prospect of membership in the European Union, vital national interests that, in the tense geopolitical circumstances, can hardly be reconciled.

On the other hand, any alignment or non-alignment about sanctions against the Russian Federation will have serious consequences, both for resolving the problem of Kosovo and Metohija and for the energy and economic security of the Republic of Serbia. The research methodology is based on the analysis of relevant sources and literature.

Keywords: challenge, sustainability, military neutrality, security environment, war

* Овај рад је примљен 2. септембра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. фебруара 2025. године.

*Дајана Лазаревић**

Институт за политичке студије, Београд, Република Србија

ИМПЛИКАЦИЈЕ ПРИВАТНИХ ВОЈНИХ КОМПАНИЈА НА ГЕОПОЛИТИКУ И ГЛОБАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ

Сажетак

Приватне војне компаније део су прилично развијеног приватног сектора безбедности, а присутне широм света и ангажоване на различитим пословима. Осим учешћа у ратним сукобима, који се најчешће везују за њих, услуге које нуде приватне војне компаније су различите: од обезбеђивања енергетских извора, до прикупљања обавештајних података, али и обука војних кадрова, војна логистика и снабдевање оружаних снага средствима. У овом раду сагледава се историјат постојања приватних војних компанија, али и коришћења плаћеника у ратним сукобима. Сагледавају се и моралне и материјалне околности њиховог ангажовања, постигнути резултати и њихов утицај на геополитику и глобалну безбедност, као и међународне правне регулативе њиховог ангажовања. Такође, рад сагледава и „сиву зону” активности приватних војних компанија, оптужбе за малтретирање и убиства цивила, утају пореза, диловање дроге и трговину људима, за које су најчешће оптуживани. Међутим, иако је њихов рад увек праћен бројним скандалима и оптужбама за наведена кривична дела, судски епилози су најчешће изостали. Рад се осврће и на учешће приватних војних компанија у сукобима

* Имејл адреса: dajanalazarevic93@gmail.com; ORCID: 0009-0001-2534-450X.

у СР Југославији, као и на њихово присуство на АП Косову и Метохији, и последице истог.

Кључне речи: приватне војне компаније, геополитика, глобална безбедност, међународни односи, приватни сектор безбедности.

МЕТОДОЛОГИЈА РАДА

Приватне војне компаније (ПВК) се могу назвати својеврсним феноменом, за који се обично везује непотврђена, или недовољно разматрана, тврдња да су замена за редовну војску. Притом се најчешће наглашава и њихова „успешност”, при чему им се даје предност у односу на државне оружане силе, будући да користе најновије наоружање и војну технику. У масовним медијима последњих година изазвали су велико интересовање јавности, с обзиром на то да се представљају као војна елита, уз које обавезно иду моћ и новац.

Задатак овог рада јесте да провери те тврдње, кроз релевантну домаћу и страну научну и помоћну литературу, која ће расветлити улогу светских приватних војних компанија, проверити уврежена мишљења о њима и сагледати њихове импликације на геополитику и глобалну безбедност.

Иако се у последњој деценији појављују научни радови који почињу од унапред детерминисане хипотезе да су приватне војне компаније негативна појава (Ryngaert 2008, 1136; Daumann 2023), у овом раду ћемо почети од неутралне хипотезе у односу на приватне војне компаније и утицај који остварују. Ауторка се нада да ће овај рад представљати камен-темељац њених будућних истраживања, и изражава захвалност уредници „Политике националне безбедности“, проф. др Марији Ђорић, на подршци, као и др Зорану Милошевићу, научном саветнику на смерницама и саветима у истраживању.

УВОД

Према дефиницији енциклопедије „Британика” (*Encyclopedia Britannica*) приватна војна компанија (ПВК) је независна корпорација која нуди војне услуге националним владама, међународним

организацијама и подржавним актерима (Encyclopedia Britannica 2024). Улога ПВК је да обезбеди борбене и заштитне снаге, кроз обуку кадрова и стварање борбених јединица опремљених најмоћнијим савременим наоружањем, возилима и летелицама. Представљају један од најконтроверзнијих елемената приватизоване војне индустрије, будући да су мотиви којима се воде материјални, а не политички, морални и др. Према величини, приватне војне компаније се крећу од малих консултантских фирми, па до великих транснационалних корпорација. Њихова делатност може да уђе у концепт тоталне одбране (Живановић и Радојевић 2024, 174–175). Према проценама војних стручњака, данас ради око 150 приватних војних компанија које нуде услуге у око 50 држава широм света (Files ETHZ 2006).

Иако различити научни извори (узимамо у обзир и стране и домаће, о којима ће бити више речи касније) наводе различите датуме о почетку коришћења услуга приватних војних компанија (ПВК), устаљено је мишљење да је коришћење почело у ратним сукобима у Енглеској од раног 18. века. Компанија „Источна Индија” (*East India Company*), основана је 1600. године у трговинске сврхе, да би век касније постала важно средство у ширењу енглеске, данас – британске, колонијалне политике (DuPlessis 2016, 1–2; 4). „Источна Индија” је својевремено располагала са око 260.000 војника, што ју је учинило највећом војном корпорацијом на свету (Wilbur 1945, 82–83). Колонизаторски успеси су били прилично велики, будући да су држали под контролом већи део Јужне и Југоисточне Азије и Хонг Конг. Компанија се распала 1874. године (Farrington 2002), али је умногоме утицала на појаву потоњих приватних војних компанија широм света.

У савременом српском научном пространству, наводе се бројни примери употребе плаћеничких снага кроз историју, који донекле подсећају на рад данашњих приватних војних компанија. Истраживачи Ненад Милошевић и Јадранко Јукић са Војне академије у Београду, наводе да писани трагови о првим плаћеницима, датирају из раног бронзаног доба, у служби сумерске династија Гутеја (2095–2047. године п.н.е) (Milošević i Jukić 2017, 162). Плаћеника је било и у Старој Грчкој, Старом Египту, Персијском царству, Старогрчком краљевству Македоније, Старом Риму, Византији итд. и примери се нижу до данас (Milošević i Jukić 2017, 162–163). Са наведеном тврдњом би се свакако сложио истраживач који је тренутно најутицајнији у овој области, Питер В. Сингер, са чувеном изјавом: „Запошљавање

туђинаца (аутсајдера) да воде твоје битке, старо је колико и сам рат” (Singer 2008, 19).

Генерални секретаријат Савета Европске уније у анализи свог истраживачког тима објављеној 31. августа 2023. године критикује приватне војне компаније због тога што „рат претварају у бизнис” (COEU 2023, 8). Они наводе да се рад приватних војних компанија све више сматра проблематичним, јер су ПВК потенцијални подривачи државног суверенитета, те доводе у питање њихов утицај као силе мира, као и демилитаризацију након завршетка ратног сукоба (2). Но, да бисмо обратили пажњу и на моралну компонентну војно-плаћеничког запослења при приватним војним компанијама, обратимо се најпре одредбама Женевске конвенције. Према Допунском протоколу Женевске конвенције од 12. августа 1949. године, потписаном 8. јуна 1977. године, а према Члану 47 о плаћеницима (United Nations 1949), дате су дефиниције о томе ко су плаћеници и како се, у случају њиховог заробљавања, поступа са њима. Пре свега, они немају борачка права, нити могу да буду у статусу ратних заробљеника. Војни плаћеник је лице посебно регрутовано у земљи или иностранству да би се борило у оружаном сукобу; директно учествује у сукобима; мотивације му је приватна добит, дакле, материјална компензација; није држављанин стране у сукобу нити становник њене територије; не припада оружаним снагама ниједне од сукобљених страна. Дакле, самим тим, плаћеници немају права која имају борци оружаних снага држава у сукобу. Свака држава има право да им суди као обичним ратним криминалцима (United Nations 1949).

У вези са наведеним законом истраживачи Никола Врачевић и Владимир Цветковић констатују да све тачке морају да буду испуњене, да би се неко лице прогласило плаћеником, односно, да је дефиниција коју даје Женевска конвенција – кумулативна (Vračević i Svetković 2019, 51). Међутим, они такође истичу да је Трећи став Члана 47. тешко доказив на суду, будући да је материјална корист, на овај или онај начин, циљ сваког човека. Стога, према мишљењу аутора овог чланка, дозволићемо да делимично људски, тј. емотивно обојимо разлику, која се ставовима Члана 47 није могла описати. Наиме, ако је војник-плаћеник – учесник ратних сукоба при чему је његово учешће мотивисано искључиво материјалном добити, онда се он свакако разликује од војника којем је једини циљ одбрана своје државе, народа и голи опстанак, што се вековима поимало

као частан позив, нарочито у српском менталитету (Ђukić 1934, 8–12; 23–27). Што значи да, са моралне стране гледајући, учешће плаћеника у ратном сукобу не може бити оправдано.

Године 2001, 6. Међународна Конвенција Уједињених нација је забранила употребу плаћеника у оружаном сукобу, који учествују у име било које државе без обзира на политичке интересе или питања (United Nations 1990), очигледно узимајући у обзир моралну компоненту. Међутим, Сједињене Америчке Државе су одбациле појам активности приватних војних компанија као плаћеничких. Конвенцију нису ратификовале Русија и Кина, као и низ држава са значајнијим војним снагама. Управо о САД и Русији и њиховом односу према приватним војним компанијама биће више речи у наставку текста.

Др Зоран Милошевић, у свом новинарском чланку истраживачког типа и симболичног назива „Приватизација рата”, истиче да приватне војне компаније представљају својеврсни војни и безбедносни феномен који овладава функцијама које су раније обављале (државне) оружане снаге и службе безбедности на Западу (Milošević 2013, 30). Наглашава да је коришћење услуга приватних војних компанија доживело успон средином седамдесетих година прошлог века. Године 1974. закључен је уговор између приватне војне компаније „Корпорација Винел” (*Vinnell Corporation*) са владом САД вредан пола милијарде долара о обуци гарде Саудијске Арабије и заштити нафтних поља у овој држави. Први сабор војних најамника организован је 1980. године у САД од стране приватне војне компаније „Војник среће” (*Soldier of Fortune*) (31). Након тога, најамништво је доживело велики процват у војном и безбедносном систему САД.

Међутим, феномен приватних војних компанија и њихових запосленика – плаћеника није везан само и искључиво за Запад. Милошевић говори и о герилско-партизанским јединицама у време Совјетског Савеза које су се бориле паралелно са Црвеном армијом и за исти циљ, а ипак – представљали су засебне групације (Milošević 2013, 31–32). Данас приватних војних компанија има у свим већим и богатијим државама Истока, од чега се последњих пар година нарочито дискутовало о руским, будући да је пажња јавности скренута на њих нарочито у рату у Украјини (односно – „Специјалној војној операцији Русије на територији Украјине”). Милошевић такође истиче да су приватне војне компаније радиле

и на Балкану, помиње две: MPRI (*Military Professional Resources Incorporated*) и KBR (*Kellogg Brown & Root*) (33). Наиме, компанија MPRI је обучавала хрватске, муслиманске босанско-херцеговачке трупе, а била је повезана и са НАТО током борбених дејстава и за време бомбардовања Србије. У пропагандном материјалу ове компаније писало је да су „пресудно допринели победи Хрвата и муслимана над Србима у јесен 1995. године.” Милошевић наводи да су пружали услуге и тзв. Ослободилачкој армији Косова 1998–1999. у Албанији, потом и током побуне Албанаца у Македонији 2000–2001. Истовремено, компанија KBR се бавила војним логистичким пословима. У вези са наведеном темом, истраживач Милоје Здравковић је анализирао присуство приватних војних компанија на АП Косову и Метохији,* чији је циљ пре свега био профит, на уштрб безбедности коју би требало да осигурају (Zdravković 2012). А о криминалним радњама наведених приватних војних компанија на територији бивше Југославије, пише и руски истраживач Олег Витаљевич Валецки (*Олег Витальевич Валецкий*), који је дошао до истих података као Милошевић и Здравковић (Valeckiy 2008, 312).

Приватне војне компаније не пружају услуге само у ратним околностима, већ и када су у питању услуге војно-обавештајног карактера, као и различити послови безбедносне заштите појединаца и пословних организација (Labović 2015, 143). Према врстама услуга које пружају приватне војне компаније, оне се деле на: фирме за војну подршку (*Military Provider Firms*), које учествују у војним сукобима и у највећим опасностима; војне саветодавне фирме (*Military Consulting Firms*) које врше војне обуке и надгледање; и фирме за логистичку подршку (*Military Support Firms*) за пружање позадинске и техничке подршке, снабдевање оружаних снага средствима (Singer 2003, 91). Према мишљењу стручњака за безбедност Дејана Лабовића, приватне војне компаније са собом носе и бројне правне, политичке, социјалне и хуманитарне дилеме, а колико су значајне за превенцију и решавање сукоба, толико су одговорне за њихово изазивање и одржавање (Labović 2015, 153).

Дакле, с обзиром на то, што се плаћеници воде профитом, а не неким моралним и нематеријалним видом мотивације, легалност и легитимност њихових поступака су често довођени у питање (Radaković 2020, 3). Најчешће им се упућују критике у вези са кршењем закона или стандарда ратовања, људских права, али и нестручношћу, недисциплинованошћу, нетранспарентношћу итд.

(Radaković 2020, 3). Америчке приватне војне компаније су актери бројних контроверзних догађаја са смртним исходима цивила, при чему је у највећем броју случајева изостала завршна судска реч.

КРАТАК ПРЕГЛЕД НАЈВЕЋИХ ПВК НА СВЕТУ И КОНТРОВЕРЗИ

Према броју приватних војних компанија свакако предњачи САД, као и у броју контроверзи које се везују за њих. Укратко ћемо представити највеће компаније, њихове делатности и замерке које се упућују на њихов рад.

Прва је *DynCorp* – основана 1946. у Вирџинији и угашена 2021. године. Основани су као ваздухопловна компанија, која је пружала подршку у операцијама лета, обуку и менторство, међународни развој, обавештајну обуку и подршку, операције у ванредним ситуацијама, безбедност и операције и одржавање копнених возила. У 2017. години имали су 14.000 запослених. Учествовали су у бројним мисијама широм света, између осталог у Колумбији, где су оптуживани за бројна кривична дела: од злостављања цивила, до повезаности са диловањем дроге (Office of Inspector General 2004). Невладина организација „Чувари људских права” (*Human Rights Watch*) изнела је доказе о трговини женама и децом у Босни и насиљу над њима, које су организовали припадници *DynCorp* (Cole and Vermeltfoort 2017, 71–75). У Ираку су оптуживани за проневеру новца (2007), ненаменско трошење новца (2007) (McFate 2008, 646). У Авганистану – за неморално понашање (2009) и изазивање саобраћајне несреће немарношћу, у којој је погинуло неколико цивила (2010). У Мозамбику – за утају пореза (2014). У САД – за лобирање у Трамповој администрацији (Toledano 2023).

Друга је *Constellis Holdings*, ранији познатији називи: *Blackwater USA* (1996–2002), *Blackwater Security Consulting* (2002–2007), *Blackwater Worldwide* (2007–2009), *Xe Services LLC* (2009–2010), *Academi* (2010–2014), *Constellis Holdings* (2014–данас). Приватна војна компанија је основана као „Блеквотер САД” 1996. године у Северној Каролини. Више пута је мењала називе у својој историји, због чега их је незгодно повезати са догађајима у којима су учествовали (Gielink 2007). Од 2003. године пружају услуге Централној обавештајној агенцији (CIA). Плаћенике су слали у Јемен, Авганистан, Ирак, Босну, Израел, Колумбију, Судан, Уједињене Арапске Емирате (Svahill

2007). Једна од бројних контроверзи, које се везују за њихово име, јесте слање више од 160.000 плаћеника у Ирак, те убиства тамошњих цивила (2007) (Holager 2011, 86). Ради се Масакру на Нисоар Скверу, 16. септембра 2007. године, када су плаћеници Блеквотера убили 17, а ранили 20 цивила. Правног закључка на оптужбу није било (Singer 2007; Fisher 2014). Познато је да се представљају као приватно обезбеђење, али то, нису, што се види из наведеног.

Трећа је *Erinyes International* – основана је 2001. године на Британским Девичанским острвима. Названи по старогрчком божанству Еринис, тј. Еринију, чувару улаза у Подземни свет (симболично – онај који кажњава грешнике). Еринис делује у Уједињеном Краљевству, Јужној Африци, ДР Конго, Нигерији и Ираку (Baum and McGahan 2009, 32). У Ираку чува нафтне изворе и нафтоводе. Један од плаћеника је 2004. године суспендован са дужности, зато што је мучио шеснаестогодишњег ирачког дечака у гаражи (The Guardian 2004).

Четврти, *Triple Canopy*, је америчка приватна безбедносна компанија и приватна војна компанија. Основана је 2003. године од стране ветерана специјалних снага војске Сједињених Држава заједно са оперативцима Делта Форс (*Delta Force*). Спојили су се са Блеквотером 2014. године, односно данас *Constellis Group*. Трупe су слали у Багдад, Ирак и Авганистан (Fainaru 2007, 6–9). Познати су по великим људским губицима у својим редовима (четворо је погинуло у Басри у Ираку 2005. у експлозији бомбе, троје је погинуло, а петнаесторо рањено у Багдаду 2010. итд.).

Пети, *Vinnell Corporation* је интернационална приватна војна компанија у Херндону, Вирџинији, основана 1931. године у Калифорнији. Слали су трупе у Вијетнам (1960-их) (Stanton 1985, 215–216), Саудијску Арабију (1970-их), Ирак (2000-их). Њихова испостава „Винел Арабија” (*Vinnell Arabia*) бомбардована је 12. маја 2003. године од стране саудијских ослободилаца, при чему је погинуло осам Американаца и два Филипинца, док је један рањен, да би по повратку у Ријад био убијен на улици (VOA News 2009). Контроверзе са њима везују се углавном за подметнуте бомбе, сумњиве активности у државама у којима су се налазили, губљење персонала.

Шести, *Titan Corporation* је америчка приватна војна компанија која се у почетку бавила одбраном и заштитом телекомуникација. Основана је 1981. године, а већ 1997. имала је капитал од 171 милион

долара. Следеће 1998. године купили су две компаније: *Visicom Inc.* и *Delfin Systems Inc.* да би проширили посао. У 2003. години склопили су уговоре са оружаним снагама САД да би осигуравали транслационе канале, зарадивши нешто више од 112 милиона долара (Law Insider 2000). У 2005. години потписали су са владом САД нови уговор вредан 163,9 милиона долара, а како је сама компанија објавила, уговор је гласио да су дужни да „пруже читав низ услуга планирања, анализе, вежбе и информационих технологија за операције управљања последицама хемијских, биолошких, радиолошких, нуклеарних експлозија и експлозива високог ризика” (Coleman et al. 2019; Gov Info 2006).

Корпорацију „Титан” су обележиле бројне контроверзе. У 2004. години запослени на задацима обезбеђивања затвора „Абу Граиб” (*Abu Ghraib prison*) оптужени су за злостављање затвореника. Плаћеници су учествовали у 36% укупних скандала везаних за овај затвор, а нико није одговарао за то, према истраживањима Питера Сингера (Singer 2005). Према сведочењу једног од плаћеника Адела Накла (*Adel Nakhla*), затвореници су били премлаћивани, без одеће, везани и постављени у сексуалне позе. Иако је покренут судски процес и шесторица плаћеника били оптужени, нико није одговарао за учињено (Singer 2005). Дана 2. марта 2005. године компанија је признала да је незаконито дала два милиона долара кампањи за реизбор председника Бенина Матјеа Керекуа (*Mathieu Kérékou*) 2001. године и платила 28,5 милиона долара због тога (USD TDC 2005). Такође, према Закону о корупцији у иностранству, били су кажњени за мито и подношење лажних пореских пријава. Корпорација Титан се накратко удружила са *SkyWay Communications*, чији је авион DC9, N900SA, заплешен у априлу 2006. године са товаром од 5,5 тона кокаина (Hopsicker 2006).

Дакле, највеће приватне војне компаније на свету, са највећим бројем запослених и зарадом, налазе се на територији САД (*AirScan, Vinnell Corporation, Triple Canopy, Custer Battles, Titan Corporation, Constellis Holdings, Northbridge Services Group, Northrop Grumman, MAG Aerospace, Jorge Scientific Corporation, Raytheon, MPRI, Inc.*). Друга држава по њиховом броју и заради је Велика Британија (*Aegis Defence Services, Erinyes International, Rubicon International Services, International Intelligence Limited, Sandline International*) (McFate 2016). Трећа по броју приватних војних компанија је Русија, али начин на који држава покушава да овлада и контролише рад

приватних војних компанија (под строгом контролом Федералне службе безбедности), разликује се од начина на који са њима послују западне силе. Њихове активне приватне војне компаније су: *Fakel, Patriot, Redut, Slavonic Corps, Wagner Group*.

Такође, приватне војне компаније имају и Перу, Турска, Француска, Немачка, Пољска, Гибралтар, Шпанија, Аустралија и др.

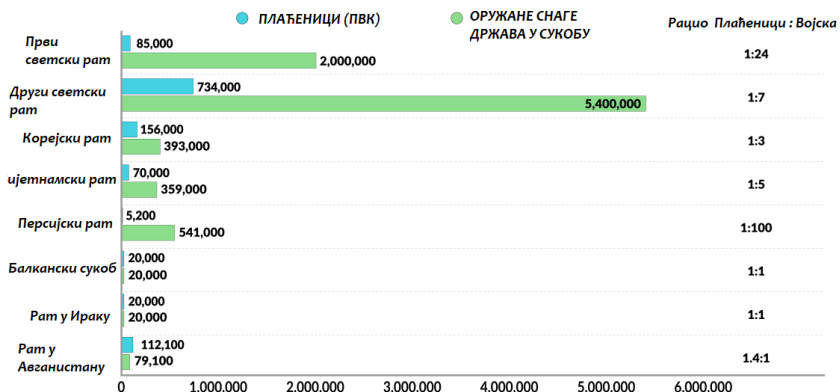
ПОСЛОВИ КОЈЕ ОБАВЉАЈУ ПВК

На годишњој конференцији Фондације „Дичли” у Уједињеном Краљевству 26. јуна 1998. године, обратио се тадашњи генерални секретар Уједињених нација Кофи Анан. Он је тада истакао важност приватних војних и безбедносних компанија, са посебним закључком, који данас другачије одјекује него године у којој је изговорен: „(...) Када су нам били потребни вешти војници да одвоје борце од избеглица у руандским избегличким камповима у Гоми, чак сам размишљао о могућности ангажовања приватне фирме. Али свет можда није спреман да приватизује мир” (Fasanoti 2024).

Према дефиницијама које се нуде у пропагандним материјалима приватних војних компанија, улога њиховог персонала је вишеструка: обезбеђују спољну и унутрашњу безбедност, учествују у ратним дејствима, обезбеђују локалне власти, а према улогама које су преузеле – постају чак и продужетак оружаних снага тог руководства. Приватне војне компаније надгледају кључну инфраструктуру, као што су нафтне бушотине и рудници и обучавају локалне снаге. Заштита енергетских извора је посебно важна компонента и од стратешког је интереса сваке државе (Ђогић и Obrenović 2022, 67; 80). И на задацима заштите енергетских извора најчешће се ангажују приватне војне компаније.

Обично говоримо о томе да владе државе држе монополе власти у њима, међутим, треба узети у обзир и феномен, при којем државни апарат напушта своје традиционалне улоге и препушта га другим органима. Феномен је карактеристичан за Сомалију, Либију, Либан и Јемен, где су владе слабе, а закон спроводе милитарне силе. Према мишљењу стручњака за безбедност Федерике Саини Фасаноти (*Federica Saini Fasanotti*), још један феномен је карактеристичан за Хезболах у Либану, где милитарне групе чак пружају основне услуге грађанима (Fasanoti 2024).

Слика бр. 1: Однос плаћеника и оружаних снага у ратовима 20. века

Извор: Fasanoti 2024.

У највећем броју случајева, САД су користиле услуге приватних војних компанија у Ираку и Авганистану. Учешће у ратних дејствима, али и обезбеђивању инфраструктуре и власти све више прелази у њихове руке. Када се погледа рацио учешћа плаћеника према редовним војницима у Ираку и Авганистану, видимо да је он достигао 1:1 2007. у Ираку, а потом се повећао на 1:3 у Авганистану 2013. године. Ради се о историјској прекретници у америчкој војној историји. Данас су влада САД и ЦИА у потпуности зависни од приватних војних компанија, препуштајући им да воде њихове „ратове” (Transparency International UK 2022).

У 2008. години, број персонала приватних војних компанија у Ираку и Авганистану премашио је 200.000 (Wing 2010, 15–16). Ту спадају и наоружани војници, али и ненаоружани стручњаци који се баве логистиком, комуникацијама, обавештајним пословима и пословима одржавања. Наравно, број учесника је велики и њихова организација се показала плодотворном по наручиоце послова. Међутим, то има своју цену, те можемо закључити да претерано ослањање на плаћенике слаби редовне оружане снаге и доприноси стратешкој рањивости државе. Ипак, чини се да САД још нису у потпуности освестиле те негативне стране, те су ангажовале приватне војне компаније на читавом низу послова, а осим у Ираку и Авганистану, шаљу их и у Јемен, Сирију и по целом афричком континенту (Fullon 2015, 35).

Дакле, активности приватних војних компанија обухватају борбене операције, обезбеђење, обуку, транспорт, комуникације

и друге активности, али и комплементарне услуге дизајниране да спрече интервенцију на бојном пољу, као што су преговори, саветодавне и обавештајне услуге, према већ поменутој Сингеровој теорији. Према истраживањима Џоела Баума (*Joel Baum*) и Аните МекГен (*Anita McGahan*), бивши амерички генерали који су служили као главни консултанти у приватним војним компанијама, као што је MPRI, неговали су вештине у обуци и преговарању управо због својих личних преференција да избегавају оружане сукобе кад год је то могуће (Baum and McGahan 2009, 13–14). Они даље наводе да оснивачи ових компанија имају тенденцију да буду идеолошки везани за мисије које спроводе, услуге које пружају и познати су по својој посвећености идеалима војне дисциплине и строгости војничког живота. Запошљавају војне ветеране са доказаном склоношћу служењу. Конвенционални обичаји, правила, командне структуре, обука и специјализација војне хијерархије обележавају формалне административне системе приватних војних компанија, што их чини блиским регуларним оружаним снагама (14).

Остаје да одговоримо на питања чиме се све баве приватне војне компаније и где су све њихови запослени данас ангажовани. Служићемо се информацијама које су јавно доступне у научном простору и истраживачком новинарству.

- Заштита аеродрома (*AirScan*, ради у Колумбији, широм Африке, радила у Југославији 1990-их година, а потом у Северној Македонији; *Custer Battles, LLC*; *L-3 MPRI* у Југославији 1990-их; *Northrop Grumman Corporation* у САД, Уједињеном Краљевству, НАТО чланицама, Јапану);
- операције у Авганистану и/или Ираку (*Blackwater – Constellis Holdings*; *Custer Battles, LLC*; *MAG Aerospace*; *L-3 MPRI*; *Triple Canopy*; *The Vinnell Corporation*; *Aegis Defence Services*; *Aegis Defence Services*; *Rubicon International Services Ltd*; *The Mozart Group*);
- операције у Африци (*Aegis Defence Services* и др.);
- сарадња са државним обавештајним службама и прикупљање обавештајних података (*Blackwater – Constellis Holdings*; *International Intelligence Limited*);
- надзор и шпијунажа за потребе владе (*Jorge Scientific Corporation*; *MAG Aerospace*; *L-3 MPRI*; *Northbridge Services Group Ltd*);

- логистика и технологије (*Jorge Scientific Corporation; Northbridge Services Group Ltd*);
- заштита нафтних резерви (*L-3 MPRI у Екваторској Гвинеји; Aegis Defence Services; Aegis Defence Services*);
- рат у Украјини (од стране западних држава: *Northbridge Services Group Ltd; The Mozart Group; Cubic; DynCorp; Sons of Liberty international; Byblos; Chiron; Geos; Prevail Partners*; а од стране Русије: *Wagner Group, Task Force Rusich u Patriot*);
- заштита телекомуникација (*Titan Corporation*), и десетине других (скривенијих), који делују широм света на различитим пословима.

ЗАКЉУЧАК

Рад свих приватних војних компанија је увек праћен скандалима, о чему је речи било у овом раду. Од утаје пореза и фалсификовања докумената, преноса наркотика, злостављања и убистава цивилног становништва, па до трговине људима. Иако постоје закони који регулишу њихово пословање, злоупотребе су честе (готово неизбежне у њиховом раду), а забрињавајуће је то, што у великој мери преузимају традиционалне улоге оружаних снага и државне власти. Иако оптужбе против њих постоје, као и покренути судски процеси, већина никада не добије судски епилог и њихови злочини остају некажњени.

Поставља се логично питање у складу са свиме наведеним: до које границе ће се развијати приватне војне компаније и да ли ће у потпуности заменити регуларне оружане снаге? Које последице очекују државе (што полако почиње да се огледа на примеру САД), које занемаре регуларне оружане снаге и ослоне се на ангажовање приватних војних компанија?

Широм света постоји око 150 приватних војних компанија. Највећи број се налази у САД, Великој Британији, али и Русији. Модели сарадње државних власти са њима су различити – док су у САД и Британији ПВК добиле посебан третман, милионске уговоре на годишњем нивоу и врло широка овлашћења, Русија се труди да своје обузда, стави их под контролу државе и Федералне службе безбедности (ФСБ).

Приватне војне компаније и њихово пословање има велики утицај на светску политику и глобалну безбедност. И док њихови

рекламни памфлети обећавају безбедност ономе ко их запосли и пошаље на терен, дела показују другачије – они су најчешће извор сукоба и неизвесности, будући да раде по принципу материјалне користи, а не ради циљева политичке или идеолошке природе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Baum, Joel, and Anita Mcgahan. 2009. "Outsourcing War: The Evolution of the Private Military Industry after the Cold War." *SSRN Electronic Journal*, 1–49. DOI: 10.2139/ssrn.1496498.
- Cole, Celline, and Resy Vermeltfoort. 2017. "Sex Trafficking and Endeavoring a Cover-Up as International Crimes." In *U.S. Government Contractors and Human Trafficking: Two Case Studies of Iraq and Bosnia-Herzegovina*, eds. Celline Cole and Resy Vermeltfoort, 71–75. Springer Cham: SpringerBriefs in Criminology. DOI: 10.1007/978-3-319-70827-0_11.
- Coleman, C. Norman, Judith L. Bader, John F. Koerner, Chad Hrdina, Kenneth D. Cliffer, John L. Hick, James J. James, Monique K. Mansoura, Alicia A. Livinski, Scott V. Nystrom, Andrea DiCarlo-Cohen, Maria Julia Marinissen, Lynne Wathen, Jessica M. Appler, Brooke Buddemeier, Rocco Casagrande, Derek Estes, Patrick Byrne, Edward M. Kennedy, Ann A. Jakubowski, Cullen Case, David M. Weinstock, Nicholas Dainiak, Dan Hanfling, Andrew L. Garrett, Natalie N. Grant, Daniel Dodgen, Irwin Redlener, Thomas F. Mackay, Meghan Treber, Mary J. Homer, Tammy P. Taylor, Aubrey Miller, George Korch, and Richard Hatchett. 2019. "Chemical, Biological, Radiological, Nuclear, and Explosive (CBRNE) Science and the CBRNE Science Medical Operations Science Support Expert (CMOSSE)." *Disaster Medicine and Public Health Preparedness* 13 (5–6): 995–1010. DOI: 10.1017/dmp.2018.163.
- Council of European Union – General Secretariat [COEU]. 2023. "The Business of War – Growing Risks from Private Military Companies." *Council of European Union – General Secretariat*. <https://www.consilium.europa.eu/media/66700/private-military-companies-final-31-august.pdf>.

- Daumann, Frank. 2023. "The client's struggle to control private military companies effectively." *Defense and Security Analysis* 39 (3): 1–21. DOI: 10.1080/14751798.2023.2240654.
- Dorić, Marija, i Strahinja Obrenović. 2022. "Evolution of EU Energy Law and Policy: A Big Comeback of Energy Security in 2022?" *The Policy of National Security* 23 (2): 67–86. DOI: 10.22182/pnb.2322022.4.
- Đukić, Svetomir S. 1934. *Disciplina, moral, čast*. Sarajevo: Štamparija „Bosanska pošta”.
- DuPlessis Robert S. 2016. *The Material Atlantic: Clothing, Commerce, and Colonization in the Atlantic World, 1650–1800*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Encyclopedia Britannica. 2024. "East India Company | Definition, History, & Facts." *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/private-military-firm>.
- Fainaru, Steve. 2007. "A Chaotic Day on Baghdad's Airport Road. Four Hired Guns in an Armored Truck, Bullets Flying, and a Pickup and a Taxi Brought to a Halt. Who Did the Shooting and Why?" *The Washington Post*. 15 April 2007. [washingtonpost.com/archive/national/2007/04/15/a-chaotic-day-on-baghdads-airport-road-four-hired-guns-in-an-armored-truck-bullets-flying-and-a-pickup-and-a-taxi-brought-to-a-halt-who-did-the-shooting-and-why/66023f7f-4a4e-4209-9488-2caa11b868aa/](https://www.washingtonpost.com/archive/national/2007/04/15/a-chaotic-day-on-baghdads-airport-road-four-hired-guns-in-an-armored-truck-bullets-flying-and-a-pickup-and-a-taxi-brought-to-a-halt-who-did-the-shooting-and-why/66023f7f-4a4e-4209-9488-2caa11b868aa/).
- Farrington, Anthony. 2002. *Trading Places: The East India Company and Asia 1600–1834*. London: British Library.
- Fasanoti, Federica Saini. 2024. "The future of private military companies." *Geopolitical Intelligence Services AG*. 6 February 2024. <https://www.gisreportsonline.com/r/private-military-companies/>.
- Files ETHZ. 2006. "Private Military Companies." *Files ETHZ*. April 2006. https://www.files.ethz.ch/isn/17438/background_09_private-military-companies.pdf.
- Fisher, Max. 2014. "The real Blackwater scandal is that the State Department kept hiring them." *Vox Media*. 30 June 2014. <https://www.vox.com/2014/6/30/5858556/the-real-blackwater-scandal-is-that-the-state-department-kept-hiring>.

- Fulloon, Mark. 2015. "Non-State Actor: Defining Private Military Companies." *Strategic Review for Southern Africa* 37 (2): 29–51. DOI: 10.35293/srsa.v37i2.241.
- Gielink, Dirk, Maarten Buitenhuis, and René Moelker. 2007. "No Contractors on the Battlefield: The Dutch Military's Reluctance to Outsource." In *Private Military and Security Companies*, eds. Thomas Jäger and Gerhard Kümmel, 149–164. Deutschland: VS Verlag für Sozialwissenschaften. DOI: 10.1007/978-3-531-90313-2_10.
- Gov Info. 2006. "Chemical, Biological, Radiological, Nuclear, and High-Yield Explosives Consequence Management." *Gov Info*. 2 October 2006. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GOVPUB-D5-PURL-gpo28961/pdf/GOVPUB-D5-PURL-gpo28961.pdf>.
- Holager, Emma. 2011. "The impact of the private security industry on peace-building efforts in Africa: An assessment of Executive Outcomes, MPRI and DynCorp." Master's thesis. Stellenbosch: University of Stellenbosch.
- Hopsicker, Daniel. 2006. "Cunningham Scandal Far from Over." *MadCow*. 3 November 2006. <https://www.madcowprod.com/2006/11/03/cunningham-scandal-far-from-over/>.
- Labović, Dejan. 2015. „Privatne vojne kompanije kao faktor bezbednosti – prednosti i nedostaci.” *Bezbednost* 57 (3): 142–157. DOI: 10.5937/bezbednost1503142L.
- McFate, Sean. 2008. "Outsourcing the Making of Militaries: DynCorp International as Sovereign Agent." *Review of African Political Economy* 35 (118): 645–676. DOI: 10.1080/03056240802574037.
- McFate, Sean. 2016. *The Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean for World Order*. Oxford: Oxford University Press.
- Milošević, Nenad, i Jadranko Jukić. 2017. „Privatne vojne i bezbednosne kompanije – zakonske, moralne i društvene implikacije.” *Vojno delo* 7: 161–173. DOI: 10.5937/vojdela1707161M.
- Milošević, Zoran. 2013. „Privatizacija rata: privatne vojne kompanije kao novi instrument stare (imperijalne) politike.” *Pečat: list slobodne Srbije*. 9. avgust 2013. <https://www.pecat.co.rs/2013/08/privatizacija-rata/>.
- Office of Inspector General. 2004. "Review of Allegations Concerning DynCorp International's Worldwide Personal Protective Services Contract in Afghanistan". *Office of Inspector General*. <https://www.stateoig.gov/report/aud-ppa-04-45>.

- Radaković, Marija. 2020. „Privatne vojne kompanije – privatizacija poslova odbrane i vojnih odbrambenih poslova.” *Diplomski rad*. Univerzitet u Beogradu: Fakultet bezbednosti.
- Ryngaert, Cedric. 2008. “Litigating Abuses Committed by Private Military Companies.” *The European Journal of International Law* 19 (5): 1035–1053. DOI: 10.1093/ejil/chn056.
- Scahill, Jeremy. 2007. *Blackwater: the rise of the world’s most powerful mercenary army*. New York: Nation Books.
- Singer, Peter W. 2003. *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. New York: Cornell University Press.
- Singer, Peter W. 2005. “Outsourcing War. Foreign Affairs.” *Council on Foreign Relations*. 1 March 2025. <https://www.foreignaffairs.com/united-states/outsourcing-war>.
- Singer, Peter W. 2007. “The Dark Truth about Blackwater.” *The Brookings Institution*. 2 October 2007. <https://www.brookings.edu/articles/the-dark-truth-about-blackwater/>.
- Singer, Peter W. 2008. *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*. Cornwall: Cornwall University Press.
- Stanton, Shelby L. 1985. *The Rise and Fall of an American Army: U.S. Ground Forces in Vietnam 1965–1973*. New York: Ballantine Books.
- Swed, Ori. 2018. “How many contractors? Soldiers to Private Military Contractors ratio in American Wars.” *Ori Swed*. Last accessed 10 January 2024 <https://www.oriswed.com/single-post/2018/07/23/how-many-contractors-soldiers-to-private-military-contractors-ratio-in-american-wars>.
- The Guardian. 2004. “British guard firm ‘abused scared Iraqi shepherd boy’ (14.11.2004)”. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2004/nov/14/iraq>.
- Titan Corp Sample Contracts. 2000. “Law Insider.” *Titan Corp Sample Contracts*. Last accessed 10 January 2024. <https://www.lawinsider.com/company/32258/titan-corp>.
- Toledano, Javier Sutil. 2023. “DynCorp International: An unexplored PMC.” *Grey Dynamics*. 27 September 2024. <https://greydynamics.com/dyncorp-international-an-unexplored-pmc/>.
- Transparency International UK. 2022. “US Private Military and Security Companies Fuel Corruption and Conflict Risk.” *Transparency International UK*. <https://www.transparency.org.uk/us-private-military-and-security-companies-fuel-corruption-and-conflict-risk>

- United Nations. 1949. "Protocol Additional To The Geneva Conventions Of 12 August 1949, And Relating To The Protection Of Victims Of International Armed Conflicts (Protocol I), Of 8 June 1977, Article 47." *United Nations*. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.34_AP-I-EN.pdf.
- United Nations. 1990. "6. International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries. *United Nations*. 4 December 1989." https://treaties.un.org/doc/Treaties/1989/12/19891204%2008-54%20AM/Ch_XVIII_6p.pdf
- United States District Court For The District Of Columbia [USD TDC]. 2005. "Civ. Action No. 05-0411 (JR)". <https://www.sec.gov/files/litigation/complaints/comp19107.pdf>.
- Valeckiy, Oleg V. 2008. *Novaya strategiya SHA i NATO v voinah v Yugoslavii, Irake, Afganistane i eyo vliyanie na razvitie zarubezhnyh sistem vooruzheniya i boepripasov*. M.: Arktika 4D.
- VOA News. 2009. "US Defense Contractor Loses 9 Employees in Saudi Bombings". *VOA News*. <https://www.voanews.com/a/a-13-a-2003-05-14-33-us-67464307/280261.html>.
- Vračević, Nikola, i Vladimir M. Cvetković. 2019. „Privatne vojne kompanije u modernom dobu.” *Vojno delo* (2): 42–54. DOI: 10.5937/vojdol1902042V.
- Wilbur, Marguerite Eyer. 1945. *The East India Company: And the British Empire in the Far East*. New York: Stanford University Press.
- Wing, Ian. 2010. "Private Military Companies and Military Operations." *Land Warfare Studies Centre*. researchcentre.army.gov.au/sites/default/files/wp138-private_military_companies_and_military_ops_ian_wing.pdf.
- Zdravković, Miloje. 2012. „Privatne vojne kompanije na Kosovu i Metohiji – bezbednost ili profit.” *Vojno delo* 64 (2): 187–196.
- Živanović, Vukojica M., i Slobodan M. Radojević. 2024. „Politika odbrane zasnovana na konceptu totalne odbrane.” *Politika nacionalne bezbednosti* 26 (1): 165–188. DOI: 10.5937/pnb26-50355.

Dajana Lazarević*

Institute for Political Studies, Belgrade, Republic of Serbia

IMPLICATIONS OF PRIVATE MILITARY COMPANIES ON GEOPOLITICS AND GLOBAL SECURITY

Resume

Private military companies are part of a fairly developed private security sector, present all over the world and engaged in various jobs. Apart from participation in war conflicts, which are most often associated with them, the services offered by private military companies are different: from the provision of energy sources to the collection of intelligence data, but also the training of military personnel, military logistics and the supply of armed forces with assets. This paper examines the history of private military companies' existence and the use of mercenaries in war conflicts. The moral and material circumstances of their engagement, the achieved results and their impact on geopolitics and global security, as well as the international legal regulations of their engagement, are considered. Also, the work examines the "grey zone" of activities of private military companies, accusations of mistreatment and murder of civilians, tax evasion, drug dealing and human trafficking, for which they are most often accused. However, although their work is always accompanied by numerous scandals and accusations of the aforementioned crimes, court epilogues are usually absent. The paper looks at the participation of private military companies in the conflicts in FR Yugoslavia, as well as their presence in AP Kosovo and Metohija and its consequences.

Keywords: private military companies, geopolitics, global security, international relations, private security sector.

* E-mail address: dajanalazarevic93@gmail.com; ORCID: 0009-0001-2534-450X.

* Овај рад је примљен 28. септембра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. фебруара 2025. године.

*Тања Казих**

Центар за стратешке прогнозе, Београд, Република Србија

ДИГИТАЛНА ПРОПАГАНДА И ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ ГЕНЕРИСАНЕ ВЕШТАЧКОМ ИНТЕЛИГЕНЦИЈОМ: СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА ИЗРАЕЛСКО- ПАЛЕСТИНСКОГ СУКОБА И ПАДА БАШАРА АЛ-АСАДА У СИРИЈИ

Сажетак

У овом раду, ауторка ће анализирати улогу дигиталне пропаганде и дезинформација генерисаних вештачком интелигенцијом (ВИ) у текућим блискоисточним конфликтима, са фокусом на ескалацију сукоба на релацији Израел-Палестина, те на свргавање председника Сиријске Републике Башара ал-Асада (*Bashar al-Assad*). У овом географском оквиру, ауторка ће истражити на који начин технологије засноване на ВИ, а номинално генерисање дипфејк (*deepfake*) материјала, има употребну вредност у зонама конфликта, трасирајући прве кораке у коришћењу оваквих тактика у ратне сврхе у актуелном руско-украјинском сукобу. Потврђујући присутност и утицај овог типа сајбер операција, ауторка ће настојати да, спровођењем анализе две студије случаја, потврди хипотезу да савремена дигитална пропаганда, потпомогнута и генерисана ВИ, значајно усложњава ток текућих дешавања, доводећи до неминовне ескалације сукоба и отежавајући разграничење истине од лажи, како у војном, тако и у политичком контексту. Користећи се методом анализе садржаја, са фокусом на идентификовање инстанци пласирања дигиталне

* Имејл адреса: tanja.z.milosevic@gmail.com; ORCID: 0009-0007-1091-6695.

пропаганде генерисане ВИ, приступиће се свеобухватној анализи и студији појединачних случаја Израела/Палестине и Сиријске Републике, ради креирања оквира могућности и утицаја таквог садржаја на класичне оружане сукобе, али и на политичке кризе на нивоу Блиског истока.

Кључне речи: вештачка интелигенција, дигитална пропаганда, дезинформације, машинско учење, дубоко учење, *deepfake*, Блиски исток, Израел/Палестина, Сирија

УВОД

Сагледавајући историју човечанства и токове ратова које су обележили свет, приметно је да свако ратно стање наводи на изналажење нових решења за старе проблеме, на тај начин иницирајући развој технологије и рађање нових идеја. Примера ради, Први светски рат обележиле су три кључне промене парадигме ратовања, и то: индустријализација, увођење треће димензије ратовања кроз употребу летелица, те омогућавање дејствовања по непријатељу по дубини (Zabecki 2015, 2–3). Насупрот томе, Други светски рат заувек ће бити обележен развојем и употребом атомске бомбе, али и радарске технологије, која је осигурала могућност ране детекције, а самим тим и раног одговора на потенцијални напад непријатељских снага (Genuth 1988, 276). Након два светска рата и заједничких напора међународне заједнице ка очувању мира, поларизација света и присуство два снажна блока – Западног и Источног, условила је развијање техника у другом правцу, фокусирајући се на субверзивно деловање, унапређење обавештајног рада, али и методологију прикривеног учешћа у сукобу, као што су ратови преко посредника (*proxy wars*). У оваквој констелацији одржавања привидног мира, начињени су и први помаи у домену психолошког ратовања, а нарочито електронског и сајбер ратовања, усмереног на континуирану дестабилизацију непријатељских снага. Стога, природно можемо закључити да су пионири академске заједнице, мотивисани идејом прејудицирања појавног облика наредног великог рата, потенцијални Трећи светски рат конципирали управо у оквирима сукобљавања „из даљине”, кроз употребу напредне технологије из домена информационах технологија. У складу са

тим, седамдесте године двадесетог века, канадски теоретичар медија Маршал Маклуан (*Marshal McLuhan*) даје пророчански суд о форми Трећег светског рата, предвидевши да ће то бити „герилски информациони рат, у којем неће постојати подела између војних и цивилних учесника” (Forest 2021, 13).

У духу претходног идентификовања кључних промена парадигми ратовања током прва два светска рата, а сагледавајући текући руско-украјински сукоб, који су савремени политиколози окарактерисали као „критичну раскрсницу”, „тачку без повратка” и „увртиру у Трећи светски рат”, потврђујемо идеју да ратно стање отвара простор и мотивише струку ка проналажењу нових решења за старе проблеме. Оно што знатно доминира руско-украјинским бојиштем, а уједно и руско-украјинским небом, јесу свакако беспилотне летелице (БПЛ), употреба сателита, хибридно ратовање и извођење сајбер напада, као и употреба алата вештачке интелигенције, што све потпада под ширу категорију „информационих технологија”, у складу са пророчанством академских промишљања с краја 20. века. Стога, уколико бисмо руско-украјински сукоб заиста третирали као потенцијалну увртиру у Трећи светски рат, могли бисмо да потврдимо да се Маклуаново пророчанство остварује, те у овом „информационом рату” примећујемо и нове факторе дејствовања, попут присуства напредних БПЛ и употребе алата ВИ. Наведена два, сходно томе, идентификујемо као сегменте вредне детаљнијег изучавања, при чему главни фокус у овом истраживању стављамо на перспективу употребе алата ВИ.

Примат изучавању примене ВИ уместо БПЛ у овом раду нипошто не значи да наведена технологија има мању вредност. Напротив, као сектор у развоју, производња БПЛ и даље доживљава значајна унапређења, тиме пружајући учесницима у сукобима разнолике погодности. Међутим, постојање знатне грађе о овој теми, као и досадашње анализе праксе и искустава употребе БПЛ на ратиштима, већ попуњавају академски вакуум који је раније постојао у овој области. Наиме, изразита употреба БПЛ на територијама Украјине и Руске Федерације (РФ) очекивана је и предвидљива, имајући у виду да је у пост-совјетском географском простору, којем припадају и ове две државе, већ забележена таква пракса током Другог рата у Нагорно Карабаху током јесени 2020. године. Раније присутне у Либији,¹ на сиријском ратишту, у редовима „Хезболаха”

¹ Присутан је став да је турска наменска индустрија на случају Либије, који се врло често у академској и стручној заједници назива и „ратом дронова”, тестирала

(*Hezbollah*), као и у рукама побуњеничке групе Хути (*Houthi*) у Јемену (видети Ђогић и Казич 2021), и др., за дејствовање БПЛ током рата у Нагорно Карабаху заиста није била новина у сфери ратовања, али је, ипак, представљало својеврсну прекретницу у модалитету употребе овог типа борбеног система у зони сукоба. Наиме, током овог сукоба, забележена је употреба БПЛ у пропагандне сврхе, имајући у виду да је нарочито Баку јавно приказивао снимке успешног дејствовања својих БПЛ по јерменским циљевима, подижући тиме, пре свега, морал свог становништва. Сличне технике пропагандног деловања бележе се и на руско-украјинском ратишту, уз чињеницу да су Украјина и Русија у том контексту начиниле и корак даље, пласирањем *deepfake* видео записа председника непријатељских снага у пропагандне сврхе, привлачећи пажњу на ову нову праксу.

Само 20 дана након отпочињања специјалне војне операције РФ у Украјини, 16. марта 2022. године, на хакованој страници украјинске телевизијске станице *Ukrayina 24*, објављен је видео запис председника Украјине Владимира Зеленског (*Володимир Зеленски*) у обраћању украјинској нацији (Pearson and Zinets March 17, 2022; Majchrzak 2023, 49). На први поглед, приказ Зеленског делује уверљиво, обележен детаљима карактеристичним за обраћања Зеленског од почетка рата – војничка мајица, минималистичка позадина, емотивни говори, директно обраћање народу. Ипак, након слушања, већина Украјинаца одбацила је наведени видео запис као лажан, што је потврдило и Председништво Украјине у рекордном року. Имајући у виду садржај говора – који је Украјинце позивао на предају и капитулацију, индикативно је то да је брза детекција лажираног записа спречила знатне губитке на украјинском ратишту, с обзиром на то да би поштовање наређења врховног команданта оружаних снага Украјине, у најмању руку, проузроковало напуштање положаја и отварање пута руским снагама ка освајању стратешких позиција. Упркос неуспеху овог пропагандног напада, наведени *deepfake* указао је на нову употребну вредност вештачке интелигенције у сукобима, прогнозирајући њихову све чешћу појаву у сукобима који следе. У том контексту, стручњаци у домену теорије примене ВИ истичу да, иако је руско-украјински сукоб интензивирао развој ВИ

операбилност своје БПЛ *Bayraktar TB2*, а током Другог рата у Нагорно Карабаху додатно усавршила технике ратовања уз помоћ ове БПЛ, постижући ненадмашив успех и привлачећи интересовање многих држава широм света за овај производ. Видети Al-Dhahab 2019.

у ратне сврхе, њихов пуни капацитет биће достигнут у наредним сукобима, а нарочито у израелско-палестинском сукобу (Eisele and Steinwehr 2023).

У овом контексту, значајно је нагласити да је наведени *deepfake* видео запис креиран као одговор на украјински покушај подривања морала руских снага задејствованих на непријатељској територији нешто раније, а у оквиру прве две недеље сукоба.² Наведени *deepfake* видео запис, који је добио медијску пажњу тек након лажираног видео записа Зеленског, приказује председника Руске Федерације Владимира Путина (*Владимир Владимирович Путин*) у обраћању руској нацији, у којем проглашава прекид размене ватре, објављује почетак мировних преговора са Украјином, те проглашава независност Крима као републике унутар граница Украјине (Baig 2022). Појавивши се на друштвеној мрежи *Twitter*, иницијално није привукао значајну пажњу услед чињенице да је сам материјал био видно оштећен манипулацијама, али и да је сам видео запис визуелно био познат широј јавности, насупрот видео запису Зеленског, који је опонашао и био идентичан униформисаним појављивањима украјинског председника с почетка сукоба.

Упркос неуспесима ове две иницијативе, с правом можемо тврдити да је напредак у развоју ВИ, а нарочито машинског учења као алата из спектра аналитичке вештачке интелигенције (видети Đorić i Kazić 2021), који омогућава конструисање *deepfake* садржаја, уврстио овај метод манипулације у будуће алате информационог ратовања и психолошких операција. То нас наводи да овом новом феномену посветимо нарочиту академску пажњу, не само у контексту разумевања технике конструисања оваквих материјала, већ и ради разумевања и идентификације њиховог присуства у другим актуелним сукобима и политичким кризама, као што су текући сукоб Израела и Палестине, те свргавање председника Сиријске Републике Башара ал-Асада и последично интензивирање политичко-безбедносне кризе у земљи, који ће у овом раду бити коришћени као студије случаја. Одабир наведених случајева оправдавам чињеницом да је прва студија војног карактера, док друга презентује елементе

² Процењује се да је наведени видео запис настао након 21. фебруара 2022. године, с обзиром на то да је техником *deepfake* измењен садржај говора Путина, док је видео запис остао нетакнут, и представља снимак обраћања Владимира Путина након признавања независности Доњецка и Луганска, два сепаратистичка региона на југу Украјине. Видети Baig 2022.

политичког карактера, омогућавајући генерисање студија случајева из истог географског региона, али у различитим контекстима, а све у циљу потврђивања хипотезе да такав вид пропаганде има тенденцију да ескалира постојеће сукобе и кризе, отежавајући разграничење истине од лажи.

За потребе израде теоријског оквира истраживања, кључни термини – пропаганда, дигитална пропаганда, информациони рат, дезинформација, вештачка интелигенција и синтетички медији, биће дефинисани на следећи начин. Под пропагандом, подразумева се ширење ставова, чињеница, аргумената и детаља, подразумевајући и нетачне и лажиране, ради креирања става јавног мњења о одређеном питању, при чему дигитална пропаганда подразумева спровођење наведене радње путем дигиталних медија. Пропагандно деловање може бити константно, спроводи се и у мирнодопско и у ратно доба, углавном ради креирања позитивне слике о питању од значаја за сопствено друштво, док се информациони рат, који подразумева и израду и пласирање пропаганде, спроводи непосредно пре, а нарочито током „конвенционалног, хибридног или хладног рата” (Kotelenets and Barabash 2019, 369), са циљем дискредитације непријатеља. У оквиру пропагандног деловања, а нарочито информационог рата, фокус је на пласирању дезинформација, при чему се дезинформација дефинише као с намером и свесно креирана лажна информација, усмерена на обману примаоца поруке (Bereskin 2023, 6), са крајњим циљем стицања политичке, економске или војне користи (Majchrzak 2023, 43). У ланцу радњи, дезинформација је најмања јединица, која се користи као средство ширења пропаганде, док пропаганда може, али и не мора бити део веће операције – информационог рата. На крају, вештачку интелигенцију дефинишемо као способност машине да реализује задатке и друге функције које, по природи ствари, подразумевају људски фактор, попут резоновања, планирања, учења и креативности (Majchrzak 2023, 44), док синтетичке медије описујемо као медијски садржај (текст, видео запис, аудио запис, фотографија, визуелни приказ) генерисан употребом вештачке интелигенције (Bereskin 2023, 25).

ПРОПАГАНДА НЕКАДА И САДА: ФАКТОР ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ

Пропагандно деловање према непријатељу није конструкт 20. века, нити новина у оквиру техника манипулација (Sayler and Harris 2022, 1), већ постоји од како постоји и човечанство. Сагледавши примере пропагандних делатности од значаја од времена древних цивилизација до данас, предлажемо следећу историјску поделу хронологије пропаганде:

Фаза митолошке пропаганде, окарактерисана креирањем предања, митова и легенди о владару, историјском догађају, или пак истакнутим личностима. Претежно базиране на оралном предању, репрезентацији кроз споменике, уметничке слике и друга културна добра, овакве пропагандне кампање пласиране су претежно локалном становништву, с обзиром на немогућност брзог одашиљања поруке у удаљене крајеве.³

Фаза механичке пропаганде отпочиње 1440. године механизацијом израде пропагандних материјала уз помоћ Гутенбергове штампарске пресе. Од половине 15. века, штампарска преса и други алати, претежно настали у 20. веку, као што су радио станице, филмска продукција, а затим и телевизија, омогућили су брже ширење пропаганде и допирање до ширих народних маса. Свој врхунац пропаганда доживљава у предратно и ратно доба, када се користи не само за обмањивање непријатеља, већ и за повећање регрутних капацитета кроз јачање морала, како борачког, тако и неборачког становништва (видети Sostarić 2019).

Фаза дигиталне пропаганде отпочиње са комерцијализацијом Интернета, а нарочито с појавом друштвених мрежа и платформи *MySpace*, *Facebook*, *YouTube* и *Twitter* током прве деценије 21. века. Оно што карактерише ову фазу није искључиво бржи приступ таргетираној групи и децентрализовано деловање на широке масе, већ и прелазак пропаганде из сфере државног у приватно, чиме се отвара пут за утицај недржавних актера на светску политику. Најјаснији пример ефектног деловања цивила у пропагандне сврхе видимо у покретима који су иницирали побуне у оквиру Арапског пролећа на

³ Дobar пример проналазимо у деловању Рамзеса II, који је након битке у Кадешу 1274. године пре нове ере, пласирао дезинформацију која је исход битке приказала као победу Египта инструисањем клесара да у храмовима уклешу сведочанства о овој победи. Видети Ingenia 2022.

Блиском истоку, али и у пропагандном деловању аутоматизованих руских ботова у оквиру председничких избора у САД 2016. године.⁴

Фаза синтетичке пропаганде надовезује се на фазу дигиталне пропаганде, са којом је у каузалном односу, имајући у виду да синтетички пропагандни материјали користе дигиталне медије као платформу преко којих се даље одашиљају у етар. Ова фаза почиње са првим помацима у области машинског учења, алата из спектра аналитичке вештачке интелигенције (видети Kazić 2023b), а нарочито са пробојем у домену дубоког учења (*deep learning*), захваљујући којем је 2014. године конструисана комплексна техника названа „генеративна адверсаријална мрежа” (*Generative Adversarial Network – GAN*). Уз помоћ ове технике, систем вештачке интелигенције учи из доступних аудио, видео записа и фотографија, након чега стиче способност да креира сасвим нови садржај. Употребом две алгоритамске форме – генератора (*generator*), који креира нови садржај, и дискриминатора (*discriminator*), који оцењује веродостојност и поверљивост истог, овом техником је могуће креирати потпуно лажне садржаје који веродостојно приказују појам или личност на које се оне односе (Busch and Ware 2023, 2). Услед чињенице да су у питању садржаји генерисани методом дубоког учења, то јест, *deeplearning*, производи генеративних адверсаријалних мрежа именовани су (*deepfake*), у буквалном преводу: дубоко лажирање, то јест, синтетички материјал.

Садржај *deepfake*, стога, односи се на синтетички видео, аудио или фотографски садржај генерисан методом дубоког учења, са циљем лажирања изворног материјала и његовог преиначења у садржај који приказује нешто сасвим друго. У контексту видео садржаја, *deepfake* се односи на садржаје који представљају измењене видео материјале, при чему се процесу обраде снимка реализује визуелна замена записа (примера ради, замена лица говорника, како би деловало да радњу приказану у снимку врши друго лице), или пак измена аудио записа, којом се актеру оригиналног снимка приписују друге изјаве. На крају, визуелни синтетички садржај односи се на фотографије креиране уз помоћ дубоког учења, које могу бити

⁴ У овом случају, руски ботови су учи председничких избора у САД 2016. године успели да поларизују гласачко тело ширењем дезинформација о демократском кандидату Хилари Клинтон (*Hillary Clinton*), истовремено промовишући републиканског кандидата Доналда Трампа (*Donald Trump*). Видети Ross, Vaccari and Chadwick 2022.

измењена варијанта оригиналних фотографија или пак потпуно нови производи, креирани у складу са препознатим сентиментом, ради изазивања нових осећања код циљне групе.

ТЕХНОЛОГИЈА *DEEPFAKE* У РАТНИМ ЗОНАМА И ПОЛИТИЧКИМ КРИЗАМА: СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА

Употребна вредност све три варијанте синтетичких производа широка је, а садржаји ове врсте пенетрирали су не само свет политике, већ и ратне зоне, о чему ће сведочити одабране студије случаја. Међутим, пре саме анализе случаја, нужно је идентификовати потенцијале појавних облика ових производа, ради адекватне процене релевантности њихове употребе у политичким и ратним пропагандама данашњице, а стога и будућности.

Синтетички видео записи, то јест, *deepfake* видео записи, присутни су у свету од 2017. године (Sayler and Haggis 2022, 1), при чему од 2018. године бележе редовно појављивање у политичким круговима широм света. Од тада, израда синтетичких видео записа у политичке сврхе постала је правило, а не изузетак од праксе, чиме је само појачана постојећа пропагандна машинерија, а нарочито отворен пут ка ширењу пропаганде међу најмлађим политичким актерима, који се претежно информишу путем друштвених мрежа. Од 2022. године, присутност синтетичких видео записа бележи се и у ратној зони, почев од помињаних говора Путина и Зеленског, ширећи се и у друге зоне сукоба.

Синтетички аудио записи до сада су углавном бивали инкорпорирани у *deepfake* видео записе, о чему сведоче потоњи случајеви лажирања говора Путина и Зеленског, при чему се подразумева да је у овим случајевима лажиран ток дискурса, али задржан оригиналан глас претпостављених говорника. Најрепрезентативнији пример синтетичког аудио материјала представља лажирано обраћање бившег председника Сиријске Републике Башара ал-Асада, који је добио значајну популарност у данима његовог свргавања, о којем ће касније бити више речи. Стога, нужно је нагласити да и сами синтетички аудио записи имају своју потенцијалну употребну вредност као синтетички генерисан пропагандни материјал и део информационог рата, с обзиром на то да имају знатан потенцијал као средство обмане непријатеља, а нарочито непријатељских снага у зонама конфликта.

На крају, синтетичке фотографије представљају производ генерисан употребом ВИ који је најприсутнији у дигиталном простору, с обзиром на широку распрострањеност платформи и апликација које омогућавају израду тих материјала. Имајући у виду да фотографија као метод ширења пропаганде има најчешће за циљ изазивање емоције код посматрача, најрепрезентативнији пример *deepfake* фотографија представљају лажиране фотографије страдања деце у израелско-палестинском сукобу, при чему је таква методологија пропагандног деловања присутнија на палестинској страни.

Све три категорије лажираног садржаја, стога, имају значајан потенцијал за измену перцепције одређене политичке кризе или сукоба, при чему је важно идентификовати модалитете и ситуације у којима се оне најчешће појављују. По питању лажираних видео записа, из анализираних корпуса снимака можемо закључити да је главни циљ израде таквих материјала дискредитација противника (Вуман et al. 2023, 6–8), али и лажирање наређења. Ово се потврђује претходно описаним инстанцама лажирања видео записа Путина и Зеленског, којима се инсинуира неопходност обуставе ратних дејстава, полагање оружја и, у случају Украјине, предаја, те изазивање конфузије у оквиру матичног становништва и иницирање сукоба, као што је случај са Габоном,⁵ у којем је садржај лажираног видео записа послужио као легитимизација извођења пуча (7). Синтетички аудио записи имају исту ударну моћ попут синтетичких видео записа, при чему је значајно истаћи да се такви материјали у ратно доба могу користити и за преношење лажираних аудио записа путем радио средстава трупамa на терену, чиме се првенствено могу издати лажна наређења, изазвати конфузија, а потенцијално и дефетизам међу припадницима јединице. На крају, лажиране фотографије израђују се ради поларизације друштва и умањивања подршке непријатељским снагама (8), а нарочито ради изазивања жељених сентимената и окретања јавног мњења на страну актера приказаних на фотографији, као што је случај са фотографијама страдале деце у Палестини.

⁵ Сматра се да је овај *deepfake* видео запис иницирао извођење неуспелог пуча у држави 2019. године, с обзиром на то да је приказ председника Алија Бонга (*Ali Bongo*) унео конфузију у друштво и довео до пораста сумње у његову способност да влада државом. Видети Вуман et al. 2023.

Употреба синтетичког садржаја у зонама сукоба: израелско-палестински сукоб

Иако је синтетички садржај као средство ширења дезинформација у зонама сукоба дебитовао почетком руско-украјинског сукоба 2022. године, лажирани видео записи, аудио записи и фотографије приказали су свој пуни потенцијал у оквиру текућег израелско-палестинског сукоба (Mustafa 2021, 213), при чему је фокус стављен претежно на израду лажираних фотографија (Klepper 2023).

Анализирајући постојеће синтетичке видео записе, приметно је да је овај тип лажираних материјала најређе присутан, а у случају појаве, подразумева претежно манипулације и лажирање аудио записа оригиналног видео записа из савременог периода, или пак из протеклих неколико година. По питању идентификованих лажираних видео записа, приметно је да се такви материјали претежно израђују у оквиру палестинске пропаганде, са циљем провокације Израела, изазивајући страх међу локалним становништвом, смањујући подршку ратном кабинету, али и умањујући морал борбених ефектива. Последњи забележени такав случај у тренутку израде овог истраживања подразумевао је пласирање два видео записа напада на Израел који наводно изводи седам држава, објављеног на друштвеној мрежи *TikTok* 6. октобра 2024. године, дан пре годишњице отпочињања сукоба (Zhang and Wang 2024). Детаљнијом анализом порекла видео записа, утврђено је да су сами видео записи заиста лажирани, али и да су објављени нешто раније, а затим поново објављени дан пред годишњицу ради присећања на напад Хамаса, са циљем уношења немира и конфузије међу локалним становништвом.

С друге стране, корпус детектованих лажираних аудио записа који третирају питање израелско-палестинског сукоба углавном делује као оруђе дискредитације непријатеља и урушавања међународне подршке, при чему је приметно да се такав материјал претежно јавља у оквиру палестинске пропаганде. Наведено оправдавамо чињеницом да Палестина, као „слабији играч” у сукобу, настоји да искористи све постојеће адуте, а стога и нове технологије, попут генерисања синтетичких материјала, како би допринела борби и ослабила „јачи” Израел. У том контексту, као најрелевантнији пример такве праксе истичемо видео запис у којем је извршена синтетизација аудио записа, како би се припаднику ОС Израела приписало пласирање

регрутне пропаганде ка украјинским држављанима, обећавајући им држављанство, решење стамбеног питања, новац и пословне прилике (Center on Extremism 2023).

Израда лажираних фотографија је већ на самом почетку сукоба идентификована као „врло моћан алат“ за пласирање дезинформација (Eisele and Steinwehr 2023) са циљем истицања палестинског страдања, или пак јачања морала палестинског/израелског становништва. Наиме, још током првих дана ескалације израелско-палестинског сукоба, у медијском простору се јављају прве лажне фотографије из Палестине, у којима се претежно приказује страдање деце, с обзиром на то да се бомбардовани циљеви препознају као идеална позадина за креирање садржаја која интензивира емоције посматрача (Eisele and Steinwehr 2023). Једна таква фотографија, објављена само пет дана након ескалације сукоба – 12. октобра 2023. године, имала је за циљ да приказом напуштеног одојчета у рушевинама у Гази (Khatsenkova 2023) генерише жаљење због страдања палестинског народа,⁶ те је идентификована као један од најранијих синтетичких материјала који је обележио овај сукоб. Пропагандни материјал усмерен на јачање морала палестинског народа од почетка сукоба појачан је и материјалима генерисаним уз помоћ вештачке интелигенције, у оквиру којих се углавном јављају слични мотиви – наставак породичног живота у рушевинама након израелског дејствовања, али и након заточеништва у израелским притворним центрима (Golshiri 2024), што је карактеристично за палестинску пропаганду. Поред материјала овог карактера, присутне су и синтетичке фотографије које приказују дејствовање ОС Израела и тенкове међу рушевинама, које су, по природи ствари, вероватно креиране у склопу израелске пропаганде (Eisele and Steinwehr 2023; Klepper 2023).

Увидом у наведене материјале, приметно је да су аутори ових пропагандних материјала претежно патриотски настројена цивилна лица, која на својим приватним налозима на друштвеним мрежама деле синтетички садржај, а нарочито синтетичке фотографије, које се користе и у новинарске сврхе (Eisele and Steinwehr 2023). На овај начин, истиче се социјални карактер овакве пропагандне активности, који омогућава деловање у гомили, али из удобности свог дома, чиме се утиче на морал локалног становништва, емоције посматрача, и подршку међународне заједнице.

⁶ Касније је утврђено да је у питању фотографија лажирана осам месеци раније, као приказ страдања деце у земљотресима.

Међутим, значајно је истаћи и да су истраживачи који се баве дезинформацијама у првим недељама сукоба утврдили да је број синтетичких садржаја ограничен, а већина није уверљива, одбацујући њихов реални утицај на ширење пропаганде, али потврђујући њихову моћ да изазову јаке емоције код посматрача. У том контексту, истраживачи истичу да су синтетички материјали довели и до креирања отклоне код одређене групе лица, која сада и реалне медијске садржаје карактерише као синтетичке, штитећи се на тај начин од манипулација, али и од истине (Hsu and Thompson 2023). Као последица тога, учесницима у конфликту је отворена могућност имплементације принципа „дивиденде лажљивца” (*liar's dividend*), у оквиру којег могу негирати аутентичност деликатног медијског садржаја негативне конотације, називајући га синтетичким конструктом, иако он то у бити није (Busch and Ware 2023, 4; Hsu and Thompson 2023), тиме доводећи међународну заједницу у недоумицу и изазивајући све дубљу ерозију поверења у истинитост доступних информација о дешавању на терену.

На крају, индикативно је да се корисници друштвених мрежа и даље ослањају на употребу старих снимака, монтирање визуелних материјала и приписивање истих дешавањима у Израелу/Палестини (Hsu and Thompson 2023), мада фреквентност појаве синтетичких садржаја указује да ће се употреба *deepfake* материјала интензивирати у даљем току овог, али и у будућим сукобима. Стога, можемо закључити да је палестинска пропагандна машинерија, која је доминантнија у овом сукобу, у процесу тестирања могућности алата за генерисање синтетичких материјала, што ће довести до унапређења техника, а самим тим и повећања квалитета садржаја, који ће преузети примат над квантитетом и на тај начин додатно замаглити линију између истине и лажи.

У пару са другим алатима које нуди аналитичка ВИ, попут алгоритарске амплификације, обраде природних језика, па чак и манипулисања претраживачима (видети Kazić 2023a), могуће је произвести још деструктивнију манипулацију наративима присутним на друштвеним мрежама, не само кроз генерисање лажних садржаја, већ и кроз селектовање наратива који ће бити најприсутнији и тиме диктирати сентименте општег јавног мњења о одређеним питањима, чиме је могуће изградити потпуно нову слику о актуелним, али и будућим ратним дешавањима на нивоу региона.

Употреба синтетичког садржаја у политичким кризама: пад Владе у Сирији

Одолевајући протестима, грађанском рату, терористичком деловању и страном утицају скоро 14 година, свргавање председника Сиријске Републике, Башара ал-Асада, одиграло се брзопотезно, нападом „Покрета за ослобођење Леванта” (*Hayat Tahrir al-Sham*), у трајању од 27. новембра до 8. децембра 2024. године (Loft and Mills 2024, 10). Оставком ал-Асада и напуштањем државе тог 8. децембра, стављена је тачка на 54 године владавине породице ал-Асад Сиријом, и отворен је простор за деловање разуђеној опозицији побуњеничког карактера, која тренутно управља државом.

Иако се у овој студији случаја анализира период од нешто мање од два месеца, наведени догађај значајан је утолико због појаве синтетичког садржаја који третирају ову политичку кризу у врло кратком временском периоду. Говорећи о синтетичким видео записима, у задатом временском року није идентификован ниједан лажирани видео запис, што не значи нужно да такав материјал није израђен. Ипак, прва ноћ у Сирији без породице ал-Асад окарактерисана је појавом лажног наратива о страдању чланова некада владајуће породице након одласка Башара ал-Асада, алудирајући на наводно страдање рођака свргнутог председника, извесног Сулејмана Хилала ал-Асада (*Sulaiman Hilal al-Assad*), који је обешен на тргу у Латакији. По том питању, сиријски медији посведочили су ширењу видео записа јавне егзекуције бешењем лица мушког пола на тргу, уз скандирање окупљене масе. Детаљнијом анализом, утврђено је да је у питању егзекуција другог лица, по имену Амар ал-Асад (*Ammar al-Assad*), који није у сродству са председником, и то на другој локацији, у граду Кирбет Газале. У тренутку израде ове студије, постоје индиције да је Сулејман ал-Асад, у крвном сродству са Башаром ал-Асадом, заиста убијен у Латакији (Bahl 2024), али оне нису потврђене.

Најзначајнији узорак синтетичког аудио записа појавио се у ноћи након пада сиријске Владе, 8/9. децембра 2024. године. Наведени аудио запис, визуелно идентификован фотографијом ал-Асада, представља монолог у којем свргнути председник објављује да одступа са дужности и предаје власт у руке председника Народне скупштине, уз услов да именовани прогласи свеобухватно национално помирење и организује демократске изборе у року од годину дана

(Bahl 2024). Имајући у виду да је бег ал-Башара из земље био већ позната чињеница, наведени снимак се исте ноћи проширио друштвеним мрежама, те је подељен преко 200.000 пута (Bahl 2024). Међутим, оно што је народ нагнало на сумњу у веродостојност истог није била „објава капитулације”, већ јавно извињење ал-Асада сиријском народу за дела целокупне породице ал-Асад, наређење повлачења свих страних снага и милиција са сиријске територије, те раскидање свих споразума са РФ и Исламском Републиком Иран (Bahl 2024), посебно имајући у виду да је Башар ал-Асад уточиште пронашао у Москви (Woollacott 2024; Muhammad 2024). Касније је утврђено да је овај синтетички аудио запис генерисан раније, у септембру 2023. године, када је објављен на друштвеној платформи *YouTube*; међутим, штета је већ била начињена, информација је подељена стотинама хиљада пута, а поједини корисници у њу су чак и поверовали.

Синтетичке фотографије страдања локалног становништва генерисане су и пласиране од почетка грађанског рата у земљи 2011. године (Sidharth 2018), а нарочито током примата „Исламске државе” на територији Сирије и Ирака (Кажо 2024), па све до данашњих дана, при чему се доминантна тематика мењала сходно потребама и ситуацији. У том контексту, од свргавања Башара ал-Асада, сиријским сајбер простором доминирају синтетичке, али и реалне фотографије из затвора Сендаја (*Sednaya*), стварајући конфузију и приказујући стање сада ослобођених затвореника породице ал-Асад горим него што оно заиста јесте (Pars Today 2024). Идеја иза ове кампање односи се на додатно урушавање култа Башара ал-Асада, приказ његове репресивне владавине, али и креирање симпатије за актуелну транзициону владу из редова побуњеника, која је овим чином окончала патњу ових претежно политичких затвореника, ради спречавања ал-Асадовог евентуалног повратка на чело државе. Наиме, фотографија која је привукла највише пажње, а која приказује затвореника овог затвора, заправо је лажирана фотографија из периода пре пада Башара ал-Асада, те нема везе са тренутном ситуацијом (Woollacott 2024).

Приказ синтетичких материјала који су освојили медијски простор након свргавања Башара ал-Асада указују на чињеницу да овако кратак период није довољан за креирање оригиналног и новог синтетичког садржаја, али свакако оставља простора за ревитализацију старих материјала у нове сврхе. Уз то, постојање

адекватних материјала указује на тенденцију креирања пропаганде генерисане ВИ, а нарочито аудио записа и фотографија, чему иду у прилог лажирано обраћање свргнутог председника и фотографије политичких затвореника. Имајући у виду постојање интереса озбиљних играча у свету информационог ратовања, попут РФ и ИР Иран (Loft and Mills 2024, 24–29), за сиријски сајбер (али и географски) простор, можемо очекивати интензивирање појаве инстанци синтетичких садржаја, који ће, с обзиром на ток времена и напредак технологије, потенцијално бити веродостојнији, емотивнији, а самим тим – и убитачнији.

ЗАКЉУЧАК

Појава генеративних адверсаријалних мрежа и њиховог производа – *deepfake* материјала, додатно је усложнила идентификацију истине у мору информативног садржаја, а по питању конфликта и политичких криза, указала на потенцијал вештачке интелигенције да ескалира сукобе и кризе, али и додатно замагли линију која дели истину од лажи.

Иако је модалитет ширења дигиталне пропаганде и дезинформација знатно усложен појавом ВИ у овим процесима, академска заједница још увек не идентификује овај сегмент као нову фазу пропагандне активности. Овим радом, а нарочито овим завршним речима, настојимо да им променимо мишљење. Наиме, индикативно је да су израда и ширење пропаганде знатно олакшане појавом Интернета и друштвених мрежа, али је сама израда пропагандног материјала, до појаве вештачке интелигенције, остала у домену мануалне изrade, те је изискивала посвећеност, рад, труд, а нарочито – идеју. Ера синтетичке пропаганде и уплив ВИ ослободила је израђиваче тог мануелног рада, стављајући у њихове руке „готов производ”, израђен према датим спецификацијама. Ово се не односи само на садржаје из спектра *deepfake*, већ и на пропагандне текстове, који се сада могу израђивати уз помоћ алата за генерисање текста, али и алата за обраду природних језика (*natural language processing* – *NLP*). Други алати из спектра ВИ, а нарочито машинског учења, попут анализе сентимената, омогућавају хиперперсонализацију садржаја, што је приметно у случају Палестине/Израела. Напредни алати ВИ такође пружају могућност обраде великог скупа података, ради идентификовања емоција припадника циљне групе, чиме

се омогућава и идентификација друштвених подела и креирање садржаја којим се додатно ескалира сукоб или политичка криза, доводећи учеснике у сукобу у пат-позицију.

Сагледавајући презентоване студије случаја израелско-палестинског сукоба и свргавања Башара ал-Асада у Сирији, индикативно је да се циљеви пропагандног деловања не мењају, већ увек делују у сврху манипулације сентиментима, оправдавања сопственог деловања, те осуђивања активности непријатеља. Ипак, општа доступност алата овог карактера, а нарочито алата базираних на дубоком учењу, који омогућавају масовну производњу синтетичких садржаја, знатно олакшавају и убрзавају пропагандно деловање у оквиру дигиталног простора. Из сукоба у сукоб, од кризе до кризе, алати аналитичке вештачке интелигенције, сходно принципима машинског учења који захтевају константно тренирање машина ради достизања напретка, постижу све боље резултате, те пракса спровођења пропаганде уз овакве материјале бележи све веће успехе. Сходно томе, природно је – и очекивано, у наредним годинама, наредним сукобима, и наредним политичким кризама, очекивати свестранију, свеобухватнију и целисходнију употребу ових нових алата пропагандног деловања.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Al-Dhahab, 'Alī. 2019. "Al-tā'irātu dūna ṭayār: al-taqniyya wa al-'āthar al-'askariyy wa al-'istrātījiyy." *Al Jazeera Centre for Studies*. Poslednji pristup 7. novembar 2024. https://studies.aljazeera.net/sites/default/files/articles/reports-ar/documents/b2af23cf5d894ed7a9ce3e2d1556b382_100.pdf.
- Bahl, Vedika. 2024. "Viral audio deepfake falsely claims Bashar al-Assad 'apologised' to Syrian people." *France24*. 12 December, 2024. <https://www.france24.com/en/tv-shows/truth-or-fake/20241211-viral-audio-deepfake-falsely-claims-bashar-al-assad-apologised-to-syrian-people>.
- Baig, Rachel. 2022. "The deepfakes in the disinformation war." *Deutsche Welle*. 8 March, 2022. <https://www.dw.com/en/fact-check-the-deepfakes-in-the-disinformation-war-between-russia-and-ukraine/a-61166433>.
- Busch, Ella, and Jacob Ware. 2023. "The Weaponisation of Deepfakes: Digital Deception by the Far-Right." *International Centre for Counter-Terrorism*. DOI: 10.19165/2023.2.07.

- Byman, Daniel L., Chongyang Gao, Chris Meserole, and V. S. Subrahmanian. 2023. "Deepfakes and International Conflict." *Foreign Policy at Brookings*. Poslednji pristup 7. novembar 2024. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2023/01/FP_20230105_deepfakes_international_conflicts.
- Center on Extremism. 2023. "ADL Debunk: Myths and False Narratives About the Israel-Hamas War." *ADL*. November 10, 2023. <https://www.adl.org/resources/article/adl-debunk-myths-and-false-narratives-about-israel-hamas-war>.
- Dorić, Marija, i Tanja Milošević. 2021. „Zloupotreba veštačke inteligencije u terorističkim i ekstremističkim grupama.” *Srpska politička misao* 71 (1): 201–221. DOI: 10.22182/spm.7112021.9.
- Eisele, I. and Steinwehr, Uta. 2023. "Fact check: AI fakes in Israel's war against Hamas." *Deutsche Welle*. October 11, 2023. <https://www.dw.com/en/fact-check-ai-fakes-in-israels-war-against-hamas/a-67367744>.
- Forest, James J. F. 2021. "Political Warfare and Propaganda: An Introduction." *Journal of Advanced Military Studies* 12 (1): 13–33. DOI: 10.21140/mcu.j.20211201001.
- Genuth, Joel. 1988. "Microwave Radar, the Atomic Bomb, and the Background to U.S. Research Priorities in World War II." *Science, Technology, and Human Values* 13 (3–4): 276–289. DOI: 10.1177/016224398801303-4.
- Golshiri, Ghazal. 2024. "Israel frees director of Gaza hospital, sparking internal political backlash." *Le Monde*. 2 July, 2024. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/07/02/israel-frees-director-of-gaza-hospital-sparking-internal-political-backlash_6676426_4.html.
- Hsu, Tiffany, and Stuart A. Thompson. 2023. "A.I. Muddies Israel-Hamas War in Unexpected Way." *The New York Times*. 30 October, 2023. <https://www.nytimes.com/2023/10/28/business/media/ai-muddies-israel-hamas-war-in-unexpected-way.html>.
- Ingenia. 2022. "The Battle of Kadesh: Fake News and Diplomacy in the New Kingdom." *Ingenia*. 16 September, 2022. <https://www.ingeniahistory.com/post/the-battle-of-kadesh>.
- Kajjo, Sirwan. 2024. "IS turns to artificial intelligence for advanced propaganda amid territorial defeats." *Voice of America*. 23 May, 2024. <https://www.voanews.com/a/is-turns-to-artificial-intelligence-for-advanced-propaganda-amid-territorial-defeats/7624397.html>.

- Kazić, Tanja. 2023a. "Perspectives of Implementation of Artificial Intelligence Tools in Researching Coups d'Etat." *The Policy of National Security* 25 (2): 117–137. DOI: 10.5937/pnb25-47012.
- Kazić, Tanja. 2023b. "The Use of Predictive Analytics in Political Science: Africa between the East and the West." In *Proceedings of the 5th Virtual International Conference – Path to a Knowledge Society – Managing Risks and Innovation*, eds. Miomir Stanković, and Vesna Nikolić, 319–326. Niš: Complex System Research Center; Belgrade: Mathematical Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts.
- Khatsenkova, Sophia. 2023. "Israel-Hamas War: This viral image of a baby trapped under rubble turned out to be fake." *Euro News*. 24 October, 2023. <https://www.euronews.com/my-europe/2023/10/24/israel-hamas-war-this-viral-image-of-a-baby-trapped-under-rubble-turned-out-to-be-fake>.
- Klepper, David. 2023. "Fake babies, real horror: Deepfakes from the Gaza war increase fears about AI's power to mislead." *Associated Press*. 28 November, 2023. <https://apnews.com/article/artificial-intelligence-hamas-israel-misinformation-ai-gaza-a1bb303b637ffb9cbc3aale000db47>.
- Kotelenets, Elena, and Viktor Barabash. 2019. "Propaganda and Information Warfare in Contemporary World: Definition Problems, Instruments and Historical Context." *Advances in Social Science, Education and Humanities Research* 374: 368–371. DOI: 10.2991/mplg-ia-19.2019.69.
- Loft, P. and Mills, Claire. 2024. *Syria after Assad: Consequences and next steps in 2024/25*. House of Commons Library, Research Briefing no. 10161.
- Majchrzak, Adam. 2023. "Russian disinformation and the use of images generated by artificial intelligence (deepfake) in the first year of the invasion of Ukraine." *Media Business Culture* 14 (1): 43–55.

- Muhammad, Mustafa. December 20, 2024. "Limādhā 'ikhtāra al-'asad rūsiyā wiġhatan lilfirār.. wa hal 'aṣbaḥa bi'aman?" *Al Modon*. <https://www.almodon.com/arabworld/2024/12/14/%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%B0%D8%A7-%D8%A7%D8%AE%D8%AA%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B3%D8%AF-%D8%B1%D9%88%D8%B3%D9%8A%D8%A7-%D9%88%D8%AC%D9%87%D8%A9-%D9%84%D9%84%D9%81%D8%B1%D8%A7%D8%B1-%D9%88%D9%87%D9%84-%D8%A3%D8%B5%D8%A8%D8%AD-%D8%A8%D8%A3%D9%85%D8%A7%D9%86>
- Mustafa, Hebat Allah Nasr Hassan. 2021. "Dawru wikalā' i al-dhikā' i al-i'ṣṭanā' iyyi fī taḥqīqi al-a'mani al-ṣuḥufiyyi fī al-ḥurūbi al-haġīnati bi-ttaṭbīqi 'alā 'amaliyyat ḥāris al-ġidrāni al-i'srā' īliyyati." *Al-maġalla al-miṣriyya libuḥūth al-i'ttiṣāl al-ġamāhīriyy*. https://mebp.journals.ekb.eg/article_310097_b1b4e20cc38fe46ebe3e1818c8dcefaf.pdf.
- Pars Today. 2024. "Social media users' reaction to the use of fake images for Syrian prisons." *Pars Today*. 15 December, 2024. https://parstoday.ir/en/news/west_asia-i231256-social_media_users'_reaction_to_the_use_of_fake_images_for_syrian_prisons.
- Pearson, James, and Zinets, Natalia. "Deepfake footage purports to show Ukrainian president capitulating." *Reuters*. 17 March, 2022. <https://www.reuters.com/world/europe/deepfake-footage-purports-show-ukrainian-president-capitulating-2022-03-16/>.
- Ross, R. N. Andrew, Cristian Vaccari, and Andrew Chadwick. 2022. "Russian Meddling in U.S. Elections: How News of Disinformation's Impact Can Affect Trust in Electoral Outcomes and Satisfaction with Democracy." *Mass Communication and Society* 25 (6): 786–811. DOI: 10.1080/15205436.2022.2119871.
- Sayler, Kelley M., and Laurie Harris. 2022. "Deepfakes and National Security." *Congressional Research Service*. 3 June, 2022. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11333/5>.
- Sidharth, Arjun. 2018. "Amidst human tragedy, fake pictures of Syrian conflict flood social media." *ATL News*. 8 March, 2018. <https://www.altnews.in/amidst-human-tragedy-fake-pictures-of-syrian-conflict-flood-social-media/>.
- Sostaric, Mia. 2019. "The American Wartime Propaganda During World War II." *Australasian Journal of American Studies* 38 (1): 17–44.

- Zabecki, David T. 2015. "Military Developments of World War I." *International Encyclopedia of the First World War*. 7 May, 2015. <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/military-developments-of-world-war-i/?format=pdf>.
- Woollacott, Emma. 2024. "Fog Of War Fuels Misinformation About Syria." *Forbes*. 10 December, 2024. <https://www.forbes.com/sites/emmawoollacott/2024/12/10/fog-of-war-fuels-misinformation-about-syria/>.
- Zhang, Joyce, and Tommy Wang. 2024. "AI-generated video falsely shared as 'Israel attack by Middle East countries.'" *AFP*. 18 December, 2024. <https://factcheck.afp.com/doc.afp.com.36Q89Q2>.

*Tanja Kazic**

Center for Strategic Prognosis, Belgrade, Republic of Serbia

DIGITAL PROPAGANDA AND DISINFORMATION GENERATED VIA ARTIFICIAL INTELLIGENCE: THE ISRAEL/ PALESTINE CONFLICT AND THE FALL OF BASHAR AL-ASSAD IN SYRIA CASE STUDIES

Resume

In this paper, the author will analyze the role of digital propaganda and disinformation generated via artificial intelligence (AI) in the ongoing Middle Eastern conflicts, with a focus on the escalation of conflict between Israel and Palestine, as well as the overthrow of the President of the Syrian Republic Bashar al-Assad. In this geographical framework, the author will examine how technologies based on AI, and primarily the generation of deepfake materials, have a use value in conflict zones, tracing the first steps of use of such tactics for war purposes in the ongoing Russia-Ukraine conflict. By confirming the presence and influence of this type of cyber operations through the analysis of two case studies, the author will confirm the hypothesis, which states that contemporary digital propaganda, aided and generated via AI, significantly complicates the course of ongoing events, thus leading to inevitable conflict escalation, making it difficult to distinguish the truth from lies, in both military and political context. With the use of the content analysis method, focused on the identification of instances of placement of AI-generated digital propaganda, this paper will present a comprehensive analysis and study of individual cases of Israel/Palestine and the Syrian Republic to create a framework of possibilities and influence of such content on classical armed conflicts, as well as on political crises in the Middle East.

Keywords: artificial intelligence, digital propaganda, disinformation, machine learning, deep learning, deepfake, Middle East, Israel/Palestine, Syria.

* E-mail address: tanja.z.milosevic@gmail.com; ORCID: 0009-0007-1091-6695.

** Овај рад је примљен 30. јануара 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. фебруара 2025. године.

*Nenad Stekić**

*Institute of International Politics and
Economics, Belgrade, Republic of Serbia*

MILITARY INTERVENTIONS IN THE UNIPOLARITY: LESSONS FOR SECURITY DYNAMICS OF US-CHINA RELATIONS AMID TRUMP'S SECOND TERM**

Abstract

Humanitarian interventionism, a hallmark of the unipolar era following the Cold War, has been widely debated as a mechanism for addressing alleged human rights violations and safeguarding global security. Rooted in principles such as the Responsibility to Protect (R2P), these interventions have often intersected with the strategic interests of dominant powers, particularly the United States. This paper examines the evolving dynamics of humanitarian intervention within the shifting geopolitical landscape, focusing on the implications for US-China relations during President Donald Trump's second term in office. Building on historical precedents and theoretical frameworks, the study analyzes how the US might invoke humanitarian intervention as a dual-purpose tool – asserting moral leadership while countering China's growing influence in regions of strategic interest. It further explores the challenges of applying lessons from interventions in the unipolar era to a world increasingly defined by multipolarity and strategic rivalry. By contextualizing Trump's assertive foreign policy stance and examining potential justifications for

* E-mail address: nenad.stekic@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0001-9066-0480.

** This research was supported by the Science Fund of the Republic of Serbia through the programme PRISMA, Contributing to Modern Partnerships: Assessments of Sino-EU-Serbian Relations – COMPASS Project, Grant No. 7294, www.serbiacompass.com.

interventionism, the paper offers critical insights into how humanitarian motives might align with or mask broader geopolitical objectives. Consequently, this analysis sheds light on the security implications for US-China relations, contributing to the wider discourse on the intersection of ethics, power, and global governance.

Keywords: Humanitarian intervention, Responsibility to Protect (R2P), US-China relations, Donald Trump, strategic rivalry, global governance

INTRODUCTION

Humanitarian interventionism emerged as a defining feature of global governance in the unipolar era, particularly under the leadership of the United States during the 1990s and the first decade of the 21st century. The dissolution of the Soviet Union left the US as the unchallenged global hegemon, allowing it to act as the principal arbiter of international norms, including the promotion of democracy and the protection of human rights. These interventions were frequently framed within the normative principles of Responsibility to Protect (R2P). However, the ethical justifications often coincided with strategic and geopolitical considerations, underscoring the dual-purpose nature of such actions (Wippman 1995). The unipolar structure provided both the justification and capability for the US to engage in interventions, often circumventing the complexities of multilateral decision-making while consolidating its strategic influence in regions of interest. Key cases, such as NATO's aggression against Yugoslavia in 1999, in Afghanistan (2001), and the US-led invasion of Iraq in 2003, highlight how proclaimed "humanitarian" motives were deployed to rally international and domestic support. While these interventions aimed to address pressing human rights issues, they also served broader objectives, including reinforcing US hegemony and establishing strategic footholds in pivotal regions (Kerton-Johnson 2010). This interplay between ethics and power projection became a hallmark of the unipolar era, shaping global security dynamics and setting a precedent for using humanitarian rhetoric in foreign policy.

From the post-Iraq invasion period to the late 2010s, the global landscape for military interventions experienced significant transformations. The disillusionment with the prolonged engagements in

Iraq and Afghanistan, coupled with the perceived failures of interventions in Libya and Syria, catalyzed a reevaluation of the role of military force in achieving humanitarian objectives. Under the Obama administration, a shift towards multilateralism and reliance on airpower, exemplified by the “leading from behind” strategy in Libya (2011), indicated a cautious recalibration of US interventionist policies (Chesterman 2011). Despite this, the enduring use of drone strikes and targeted operations underscored the persistence of interventionist tendencies under the guise of reduced direct engagement, blending technological superiority with ethical narratives of precision and minimal civilian harm. By the time of the Trump administration’s first term (2017–2021), US military interventionism had entered an era of pronounced unpredictability. While Trump publicly criticized the failures of past interventions, his policies often demonstrated a transactional approach, where the rhetoric of non-interventionism clashed with actions that prioritized strategic interests, such as increased military activity in the Indo-Pacific or the assassination of Qassem Soleimani in 2020. The administration’s selective use of force reflected an evolving narrative that combined traditional justifications of national security with appeals to restoring American strength. This duality signalled the enduring relevance of interventionism, albeit reshaped to fit the contours of an increasingly contested and multipolar international order.

The US withdrawal from Afghanistan in 2021, culminating on August 30, marked the end of a two-decade military engagement that began in response to the September 11 attacks. The decision to withdraw was influenced by a combination of factors, including the diminishing American national interest in Afghanistan, as articulated by President Biden, who emphasized the need to “refocus resources on countering global threats rather than attempting to reshape Afghan society into a modern democracy” (The U.S. Mission to the North Atlantic Treaty Organization China [US NATO] 2021). Critics argue that the withdrawal was executed hastily and without adequate planning for the security of both US personnel and Afghan allies, resulting in a chaotic evacuation and a resurgence of Taliban control over the country. With the re-election of Donald Trump in November 2024, efforts to explain and predict humanitarian interventionism enter a new phase, reflecting the complexities of an emerging multipolar world. Trump’s approach to foreign policy during his first term – characterized by assertiveness, unilateralism, and overt rivalry with China – offers critical insights into

the potential evolution of US interventionist policies. While Trump's rhetoric often rejected globalist ideals, his administration skillfully framed US actions through moral and strategic necessity narratives. This dual-purpose approach, combining ethical justification with geopolitical calculation, is likely to reemerge in a second term, albeit shaped by the challenges of a more contested international order. Such dynamics of US-China relations provide a critical lens to examine the intersection of humanitarian interventionism and great-power competition. Recently, China has continued to assert its influence on the global stage, while the USA faces the challenge of maintaining its leadership role in an increasingly multipolar world. Heightened tensions over trade, human rights, and regional security characterize an evolving rivalry. Trump's first term laid the groundwork for an intensified economic confrontation, exemplified by the trade war and efforts to decouple critical sectors of the two economies. Simultaneously, the administration sought to project strength in the Indo-Pacific region, reinforcing alliances and countering China's assertive actions in contested areas such as the South China Sea (Harding 2019; Pant and Parpiani 2020).

The analysis commences by examining the factors that justified military interventionism during the unipolar era, exploring how the US utilized its dominance to shape global security policies. It then explores US-China relations during Trump's second administration, considering potential policy trajectories and their implications for bilateral ties. Security dynamics are also addressed, with a particular emphasis on military tensions and their influence on the strategic postures of both nations. Finally, the paper contextualizes these themes within the broader framework of global stability, contemplating the lessons that contemporary powers like China might draw from US behavior in the unipolar era as they navigate the complexities of a multipolar world.

JUSTIFYING MILITARY INTERVENTIONISM POLICY DURING UNIPOLARITY

Within the unipolar era, typically framed between the fall of the Berlin Wall and the global economic crisis of 2009 (Schweller and Pu 2011), military interventions were predominantly justified through liberal arguments, emphasizing the protection of human rights, the fight against terrorism, and the safeguarding of US national security interests worldwide (Sullivan and Koch 2009). At their core, these policies often

involve the unilateral use of force, with geography playing a pivotal role in determining strategic regions of interest, such as those rich in resources or critical for trade routes. Dominant superpower – the USA, frequently invoked the principle of hegemonic stability (see more in Kindleberger 1974) to justify interventions, framing them as necessary for maintaining international order, while economic motivations – such as securing resources or markets – often underpin these actions (Kavanagh et al. 2019). Charles Kindleberger's (1974) contribution to hegemonic stability theory argued that a stable global economy requires a hegemonic power to provide public goods, such as liquidity and a stable monetary system, to prevent economic crises and disorder. Components of military interventions also include them as tools for asserting the power and status of great powers on the global stage, reinforcing perceptions of strength and influence. Strategic objectives, including deterring rivals and protecting allies, are particularly evident in US-led interventions. Additionally, the internalization of domestic conflicts, where internal state crises attract external involvement under the pretext of regional stability, highlights the pragmatic use of interventionism (Stekić 2021). Geopolitical codes further shape interventionist decisions, aligning military actions with broader foreign policy priorities. In the unipolar era, humanitarian justifications, such as protecting human rights or preventing atrocities, have been employed to legitimize interventions, often blending ethical narratives with strategic aims (Stekić 2021). Finally, the promotion of democratization has been pragmatically exploited as a foreign policy tool, serving as both a justification for regime change and a means to expand influence, revealing the dual-purpose nature of interventionist policies. The justification for humanitarian intervention has continuously operated at the intersection of ethical imperatives and strategic interests. Post-Cold War interventions such as those in Yugoslavia (1999) and Libya (2011) were underscored by humanitarian crises but also reflected geopolitical calculations. For instance, armed aggression against Yugoslavia highlighted NATO's resolve to assert dominance in Europe, while Libya illustrated the challenges of regime change under the guise of human rights protection. These precedents shaped the discourse around R2P, which sought to provide a moral and legal basis for intervention. Stekić (2021) identifies the following explanations for the justification of military interventions: the geography of interventionist politics, hegemonic stability, lucrative motives for military interventions, the power and status of the intervening actor, and strategic reasoning behind military interventions.

Under Trump's leadership, the justification for military interventions takes on a distinctive character. Though his administration did not commence any open war, they often employed securitized narratives, emphasizing the defense of US national interests over abstract principles of global governance (Trump 2017). However, this does not preclude using humanitarian rhetoric as a veneer for interventions driven by geopolitical competition (as stated in the US National Security Strategy adopted in 2017). For example, the Trump administration's rhetoric on China, including criticism of its approach to Uyghur Muslims and the situation in Hong Kong, has been leveraged to justify interventions aimed at limiting Beijing's growing influence. These actions reflect the assertion in the National Security Strategy that "China and Russia want to shape a world antithetical to US values and interests" (White House 2017), revealing a strategic narrative designed to bolster US dominance. Trump's transactional worldview also positions economic and strategic gains as critical components of interventionist policies. In regions where China has made significant inroads, such as Africa and Southeast Asia, the US might frame interventions as both a moral imperative and a countermeasure to Chinese expansionism. The intertwining of ethics and strategy thus becomes a hallmark of US interventionism in an era of heightened great-power rivalry.

PROSPECT OF US-CHINA RELATIONS DURING TRUMP 2.0

The first Trump administration's foreign policy was notable for its focus on recalibrating US global commitments while intensifying efforts to counter perceived threats to national security. Although at least 65 active-duty US troops lost their lives in hostile actions during Trump's first term, mainly due to operations against ISIS in Iraq and Syria and targeted airstrikes, such as those on Syria following a chemical weapons attack (The Kessler 2024), the administration refrained from initiating a new large-scale military conflict. This restraint departed from previous administrations and underscored Trump's preference for leveraging economic and strategic tools over direct military engagement. However, this may not be true for his second administration in January 2025. The USA is expected to adopt more assertive measures to defend its superpower status, especially in response to the rising influence of China. This shift suggests a potential intensification of strategic competition,

where geopolitical pressures could challenge the restraint shown during Trump's earlier term. During his first term, Trump pursued an aggressive stance toward China, marked by trade wars, military posturing in the Indo-Pacific, and attempts to counter China's Belt and Road Initiative (BRI). These actions were underpinned by a broader strategic goal of containing China's rise and preserving US dominance in key regions. Humanitarian interventions could emerge as a tool in this strategic competition. For instance, the US might escalate its rhetoric on human rights violations in Xinjiang or Myanmar, using these issues to justify actions that challenge China's regional influence. Similarly, in the South China Sea, where China's assertiveness has heightened tensions, the US could justify its military presence as a protective measure for smaller nations facing coercion (Scobell 2018). Andrew Scobell (2018) argues that the South China Sea represents a theatre where a security dilemma unfolds between the two powers, yet neither side appears willing to acknowledge this dynamic (223) openly. China's response to such interventions would likely be shaped by its principle of non-interference and its growing assertiveness on the global stage. Beijing has consistently opposed interventions that undermine state sovereignty, mainly when such actions appear to target its strategic interests. However, China's behavior, including its policies to the militarization of the South China Sea, complicates its position, potentially exposing it to accusations of double standards. Trump's second term could exacerbate these tensions as both powers seek to leverage humanitarian narratives to advance their geopolitical objectives. The US might emphasize China's alleged human rights abuses to delegitimize Beijing's leadership role, while China could counter by highlighting the inconsistency of US interventions and their often destabilizing effects.

The trajectory of US-China relations during Donald Trump's new administration in 2025 is poised to deepen the strategic competition that marked his first term. Economic protectionism, military posturing, and selective diplomacy will likely characterize the bilateral relationship, further entrenching the rivalry between the world's two largest economies. Some scholars argue that China's recent development strategy, designed to safeguard its domestic economy from external disruptions, has yielded remarkable results (Stanojević and Zakić 2023). The significant shift in China's development paradigm—centered on domestic production to meet internal demand and supported by internal financial resources—has reduced the share of international indicators within the Chinese

economy (2023, 80–81). Despite Trump's aggressive rhetoric, there may still be opportunities for selective diplomacy (Russell 2024). Historical patterns suggest that Trump is willing to negotiate when he perceives a transactional benefit, as seen in his first-term trade negotiations (Russell 2024). Potential areas for dialogue could include climate change, public health, or counterterrorism, where mutual interests align. However, Trump's unpredictable approach to diplomacy and tendency to undermine traditional alliances could weaken the broader US position in Asia. For instance, his isolationist tendencies may alienate regional partners, allowing China to strengthen its influence through economic incentives and multilateral frameworks like the BRI. Moreover, Trump's inconsistent messaging and unilateral decision-making may erode US domestic and international leadership confidence. This could embolden China to adopt more assertive policies, particularly in Southeast Asia, Africa, and the Middle East, where Beijing's influence is already expanding.

The security dimension of US-China relations is likely to grow increasingly volatile. Trump's administration is expected to maintain its hardline stance on Taiwan, reinforcing commitments under the Taiwan Relations Act and continuing robust arms sales to the island (Hsiao 2024). The US military presence in the Indo-Pacific, particularly through freedom of navigation operations in the South China Sea, is anticipated to escalate as a counterbalance to Chinese territorial claims. Beijing's response to these actions could include intensified military drills near Taiwan, increased patrols in contested waters, and enhanced military coordination with Russia. The strategic partnership between China and Russia, already bolstered by shared opposition to US hegemony, may present a dual-front challenge to American security interests. According to Russell Hsiao, this trajectory signals continuity from the Biden and first Trump administrations, further aligning Washington and Taipei (Hsiao 2024). The potential for miscalculation is particularly acute in this volatile setting. Heightened military interactions between US and Chinese forces significantly increase the risk of unintended confrontations, especially in critical flashpoints like the Taiwan Strait (Hsiao 2024).

In their article published in 2016, Saunders and Bowie explored the prospects for Sino-US military-to-military relations, arguing that while there has been a more positive stance from the People's Liberation Army (PLA) toward such contacts, this shift reflects a tactical rather than strategic change. The PLA's approach is driven by a desire to stabilize relations with the US rather than fundamentally altering its long-term

military strategy. Saunders and Bowie (2016) caution that if efforts to establish a “new type of major power relationship” fail, the corresponding military relationship will also likely falter. They emphasize that several factors contribute to a pessimistic outlook for sustained and productive military-to-military cooperation. One key challenge identified is the increasing military competition between the United States and China in critical strategic domains such as space and cyber capabilities. The PLA views these domains as essential for achieving information dominance in modern warfare, paralleling the US military’s assessment of their importance. Chinese investments in counter-space technologies, such as anti-satellite weapons, and the PLA’s perceived targeting of US military vulnerabilities in cyberspace exacerbate mutual distrust. US policymakers see these actions as threatening, while Chinese denials of such operations fail to provide reassurance, further eroding trust (Saunders and Bowie 2016).

William Matthews (2024) contends that Trump’s “America First” foreign policy will likely accelerate China’s pursuit of global leadership. He argues that China’s primary objectives will be setting norms in emerging technologies and leveraging its artificial intelligence and telecommunications dominance. Ultimately, Matthews emphasizes that China’s most significant influence will continue to arise from its trade and technological capabilities, where it has already secured a leading role (Matthews 2024). The second Trump administration’s key challenge concerning China, Matthews suggests, will be its “reduced global commitments”. This withdrawal could enable Beijing to advance its Global Security Initiative (GSI), spreading Chinese security norms while protecting its economic interests (Matthews 2024).

Chase et al. (2018) argue that China’s military modernization poses two significant and interconnected challenges to the United States military in the Asia-Pacific region. First, maintaining a technological advantage has become increasingly difficult in an era characterized by rapid innovation and globalization of the technology base. The traditional US superiority in high-quality weapons systems is eroding as China leverages advancements in the commercial sector, which has democratized access to cutting-edge technologies. This development has created an environment where China can effectively mimic or compete with US advancements, challenging the long-standing US dominance in military technology (Chase et al. 2018). Second, the modernization of the PLA has bolstered China’s anti-access/area-denial (A2/AD) capabilities,

which are designed to deter or complicate US military intervention in the region. Chase et al. (2018) note that China's geographic proximity to potential conflict zones provides a strategic advantage, allowing it to project power and counter US operations more effectively. For instance, retired Rear Admiral Yin Zhuo asserts that geographical advantages would make Chinese forces formidable despite overall US military superiority in conflicts near China's periphery.

Moreover, advancements in Chinese missile systems, air defenses, and naval platforms have significantly enhanced its ability to contest US operations and protect its regional interests (Chase et al. 2018). Finally, Saunders and Bowie (2016) highlight declining US confidence in the value of military contacts as a tool to influence Chinese military behavior. While the US has traditionally seen such engagement as a means to build understanding and manage crises, the rigid structure of the PLA and its officers' limited decision-making autonomy have minimized the operational benefits of these interactions. Consequently, US policymakers are increasingly sceptical about the efficacy of military-to-military engagement in shaping China's strategic behavior (Saunders and Bowie 2016).

The evolution of US-China relations under Trump's new administration will likely reinforce the trend toward strategic decoupling and great-power competition. Several key dynamics are worth noting. The contest over emerging technologies, particularly in artificial intelligence, semiconductors, and 5G, is expected to intensify as the Trump administration expands restrictions on Chinese tech firms and increases domestic investments in critical technologies to maintain US dominance. This technological rivalry intersects with broader economic fragmentation, as escalating trade disputes and the potential revocation of the most favoured nation status accelerate the decoupling of the US and Chinese economies. Such developments risk creating fragmented global markets, placing smaller nations reliant on both superpowers in a precarious position as they attempt to navigate an increasingly polarized economic and technological landscape. Russell (2024) contends that the president-elect's proposed tariff measures – ranging up to 60% on imports from China and 20% on goods from other nations – pose significant risks to global economic stability. These actions could disrupt trade flows, exacerbate inflationary pressures, and necessitate tighter monetary policies, ultimately hindering global economic growth (Russell 2024). Second, the intensifying US-China rivalry will exert significant pressure

on Asia-Pacific nations, compelling them to align with one of the two powers. This dynamic is particularly pronounced in Southeast Asia, where both Washington and Beijing are actively vying for influence. Third, the competition extends to the technological domain, with a growing contest over emerging technologies such as artificial intelligence, semiconductors, and 5G. The Trump administration is expected to expand restrictions on Chinese tech firms while increasing domestic investments in critical technologies to preserve US dominance. Simultaneously, this rivalry poses serious challenges to global governance, as the antagonistic relationship between the two powers undermines multilateral institutions and norms. The prioritization of unilateral actions over cooperative solutions risks complicating collective efforts to address transnational challenges such as climate change, pandemics, and cyber threats. Moreover, the convergence of economic, military, and ideological conflicts heightens the risk of broader confrontation, necessitating effective crisis management mechanisms to prevent escalation and safeguard regional stability.

DISCUSSION

The correlation between humanitarian interventionism and great-power competition, as two main variables, raises critical questions about the future of global governance. In a multipolar world, where power is increasingly distributed among multiple actors, the unilateralism that defined the unipolar era faces significant challenges. The United States, despite its relative decline, remains a formidable actor, capable of shaping international norms and policies. However, its actions are increasingly contested by emerging powers like China (White House 2017), which seeks to redefine the rules of engagement. This paper explores the possibility that, in a second term, the Trump administration might further integrate security considerations into humanitarian discourse, aligning moral justifications with strategic interests. While Trump's first-term foreign policy was primarily guided by national interest, as reflected in the 'America First' doctrine, instances such as military aid to Venezuela and selective interventions in Syria suggest that humanitarian narratives were occasionally employed in ways that reinforced U.S. strategic objectives. Thus, rather than arguing for a fundamental shift, this paper examines how humanitarian interventionism, when securitized, could still serve national priorities. Such an approach risks deepening global divisions as interventions become arenas for great-power rivalry rather than genuine

efforts to address humanitarian crises. The implications for Sino-American relations are profound, with each intervention potentially escalating tensions and undermining prospects for cooperation on global challenges. Lessons of the unipolar era underscore the complexity of interventionism in a changing world. While R2P provides a normative framework, its application has often been inconsistent, shaped more by power dynamics than ethical considerations. The challenge for policymakers lies in navigating these issues while maintaining a commitment to global stability and human rights. Future research should, as suggested by some studies, explore alternative models of intervention that prioritize multilateralism and local agency, reducing the dominance of great-power interests (Smith 2007; Rauta 2020; Dawson 2022; Jansen and Kramer 2023). Comparative studies on different administrations' approaches to interventionism could also provide valuable insights into the evolving nature of global governance.

During Trump's first term, his administration adopted a distinctive approach to military interventions. While traditional humanitarian justifications were occasionally invoked, they were frequently overshadowed by narratives prioritizing US national security and economic interests. This pattern suggests that under Trump, humanitarian rhetoric served as a pragmatic tool rather than a guiding principle, often used to legitimize actions aimed at countering geopolitical competitors like China. During the first term, the Trump administration's policies, characterized by aggressive trade measures and military posturing in the Indo-Pacific, highlight a willingness to leverage human rights narratives for strategic purposes. Issues such as the alleged treatment of Uyghurs in Xinjiang and the political unrest in Hong Kong, which America and its EU partners bring to the international agenda, exemplify areas where humanitarian concerns could be instrumentalized to challenge China's influence (Mitić 2024). China, however, adheres to a longstanding principle of non-interference in state sovereignty, a stance central to its foreign policy identity. Yet, its actions – such as the crackdown in Hong Kong and assertive manoeuvres in the South China Sea – complicate this position, exposing Beijing to accusations by the USA. As both nations utilize humanitarian discourse to bolster their strategic goals, the potential for heightened tensions and strategic miscalculations grows.

Economic confrontation further intensifies the rivalry between the two powers. Trump's first term saw the imposition of tariffs on Chinese goods, framed as measures addressing national security concerns. Such

actions escalated trade tensions and laid the groundwork for possibly decoupling the two economies. Should Trump pursue even more drastic measures, such as revoking China's Most-Favored-Nation status, the resulting disruptions to global supply chains could reverberate across the international economic order. In response, China has sought to reduce its reliance on US markets through initiatives like the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP), signalling a potential reconfiguration of global trade networks. In the security realm, US-China relations have grown increasingly volatile. Trump's staunch support for Taiwan and expanded freedom of navigation operations in contested waters reflect a hardline stance that risks provoking aggressive responses from Beijing. China's ongoing military modernization further complicates US strategic calculations, challenging its dominance in the Asia-Pacific region. This military rivalry, characterized by growing capabilities on both sides, heightens the risk of unintended confrontations that could destabilize the region.

What could further complicate the security situation are potential areas of overlapping interests. In his paper Stekić (2022) provided a detailed analysis of the Pentagon's institutional perspective on China's military and security developments over the past two decades. This author focused on four critical areas that underscore the strategic complexities of contemporary global geopolitics. He argues that initiatives like the Quadrilateral Security Dialogue (QUAD) and the AUKUS pact illustrate the US's attempt to counter China's rise, albeit through fragmented and poorly coordinated strategies. The QUAD, revitalized during the Trump and Biden administrations, remains an informal alliance with limited cohesion. Similarly, AUKUS, centered on technology, submarine development, and information sharing, lacks the defense depth to function as a robust containment mechanism. Stekić (2022) views these initiatives not as rational foreign policy moves but as instruments of securitization, legitimizing efforts to portray China as a global threat. Taiwan emerges as a pivotal element in the US's Indo-Pacific policy, with military support for the island framed as a deterrent against China's ambitions. However, such actions risk provoking Beijing, which could justify military intervention under the pretense of safeguarding sovereignty. The withdrawal of US forces from Afghanistan further complicates the geopolitical landscape, leaving a power vacuum that China cautiously engages with through soft power initiatives under its Belt and Road Initiative. While Afghanistan remains critical for China's terrestrial New Silk Road, Beijing has yet to

establish significant military or investment commitments under the Taliban regime. Additionally, the Arctic region becomes a novel battleground, where China's ambitions to secure trade routes have drawn sharp criticism from the US, potentially escalating tensions in this resource-rich region. Given the modern international system's complexity, these fragmented US policies reflect an outdated Cold War mindset, unlikely to succeed in containing China. Thus, some authors outline two possible trajectories for global power dynamics: prolonged tripolarity involving the US, China, and Russia, or a soft bipolarity where China dominates Eurasia while the US controls the Rimland (Stekić 2022). These scenarios reveal the reactive and often disjointed nature of US strategic planning.

The interplay between US and Chinese officials' statements on key geopolitical issues during Trump's second term also sheds light on the evolving dynamics of potential military engagement. In 2024, the Secretary of State, Antony Blinken, highlighted the importance of China's influence over North Korea, particularly in curbing military activities that could exacerbate regional tensions (US-China Economic and Security Review Commission 2024). This reflects a broader US strategy to enlist China's cooperation in maintaining stability in the face of rising global uncertainties. In parallel, US National Security Adviser Jake Sullivan emphasized the critical need for military engagement with China to foster mutual understanding and reduce the risk of miscalculations, especially in the context of heightened tensions over Taiwan and other contentious issues (Lin and Liao 2024). These perspectives underscore the dual approach of seeking collaboration on shared concerns while managing strategic rivalries. Chinese officials, conversely, have consistently framed US actions as destabilizing. Lin Jian, a spokesperson for the Chinese Ministry of Foreign Affairs, accused the US of political manipulation in the South China Sea, asserting China's commitment to peace and stability through partnerships with ASEAN nations (Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China [MFA PRC] 2024). This narrative portrays China as a stabilizing force countering perceived US interference, reflecting Beijing's broader regional security strategy. The intersection of human rights concerns and geopolitical strategies is another critical dimension of Sino-American relations. During a statement at the Universal Periodic Review of China, US officials condemned human rights abuses in Xinjiang and other regions, linking these issues to broader diplomatic priorities (US Mission to International organization in Geneva 2024). The US stance highlights the interplay between moral imperatives and

strategic interests in its foreign policy. The US seeks to challenge China's international standing by spotlighting human rights while reinforcing its global leadership role. China's response to such criticisms reflects its emphasis on sovereignty and non-interference. Geng Shuang, China's Deputy Permanent Representative to the UN, dismissed allegations of Chinese involvement in the Ukraine conflict, reiterating Beijing's support for immediate peace talks (Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China [MFA PRC] 2024). This aligns with China's narrative of prioritizing mediation over intervention, thereby positioning itself as a responsible global actor.

The issue of sovereignty remains a cornerstone of Sino-American relations, particularly concerning Taiwan. President Xi Jinping's reaffirmation of China's sovereignty over Taiwan and rejection of foreign interventions underscores Beijing's unwavering stance (Lin and Liao 2024). This non-negotiable position is central to China's domestic and foreign policy narratives, serving as a rallying point for national unity and resistance against external pressures. From the US perspective, its engagement on Taiwan reflects a balancing act between supporting a democratic ally and avoiding confrontation with China. This delicate equilibrium is further strained by military dialogues aimed at managing tensions, as articulated by Jake Sullivan (Lin and Liao 2024). The US approach to Taiwan exemplifies its broader strategy of competing with China while avoiding escalation. Despite Trump's broader isolationist tendencies, there remain opportunities for selective diplomacy that could mitigate tensions. Trump's transactional approach to foreign relations suggests a potential willingness to negotiate if perceived benefits align with his administration's priorities. However, this unpredictability risks alienating traditional allies, potentially weakening US influence in Asia. Meanwhile, China continues to consolidate its regional presence through economic initiatives such as the Belt and Road Initiative, leveraging multilateral frameworks to expand its influence at the expense of US leadership. The intensifying rivalry between the United States and China during Trump's second term would have profound implications for global stability. As both nations navigate their competing interests, the ethical dimensions of humanitarian interventionism will likely remain intertwined with strategic calculations. This interplay will shape bilateral relations and influence broader trends in international governance, economic dynamics, and security architecture. Understanding the complexities of humanitarian interventionism within this geopolitical landscape is essential

for anticipating its impact on US-China relations. The convergence of ethical considerations and power politics underscores the challenges of managing great power competition in an increasingly multipolar world. These developments warrant careful analysis, as they hold significant implications for the future of global stability and governance.

CONCLUSION

The paper argued that over the next five years, key security focal points in strategic competition will include regions characterized by political and security vacuums, such as Afghanistan, Syria, and post-conflict zones like Ukraine. Additionally, areas in the Middle East, particularly the Gaza Strip and Lebanon, where post-conflict reconstruction is urgently needed, will also gain prominence. A second category of critical spaces will emerge, shaped by the evolving dynamics of Sino-American strategic competition during this period. Examining humanitarian interventionism in the context of Sino-American relations during Donald Trump's first presidential term reveals a complex interplay between ethical imperatives and strategic interests. The evolution of this dynamic reflects broader shifts in global governance from a unipolar to a multipolar world, where the motivations behind interventions are increasingly intertwined with geopolitical competition. Humanitarian intervention, particularly under the framework of the R2P, has historically served as a mechanism for dominant powers to assert moral leadership while pursuing national interests. For instance, the interventions in Yugoslavia and Libya illustrate how humanitarian crises can be leveraged to justify actions that align with strategic objectives. In the Trump administration, this dual-purpose approach is likely to persist, with humanitarian narratives potentially employed as justifications for interventions to counter China's influence in regions critical to US interests.

As Trump embarks on his second term, the US-China rivalry is poised to intensify. The administration's aggressive posture towards China, characterized by trade wars and military posturing, suggests that humanitarian rhetoric may increasingly be used to frame US actions in response to alleged human rights violations in regions such as Xinjiang and Hong Kong. This tactic not only seeks to delegitimize China's leadership but also serves as a means to reinforce US dominance in the Indo-Pacific. The potential for military confrontations in contested areas like the South China Sea and Taiwan remains high, mainly as both nations

engage in heightened military posturing. The risk of miscalculation could lead to unintended escalations, drawing regional allies into conflicts that destabilize the broader Indo-Pacific region.

Economically, Trump's "America First" agenda complicates trade relations with China, with tariffs serving as tools for domestic political goals and broader strategic aims. This economic confrontation risks creating a bifurcated global trade system where the USA and China operate in increasingly isolated spheres, undermining the foundations of international trade and cooperation. Moreover, the selective engagement strategy adopted by Trump during his first mandate raises questions about the future of American leadership in Asia. While there may be opportunities for dialogue on shared interests like climate change and public health, Trump's isolationist tendencies could alienate regional partners and embolden China to expand its influence through initiatives like the BRI. Thus, the intersection of humanitarian interventionism and great-power rivalry underscores a critical juncture in global governance. The trajectory of the relations between the two most dominant superpowers will significantly shape global stability, necessitating careful consideration of how interventionist policies are framed and executed in an increasingly multipolar world.

REFERENCES

- The U.S. Mission to the North Atlantic Treaty Organization China [US NATO]. 2021. "Remarks by President Biden on Afghanistan." *The U.S. Mission to the North Atlantic Treaty Organization*. August 16, 2021. <https://nato.usmission.gov/remarks-by-president-biden-on-afghanistan>.
- Chase, Michael S., Cristina L. Garafola, and Nathan Beauchamp-Mustafaga. 2018. "Chinese perceptions of and responses to US conventional military power." *Asian Security* 14 (2): 136–154. DOI: 10.1080/14799855.2017.1301931.
- Chesterman, Simon. 2011. "'Leading from Behind': The Responsibility to Protect, the Obama Doctrine, and Humanitarian Intervention after Libya." *Ethics & International Affairs* 25 (3): 279–285. DOI: 10.1017/S0892679411000190.
- Dawson, Grant. 2022. "'No future for Libya with Gaddafi': Classical realism, status and revenge in the UK intervention in Libya." *Cambridge Review of International Affairs* 35 (3): 357–374. DOI: 10.1080/09557571.2021.1888879.

- Harding, Brian. 2019. "The Trump administration's free and open Indo-Pacific approach." In *Southeast Asian Affairs*, eds. Daljit Singh and Malcolm Cook, 61–68. Singapore: ISEAS Publishing. DOI: 10.1355/9789814843164-006.
- Hsiao, Russell. 2024. "Taiwan Policy under the Second Trump Administration." *Global Taiwan Institute*. November 27, 2024. <https://globaltaiwan.org/2024/11/taiwan-policy-under-the-second-trump-administration>.
- Jansen, Marenne, and Eric-Hans Kramer. 2023. "The Future of the Comprehensive Approach as a Strategy for Intervention." In *Violence in Extreme Conditions: Ethical Challenges in Military Practice*, eds. Eric-Hans Kramer and Tine Molendijk, 87–98. Cham: Springer International Publishing.
- Kavanagh, Jennifer, Bryan Frederick, Alexandra Stark, Nathan Chandler, Meagan L. Smith, Matthew Povlock, Lynn E. Davis, and Edward Geist. 2019. *Characteristics of successful US military interventions*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- Kerton-Johnson, Nicholas. 2010. *Justifying America's wars: the conduct and practice of US military intervention*. New York: Routledge.
- Kessler, Glen. 2024. "Trump falsely claims no terrorist attacks, no wars during his presidency." *The Washington Post*. January 13, 2024. <https://www.washingtonpost.com/politics/2024/01/13/trump-falsely-claims-no-terrorist-attacks-no-wars-during-his-presidency/>.
- Kindleberger, Charles. 1974. *The Formation of Financial centers. A study in Comparative Economic History*. Princeton: Princeton University Press.
- Lin, Ying Yu, and Tzu-Hao Liao. 2024. "The Resumption of China-US Military Dialogue and the Limits of the Thaw." *The Diplomat*. October 25, 2024. <https://thediplomat.com/2024/10/the-resumption-of-china-us-military-dialogue-and-the-limits-of-the-thaw>.
- Matthews, William. 2024. "Trump's 'America First' foreign policy will accelerate China's push for global leadership." *Chatam house*. November 14, 2024. <https://www.chathamhouse.org/2024/11/trumps-america-first-foreign-policy-will-accelerate-chinas-push-global-leadership>.
- Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China [MFA PRC]. 2024. "Foreign Ministry Spokesperson Lin Jian's Regular Press Conference." *Ministry of Foreign Affairs The People's Republic of China*. July 12, 2024. https://www.mfa.gov.cn/eng/xw/fyrbt/lxjzh/202407/t20240730_11463258.html.

- Mitić, Aleksandar. 2024. "A decade of Serbia's EU accession process: implications for Sino-Serbian political relations." In *Proceedings from the 4th Dialogues on China international conference*, eds. Aleksandar Mitić and Katarina Zakić, 511–527. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Pant, Harsh. V., and Kashish Parpiani. 2020. "US Engagement in the Indo-Pacific: An Assessment of the Trump Era." *Observer Research Foundation*. October 28, 2020. orfonline.org/research/us-engagement-in-the-indo-pacific-an-assessment-of-the-trump-era.
- Rauta, Vladimir. 2020. "Proxy warfare and the future of conflict: Take two." *The RUSI Journal* 165 (2): 1–10. DOI: 10.1080/03071847.2020.1736437.
- Russell, Clyde. 2024. "Where will Trump and China drive commodities in 2025?" *Reuters*. December 19, 2024. <https://www.reuters.com/markets/commodities/where-will-trump-china-drive-commodities-2025-russell-2024-12-19>.
- Saunders, Phillip C., and Julia G. Bowie. 2016. "US-China military relations: competition and cooperation." *Journal of Strategic Studies* 39 (5–6): 662–684. DOI: 10.1080/01402390.2016.1221818.
- Schweller, Randall L., and Xiaoyu Pu. 2011. "After unipolarity: China's visions of international order in an era of US decline." *International security* 36 (1): 41–72. DOI: 10.1162/ISEC_a_00044.
- Scobell, Andrew. 2018. "The South China Sea and US-China Rivalry." *Political Science Quarterly* 133 (2): 199–224. DOI: 10.1162/ISEC_a_00044.
- Seybolt, Taylor B. 2007. *Humanitarian military intervention: the conditions for success and failure*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, William. 2007. "Anticipating a cosmopolitan future: The case of humanitarian military intervention." *International Politics* 44 (1): 72–89. DOI: 10.1057/palgrave.ip.8800159.
- Stanojević, Nataša, and Katarin Zakić. 2023. "China and deglobalization of the world economy." *National Accounting Review* 5 (1): 67–85. DOI: 10.3934/NAR.2023005.
- Stekić, Nenad. Z. 2021. „Vojne intervencije i postkonfliktna izgradnja države u eri unipolarnosti: slučaj Savezne Republike Jugoslavije, Avganistana i Iraka.” PhD diss. Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti.

- Stekić, Nenad. Z. 2022. "Are the Hawks Watching Closely? Reports on China's Military Power for the US Congress, 2001–2021." *The Review of International Affairs* 73 (3), 33–60. DOI: 10.18485/iipe_ria.2022.73.1186.2.
- Sullivan, Patricia L., and Michael T. Koch. 2009. "Military intervention by powerful states, 1945–2003." *Journal of Peace Research* 46 (5): 707–718. DOI: 10.1177/0022343309336796.
- US Mission to International organization in Geneva. 2024. "US Statement at the Universal Periodic Review of the People's Republic of China." *US Mission to International organization in Geneva*. January 23, 2024. <https://geneva.usmission.gov/2024/01/23/u-s-statement-at-the-universal-periodic-review-of-the-peoples-republic-of-china-english-version>.
- US-China Economic and Security Review Commission. 2024. "China's Position on Russia's Invasion of Ukraine." *US-China Economic and Security Review Commission*. December 12, 2024. <https://www.uscc.gov/research/chinas-position-russias-invasion-ukraine>.
- White House. 2017. *National Security Strategy of the United States of America*. Washington: White House.
- White House. 2021. "Remarks by President Biden on the Drawdown of US Forces in Afghanistan." 15 December 2024. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/07/08/remarks-by-president-biden-on-the-drawdown-of-u-s-forces-in-afghanistan>
- Wippman, David. 1995. "Change and Continuity in Legal Justifications for Military Intervention in Internal Conflict." *Columbia Human Rights Law Review* 27: 435.

Ненад Стекић*

*Институт за међународну политику и привреду,
Београд, Република Србија*

**ВОЈНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ У
УНИПОЛАРНОСТИ: ПОУКЕ ЗА
БЕЗБЕДНОСНУ ДИНАМИКУ ОДНОСА
САД И КИНЕ ЗА ДРУГУ ТРАМПОВУ
АДМИНИСТРАЦИЈУ****

Резиме

Хуманитарни интервенционизам, обележје униполарне ере после Хладног рата, био је нашироко дебатован као механизам за решавање наводног кршења људских права и очување глобалне безбедности. Укоренење у принципима као што је одговорност за заштиту (R2P), ове интервенције су се често укрштале са стратешким интересима доминантних сила, посебно Сједињених Америчких Држава. Овај рад испитује развојну динамику политике војног интервенционизма унутар променљивог геополитичког пејзажа, фокусирајући се на исходе по америчко-кинеске односе током другог председничког мандата Доналда Трампа. Надовезујући се на историјске преседане и теоријске оквири, студија анализира како би САД могле да се позову на хуманитарну интервенцију као средство двоструке намене – утврђивање моралног вођства док се супротставља растућем утицају Кине у регионима од стратешког интереса. Додатно, рад истражује изазове примене лекција из интервенција у униполарној ери на свет који све више дефинише мултиполарност и стратешко ривалство. Контекстуализацијом Трамповог асертивног спољнополитичког става и испитивањем потенцијалних оправдања за интервенционизам, овај рад нуди критички увид у то како би хуманитарни мотиви могли да буду у складу са ширим геополитичким циљевима или их маскирају. Ова анализа анализира безбедносне импликације

* Имејл адреса: nenad.stekic@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0001-9066-0480.

** Ово истраживање је подржао Фонд за науку Републике Србије кроз програм ПРИЗМА, Допринос модерним партнерствима: процене односа Србије са ЕУ и са Кином – пројекат КОМПАС, Грант бр. 7294, www.serbiacompass.com.

будућих односа САД и Кине, доприносећи ширем дискурсу о етици, моћи и глобалном управљању.

Кључне речи: хуманитарна интервенција, одговорност за заштиту (R2P), америчко-кинески односи, Доналд Трамп, стратешко ривалство, глобално управљање

* Овај рад је примљен 26. децембра 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. фебруара 2025. године.

Milovan Trbojević*

*Faculty of Security Studies, Educons University,
Sremska Kamenica, Republic of Serbia*

Branislav Svirčević**

*Faculty of Security Studies, Educons University,
Sremska Kamenica, Republic of Serbia*

THE ROLE OF THE SECURITY SERVICES IN PREVENTING POLITICAL COUPS

Abstract

States achieve their foreign policy goals and intentions in different ways, including methods contrary to the norms of international law. Namely, suppose one wants to destabilize a country's economic, political, security and social-social system to implement one's own will, intentions, and interests. In that case, subversive activity is one of the most effective mechanisms. Such activities often cause and maintain various crises, including coups, which aim to impose one's own will on other countries and direct their socio-political flows according to national interests. Countries that carry out coups and other secret actions implement them through their intelligence institutions, which is why the target countries must have strong security and counterintelligence organizations which will prevent such activities. States that seek to maintain their sovereign domestic and foreign policies often become the target of coups and other subversive activities. Therefore, their security apparatus must continuously detect and stop such activities with preventive and repressive methods. Accordingly, the security services have always been a decisive support

* E-mail address: trbojevicmilovan1@gmail.com; ORCID: /.

** E-mail address: svircevic1995@gmail.com; ORCID: 0000-0003-2449-3228.

factor in realising internal political goals and protecting the holders and institutions of state power. Bearing that in mind, the subject of this paper is the research and analysis of the role of the security service as an important segment of the state's security-intelligence system in opposing subversive activity towards the home state with an emphasis on preventing a political coup. The paper examines the ways and means of the security services that oppose political coups.

Keywords: security services, counterintelligence services, political coups, national values and interests

INTRODUCTION

States try to obtain their own foreign policy goals and intentions differently. If the goal is destabilising the constitutional order in a country to implement one's own will, intentions, and interests, one of the most effective mechanisms is certainly subversive activity. These activities often cause and maintain various crises, where coups are included. The goal of the coup is to impose one's own will on other countries and direct their socio-political flows according to their national interests. Countries that carry out coups and other secret actions implement them through their intelligence institutions, which is why the target countries must have strong security and counter-intelligence organizations which will prevent this type of activity.

The dynamics of the emergence of modern challenges, risks and threats impose a demand for developing the security services' methodological, technological and personnel capacities, which will be ready to respond to the increasingly numerous and increasingly dangerous forms of threats. Also, the dynamics of the emergence and development of modern challenges, risks and threats, as well as global socio-social, political and security events, led to the reorganization of the security system in most countries of the world so that a new structure of intelligence and security services was established, as well as authorities in charge of coordination, control and direction of services, whose task is primarily to fight against non-military threats. Capacity development is not only related to the need to protect institutions and holders of the highest instances of state power but also requires greater engagement

in protecting the most important, vital values of the state and society, which are directly threatened by subversive activities.

DEFINITION AND ROLE OF SECURITY SERVICES

Security services are part of every security intelligence system of the state, which is most generally defined as a normative, organizational, structural and functional unit of interrelated and dependent elements whose task is to follow the strategic guidelines and instructions of the highest authorities of the state, to ensure the conditions for the realization of political, security, economic, technical-technological and energy interests and goals, to provide timely, relevant and accurate security-intelligence knowledge and to create and maintain an affirmative security regime while acting by the positive legal order of the state.

Observing the security services through the prism of the organization and position of state institutions, the security services represent state administration institutions with the status of a legal entity, whose activity is the most interesting and sensitive part of the state administration, with secrecy as one of its main principles of work, which is why it is imperative that the security services by this nature of work, they ensure respect for the principles of transparency and publicity of their work, through regulatory mechanisms of internal and external monitoring, whereby administrative activity is of particular importance (Labović 2019, 106).

The security services have the task of preventing security-threatening phenomena, which threaten the constitutional order, national security, territorial integrity, independence and sovereignty, and providing security and counter-intelligence protection to the most important state institutions. When talking about threatening phenomena, the greatest danger is represented by organized crime and more serious forms of crime, cybercrime, subversion, diversion, sabotage, terrorism, violent extremism, assassinations, political murders, political coups and anti-constitutional conspiratorial activities. Security services, as a broader term, include counterintelligence services, which use specific means and methods to deal with opposing foreign intelligence services. Specifically, counterintelligence activity represents planned and controlled activity of counterintelligence and other state authorities to detect, warn and cut intelligence and subversive activities of foreign services, organizations and persons (Ronin 2009, 13).

The security services aim to collect timely, accurate, reliable, credible, complete and expedient information using various forms for the services of characteristic techniques and methods. One of the most frequently applied methods, which the services rely on the most, is the collection of data from human sources. These sources are not sufficient in terms of data collection. However, the information provision must be based on other methods to create a comprehensive picture and to know the merit of the research object. In this connection, data collection methods from public sources (*OpenSource Intelligence – OSINT*) mainly include official documents from state and public institutions and private entities. Modern information systems are a significant public information source, among which the Internet stands out. Information is also collected using technical means (*Sigint, Comint*), that is, listening to radio communications, mobile/landline phones, and other communication channels and means. The secret monitoring method stands out among the unique methods, where a stationary object is observed, or an individual or a group is monitored. In these situations, operational technical means are also applied as secret eavesdropping on conversations (Ronin 2009, 29–56). Often in use is the method of cooperation with foreign services. In this way, they get information of importance for the security of the state and society and their political interests and intentions.

POLITICAL COUPS

Political coups are a no-go zone in almost all world legislation, and preparatory actions for their execution are also punishable. Political coups are a field of illegal political struggle and can manifest in many different forms; due to their highly complex structure, some coups cannot be fully defined precisely because, in their being, they contain several different elements that constitute them so that they are not only that, instead, they represent a certain sublimite of illegal political activities (Parezanović and Željčki 2019, 412). Even though we do not have a universal and generally accepted definition of the term political coup and its manifestations, there is a relatively broad academic consensus on what these terms represent. The terms, however, are widely used outside academic circles. To a certain extent, they are controversial both because of their political abuses and because of many normative and practical implications (Marsteintredet and Malamud 2019, 11).

A coup is an illegal change of the existing law, which results in a change of political power. It is a complex form of politically motivated violence, which does not necessarily include the use of force. In contrast, the mere presence of force, even if it is a last resort, is a *conditio sine qua non* for successfully ending the coup. The most common forms of coup are *coup d'état* and *putsch*. In the case of a *coup d'état*, the change is carried out by the head of state or persons at the top of the state government, and in the case of a *putsch*, persons in lower positions in the state organization or even outside it (Parezanović 2013, 117).

Coup d'état is spatially narrow, on the center of political power, that is, on the seat of power, a limited, violent, conspiratorial, military-political action, which is carried out by a sudden unconstitutional, totally aberrant change in the position of the holders of supreme executive power in a country, carefully planned and in a very short period, it is carried out by a limited number of selected actors from the ranks of state power holders, without the actual participation of the masses, and with a pronounced tendency to survive the revolutionary action within the framework of the existing socio-political association, and even its protection despite regime changes (Simeunović 2009, 111). The word *putsch* is believed to be a German word meaning „blow”. It is a particularly militant form of *coup d'état* carried out, not by foreign interventionist or mercenary troops but by the national armed forces (Simeunović 2009).

A *coup d'état* and *putsch* are characterized by a conspiracy (Simeunović 2002, 174). The conspiracy stems from the nature of political coups, that they are planned and organized in strict secrecy and carried out with lightning speed to achieve the effect of surprise. *Coups* necessarily include a conspiracy core, which makes the most important decisions related to the planning, preparation and implementation of the coup, as well as those concerning establishing a new socio-political order if the coup itself is successfully carried out. The core is tasked with finding solid and reliable positions among members of the military, political, economic and security-intelligence institutions necessary to implement the coup successfully. The core also prepares a psychological and propaganda basis for recruiting a critical mass, which the coup apologists later use to gain broader social support. Foreign intelligence services, whose goal is to carry out a coup, most often form their agents among the members of the conspiracy core. In such circumstances, foreign intelligence services provide the core with the necessary personnel, material-financial, technical-technological and advisory support.

Accordingly, the possible causes of the appearance of political violence, which can certainly increase in intensity and favorably influence the creation of suitable conditions for the execution of a political coup, are: 1) sharp opposition, insufficient realization or impossibility of authentic expression of the interests of large social groups; 2) insufficient ability to affirmatively organize and exercise power; 3) insufficient organization of the economic system; 4) pronounced social differences; 5) prevalence and semi-legality of socially harmful phenomena, such as corruption, relationships, etc.; 6) non-repression, impunity and toleration of negative phenomena (it necessarily encourages the manipulation of one, and reduces faith in the system among others); 7) the possibility of public and permanent action of anti-systemic forces; 8) existence of strong anti-systemic organizations or institutions; 9) constant and strong political, material or military support from outside to opponents of the system, located in the country; 10) diverse, economic, political and military-security undermining of the system from the outside from several directions; 11) conflicts between the political elite and interest groups at the top of the political apparatus of a country; 12) military forces and security structures that are uncontrolled, insufficiently reliable or insufficiently loyal to the political elite (Simeunović 1989, 61).

Therefore, every political coup negates the positive legal order because it always appears as an illegal and illegitimate means of struggle, attempting to overthrow the current and enthrone a new set of authorities. As a negation of the legal system and order, the political coup is defined in every legal system as an unlawful act, often a criminal offence. The above represents a connection between criminal law and national security policy, which can be viewed in the broader context of the relationship between means and ends. Suppose the security of the state and society is designated as national security policy priorities within the strategic-doctrinal and normative documents framework. In that case, the connection between the state as an expression of the „general interest” and criminal law, i.e., legal provisions on political criminal offences, can be viewed through the hypothesis of criminal law as a means, i.e., an instrument of the state’s reaction to political criminality (Bodrožić 2024, 32).

They are most often anti-democratic in their orientation (the coup of General Franco in 1939 in Spain or General Pinochet in 1973 in Chile), but sometimes they can also be democratic in orientation (the coup of General Atatürk in 1919 in Turkey, General Nagib in 1952 in Egypt or the colonel in Portugal in 1974) (Mitrović 2013, 38). The theory

of democratically oriented coups is supplemented by the hypothesis that successful coups within authoritarian regimes should increase the likelihood of democratization (Thyne and Powell 2016, 199). The aforementioned hypothesis is often subject to political manipulation and relativization, and therefore, in a specific socio-political environment and specific example, it is often taken only as a justification for achieving foreign policy goals by causing coups in other countries.

THE ROLE OF THE SECURITY SERVICE IN PREVENTING POLITICAL COUPS

From the perspective of protecting vital national values and interests, every state seeks to detect and prevent any activity that could lead to the organization of a *coup d'état*. Therefore, one important question is how coups can be prevented and blocked (Sharp and Jenkins 2008, 19). Political coups remain a pressing concern for governments worldwide, and the mechanisms through which coup prevention works are still not sufficiently researched and theorized (Bruin 2017). Security services, accordingly, have the task of systematically, comprehensively and in as much detail as possible studying each case and each attempt to implement political coups, given the multidimensionality of this phenomenon. The influence and ability of security services to prevent a political coup crucially depends on the power and influence of the coup core and the logistical and material-technical support that the coup plotters have (Kim and Sudduth 2021). Also, success in preventing political coups depends on the financial-technical, personnel and experiential factors that the security services have and on the strategic directions that the services take from strategic-doctrinal acts and positive legal norms.

Intelligence and security institutions also play a role in political upheavals, which have frequently occurred in international processes and movements in the last few decades. Thus, the role of intelligence and security services should be viewed from two angles: internal intelligence and security institutions and the role of foreign intelligence and security services. Internal intelligence and security services protect the constitutional order and security of the state and society from subversive actions through timely detection, documentation and prevention of threatening activities, whether outside or within the state. On the other hand, internal intelligence and security institutions have, in specific historical examples, played an important role in the realization of the coup

processes themselves, i.e., thanks to the capacities, subjects and forces of the intelligence and security services, which joined unconstitutional activities, the successful realization of political coups was made possible (Parezanović 2013, 277–280).

In every state, security services are among the most important bodies tasked with creating and maintaining the foundations for the smooth functioning of its most important vital functions. Their position in the state administration, their powers and legally defined tasks represent the foundation of successful functioning to protect the government from political coups. Any obstruction of the lawful work of these bodies can lead to poor functioning of the state and, consequently, to failure to fulfil legally defined tasks (Konarski 2017, 49).

Political upheavals often come suddenly and latently, and the resulting uncertainty leaves very little room for security services to react. Consequently, the task of security services is to use unique methods and means, analyze information and knowledge, to timely recognize the intentions and goals of potential coup forces, about which they immediately, clearly, reliably and precisely inform political decision-makers, thereby creating the conditions for a timely response by the political leadership. Any untimely action or information by security services brings the coup forces one step closer to their goal (Abrams 2024).

A crisis is caused by the organized activities of political opponents (most often directed and led by the intelligence services of the aggressor states) using internal objective difficulties and subjective weaknesses, aiming to destroy the existing constitutional order. In order to cause a crisis, it is necessary that there are organized enemy forces in the country – the victim of aggression, and that the existing circumstances in it are conducive to causing a crisis. In the attacked country, there must be organized (or can be organized) political forces under the leadership of the foreign intelligence service of the aggressor state. Forces organized in this way try to cause a crisis, using even some banal excess as an excuse. The aggressor state's intelligence service manages the crisis's development and directs it in the direction of its exacerbation and approaching the goal (Parezanović 2011).

A unique challenge for security services is counter-coups, which will be done using artificial intelligence. Although this topic has not received significant attention in scientific research due to the still uncertain role of artificial intelligence in implementing political coups, it is clear that artificial intelligence can design and conduct psychological and propaganda

operations. Attacked states will sooner or later defend themselves and will have to rely on the services of artificial intelligence. States (primarily great powers) will participate in these hybrid wars, beginning in the digital space. Due to their capacity and right to legislatively restrict specific actions, states will remain the most important actors in international relations and, generally speaking, in political processes (Proroković and Parezanović 2023, 27).

The role of counterintelligence and security services in preventing political coups is very intertwined, and in many cases, we cannot determine a clear and precise distinction between their competencies. Usually these are services that have both security and counterintelligence components present in their organizational structure. On the other hand, if they exist as separate organizational units, the fight against political coups requires their close cooperation, exchange of information and coordination of joint efforts by the competent state bodies.

The role of counterintelligence services

As for the role of the counter-intelligence service in preventing political coups mainly refers to opposing the intelligence and non-intelligence activities of foreign intelligence services, which are aimed at fulfilling the regional or global goals of their state. Most often, as already mentioned, the intelligence services participate in their implementation through their strategic positions, that is, strategic agencies. A key role is played by agents of influence who are in the highest structures of state or political power or represent persons of high public reputation and influence in the armed forces, leadership of intelligence or counter-intelligence services. It is a fact that intelligence services do not have many footholds in terms of quality and level because it is challenging to reach the right people and create influential agency positions in their country (Bajagić 2015, 458).

Bearing in mind the consequences that these events can cause, the state's actions should be proactive to prevent "color revolutions" because they are a more discreet type of *coup d'état*. When we say proactive action, we mean monitoring and registering the activities of foreign intelligence services, their activities on the ground and recruiting both people outside the state system, especially those within it; special emphasis should be placed on non-governmental organizations, media and universities. Knowing that subversive groups cannot achieve their

goals and operate on the ground without large amounts of money, the first segment of counterintelligence protection should monitor the money flows of extremist groups whose goal is to overthrow the regime (Đurković 2020).

Counterintelligence works continuously to prevent intelligence services, political movements and foreign-controlled groups, often supported by intelligence services, from infiltrating state institutions, the armed forces, and civilian security and political departments to engage in espionage, subversion or sabotage. In this regard, counterintelligence activity consists of offensive and defensive protection measures. Defensive measures are the examination and verification of one's civil servants and officials through investigations, monitoring of known or suspected agents and surveillance activities to detect and neutralize the presence of foreign intelligence services. Offensive measures are carried out by the counterintelligence service by comparing information about foreign intelligence services and their *modus operandi*, by recruiting agents and launching operations to penetrate, disrupt, deceive and manipulate for their benefit (Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces [DCAF], 2003, 16).

In order to realise political coups as successfully as possible, the intelligence services want to establish control over important information systems for marketing propaganda and indoctrination content, regardless of whether it is in traditional or digital forms. Information systems are used to consolidate and gain new support and exchange information and instructions among coup members. In addition to the mentioned information and propaganda activities, there are other forms of non-intelligence activities of the intelligence services that are used to support political coups: political operations, economic operations, paramilitary operations (Trbojević 2017, 327), and where cooperation is necessary and where the responsibilities of security and counterintelligence elements, or services, overlap.

The task of the counter-intelligence services is to use specific methods. It means to detect and monitor the activities of the intelligence network members who are directly or indirectly involved in subversive activities. More specifically, through methods and means such as secret escort, secret surveillance of communications or secret surveillance and inspection of the interior of counterintelligence facilities, they can obtain information about the foreign intelligence agents who form the network, about the persons engaged as collaborators and the nature of

their engagement, and about potential targets in the structures of state power or administration. Once counterintelligence services have reliably identified the members of an intelligence network and its creators, they choose different counterintelligence tactics, most often opting to disrupt subversive activity and prosecute the actors.

According to specific theories, activities that lead to the destabilization of the state or the overthrow of the government in it to establish a new, changed state that disrupts the established balance of power in international relations in order to achieve one's interests are directed at the organs and bearers of state power (Lind et al. 1989, 26). By the above, counterintelligence services in the context of the fight against political coups also protect the highest organs of state power, other state institutions and important information stations (Đurković 2020, 323).

The role of security services

An external factor as a participant in political coups can be a generator or catalyst of subversive and psychological propaganda actions against political, economic, security and judicial institutions, where the goal is to cause social tensions, destabilization of the economic, energy, security and public-administrative system, as well as political and legal uncertainty. The security services have the task of timely detecting and preventing these forms of threatening activities, in order to preserve peace and political stability in the country and protect the most important values of society and the state.

Security services are increasingly paying attention to cyber security threats as a new field of preventive combat against coups. Exploiting social media by subversives represents one of the most significant challenges in cyberspace, as the most damaging and divisive disinformation campaigns are often aided and amplified by social media platforms (Cunningham 2021). Therefore, in the modern intelligence and security system, it is difficult to imagine the successful and efficient functioning of preventive security apparatuses without a security service specialising in combating cyber threats or at least one organizational unit within the service which will be engaged in these tasks. Security services, following cyberspace, analyse and evaluate the intentions and future actions of the participants of the political coup, thereby creating a basis for timely action. Also, many security services about cyber threats have developed mechanisms for responding to an incident in the form of a cyber-attack, where in addition

to their capacities and forces, they often provide security protection for the following systems: 1. the highest state authorities and other institutions of state administration, 2. elements of critical infrastructure: national information and telecommunication networks, national traffic infrastructure, energy systems, electricity, water, etc.

Security services protect organs and institutions vital for the state's functioning and are often the target of political coups. Security protection consists of measures and activities to ensure timely and preventive action if members of subversive groups or persons associated with them initiate threatening activity against persons and objects that are the subject of protection.

Security services focus their interest in the context of the fight against political coups with unique methods and means to collect, analyze, and evaluate information about coup activity. Information is of key importance for preventive action and can relate to the intentions of the coup plotters, available forces, organizational structure, influence of foreign factors, etc. Collecting information about financial flows is also important, especially foreign ones. Money can be delivered to the country legally and illegally. Therefore, constant and coordinated activity of state authorities is necessary to prevent this. We live in the age of digitization; it is common knowledge how much the Internet and social networks play in daily information. They can serve revolutionary groups to mobilise, coordinate and connect them in the field, making this information more important than the classic ways of informing through printed newspapers and TV. That is why monitoring the Internet becomes an important segment of security protection, and if it is necessary to temporarily shut down certain services on the Internet, as China, Russia, and Turkey do. It is known that during the elections in Montenegro in 2016, the "Viber" application was shut down as one of the most popular communication applications (Đurković 2020).

FINAL CONSIDERATIONS

States strive to protect themselves from possible threats, including political coups, with all available mechanisms. Therefore, political coups are part of every criminal legislation as a specific incriminating activity. The problem that the legislator has in this case is the inability to foresee all the manifest forms of this threatening phenomenon. From a security perspective, the problem of recognizing the manifest forms of political

coups, no matter how pronounced, is the responsibility and task of the security services, to which the holders of political power give very little room for error. The role of security services in preventing political coups is primarily focused on preventive action, where security services, using unique means and methods, observe all security-interesting factors, circumstances and phenomena to respond promptly. The initiators and direct perpetrators of political coups seek to create a political and security environment that will enable them to replace the ruling party or change the constitutional order. This is why counterintelligence and security services have a wide field of action and increasingly broad tactical and strategic directions. Although the roles of security and counterintelligence services in preventing coups can be viewed as separate categories in actual circumstances, and due to the influence of numerous inclusive carriers and forms of threat, preventing political coups is not possible without the synergy of these two security segments.

Security and counterintelligence services are also complicated by the increasing role of modern information and communication technologies in the preparation phase of political coups and their implementation. Therefore, security services must monitor and prevent all activities in this area, regardless of whether information technologies are used for cyber-attacks and disruption of essential functions of society and the state or to spread propaganda content and recruit new supporters of the coup. Cyber threats, as an important support for political coups, are becoming increasingly sophisticated and destructive, and their application is increasingly intensive and widespread, this area of security services requires permanent organizational, personnel and planning adjustments.

REFERENCES

- Abrams, Eliot. 2024. "What to Do About Coups." *Council on Foreign Relations*. 11 January 2024. <https://www.cfr.org/article/what-do-about-coups>.
- Bajagić, Mladen. 2015. *Metodika obaveštajnog rada*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
- Bodrožić, Ivana. 2024. „Načelne i pojedine nomotehničke osobenosti krivičnih dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 27 (2): 31–52. DOI: 10.5937/pnb27-53357.

- Bruin, De Erica. 2017. "Preventing Coups d'état: Hot Counterbalancing Works." *Journal of Conflict Resolution* 62 (7): 1433–1458. DOI: 10.1177/0022002717692652.
- Cunningham, Alan. 2021. "Counterintelligence in The 21st Century: The Need for Integration." *War Room Online Journal*. 17 March 2021. <https://warroom.armywarcollege.edu/articles/ci-integration/>.
- Đurković, Miša. 2020. „Obojene revolucije kao deo hibridnog rata.” *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 71 (175): 309–327. DOI: 10.2298/ZMSDN2075309D.
- Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces [DCAF]. 2003. *Intelligence Practice and Democratic Oversight – A Practitioner's View: DCAF Intelligence Working Group*. Geneva: DCAF Intelligence Working Group. Last accessed 20 January 2025. https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/op03_intelligence-practice.pdf.
- Kim, Nam Kyu, and Jun Koga Sudduth. 2021. "Political Institutions and Coups in Dictatorships." *Comparative Political Studies* 54 (9): 1597–1628. DOI: 10.1177/0010414021997161.
- Konarski, Marcin. 2017. "Legal Security and Coup Detat – Historical and Modern Perspectives." *Review of European and Comparative Law* 30 (3): 29–54. DOI: 10.31743/recl.4165.
- Labović, Dejan. 2019. „Upravna kontrola Vojnobezbednosne agencije Ministarstva odbrane Republike Srbije – normativni aspekt.” *Savremena uprava: časopis za praktična i teorijska pitanja javne uprave* 2 (2): 105–113.
- Lind, Wiliam, Keith Nightengale, John Schmitt, Joseph Sutton, and Gary Wilson. 1989. "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation." *Marine Corps Gazette*. <https://globalguerrillas.typepad.com/lind/the-changing-face-of-war-into-the-fourth-generation.html>.
- Marsteintredet, Leiv, and Andres Malamud. 2019. "Coups with Adjectives: Conceptual Stretching or Innovation in Comparative Research?" *Political Studies* 68 (4): 1014–1035. DOI: 10.1177/0032321719888857.
- Mitrović, Dragan. 2013. *Uvod u pravo*. Beograd: Pravni fakultet univerziteta u Beogradu.
- Parezanović, Marko. 2011. „Značaj i uloga društvenih mreža u političkom prevratu.” *Telekomunikacije*. Poslednji pristup 20. januar 2025. http://www.telekomunikacije.rs/arhiva_brojeva/deveti_broj/dr_marko_parezanovic_znacaj_i_uloga_drustvenih_mredja_u_politickom_prevratu.432.html.

- Parezanović, Marko. 2013. *Politički prevrat: savremeni pristup*. Beograd: Nova srpska politička misao.
- Parezanović, Marko, i Relja Željki. 2019. „Uloga propagandnih aktivnosti u političkim prevratima.” *Srpska politička misao* 65 (3): 409–426. DOI: 10.22182/spm.6532019.18.
- Proroković, Dušan, i Marko Parezanović. 2023. “Artificial intelligence and psychological-propaganda operations in the context of national security treat.” *Politika nacionalne bezbednosti* 25 (2): 13–32. DOI: 10.5937/pnb25-46741.
- Ronin, Roman. 2009. *Obaveštajni rad*. Beograd: Službeni glasnik; Fakultet bezbednosti Univerzitet u Beogradu.
- Sharp, Gene, and Bruce Jenkins. 2008. “The Anti-Coup.” *Arellano Law and Policy Review* 9 (1): 13–75.
- Simeunović, Dragan. 1989. *Političko nasilje*. Beograd: Radnička štampa.
- Simeunović, Dragan. 2002. *Teorija politike. Rider, I deo*. Beograd: Udruženje „Nauka i društvo”.
- Simeunović, Dragan. 2009. *Uvod u političku teoriju*. Beograd: Institut za političke studije.
- Thyne, Clayton, and Jonathan Powell. 2016. “Coup d’état or Coup d’Autocracy? How Coups Impact Democratization, 1950–2008.” *Foreign Policy Analysis* 12 (2): 192–213. DOI: 10.1111/fpa.12046.
- Trbojević, Milovan. 2017. „Neobaveštajni oblik delovanja obaveštajnih službi.” *Srpska politička misao* 58 (4): 319–334. DOI: 10.22182/spm.5842017.17.

Милован Трбојевић*

*Факултет за студује безбедности,
Универзитет Едуконс, Сремска Каменица, Република Србија*

Бранислав Свирчевић**

*Факултет за студује безбедности,
Универзитет Едуконс, Сремска Каменица, Република Србија*

УЛОГА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ У СПРЕЧАВАЊУ ПОЛИТИЧКИХ ПРЕВРАТА

Резиме

Државе спољнополитичке циљеве и интенције остварују на различите начине, између осталог и методама супротним нормама међународног права. Наиме, уколико се жели дестабилисати економски, политички, безбедносни и социјално-друштвени систем у једној земљи, ради спровођења сопствене воље и сопствених намера и интереса, један од најделотворнијих механизма свакако јесте субверзивна делатност. Оваквим активностима најчешће се изазивају и одржавају разни облици криза, у које се свакако убрајају и политички преврати, чији је циљ наметање сопствене воље држави и усмеравање друштвено-политичких токова, сходно сопственим националним интересима. Због тога безбедносни апарат мора непрекидно радити на откривању и спрачавању таквих активности превентивним и репресивним методама. Дакле, безбедносне службе су одувек биле моћан фактор подршке како у реализацији унутрашњих политичких циљева, тако и у заштити носиоца и институција државне власти. Имајући то у виду, циљ овог рада јесте да се у оквиру безбедносних теорија и обавештајно-безбедносних студија истражи и анализира улога безбедносних служби, као значајног сегмента безбедносно-обавештајног система државе, у супростављању субверзивној делатности према матичној држави са акцентом на спречавање политичког преврата. У раду су изложени начини и средства безбедносних служби којима се супротстављају политичким

* Имејл адреса: trbojevicmilovan1@gmail.com; ORCID: /.

** Имејл адреса: svircevic1995@gmail.com; ORCID: 0000-0003-2449-3228.

превратима, сагледани применом аналитичких и синтетичких метода, од којих је анализа садржаја најважнији и најчешће примењени метод прикупљања и обраде података.

Кључне речи: безбедносне службе, контраобавештајне службе, политички преврати, националне вредности и интереси

* Овај рад је примљен 13. маја 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. фебруара 2025. године.

Марко Ђорђевић*

*Министарство унутрашњих послова,
Београд, Република Србија*

Милан Миљковић**

*Школа националне одбране Универзитета
одбране, Београд, Република Србија*

ПОВЕЗАНОСТ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА И САВРЕМЕНОГ ТЕРОРИЗМА

Сажетак

Тема рада је сагледавање дубине повезаности тероризма и хибридног ратовања. Без обзира на актуелне несугласице теоретичара да ли је „хибридни рат” савремени облик ратовања или „стара појава у новом руху”, чињеница је да овај феномен подразумева синергијску примену различитих елемената и компоненти тврде и меке моћи, кроз различите ненасилне и насилне садржаје, где свакако спада и тероризам, са циљем дестабилизације правног поретка, културних и вредносних темеља нападнуте државе и друштва. Имајући у виду да се у досадашњим истраживањима тероризам разматрао само на нивоу актера хибридног ратовања, а узимајући у обзир комплексност ефеката које терористичко деловање има на државу и друштво у односу на које се примењује, намеће се потреба дубљег сагледавања места и улоге овог облика политичког насиља у хибридном ратовању. С тим у вези, истраживачко питање овог чланка односи се на повезаност ова два феномена, не само сагледавајући актере, него и димензије и фазе извођења хибридног ратовања. Употребом

* Имејл адреса: marko.djordjevic83@gmail.com; ORCID: 0009-0003-4086-2510.

** Имејл адреса: milanmiljkovic04011@gmail.com; ORCID: 0009-0005-9346-9442.

аналитичког оквира хибридног ратовања који користе безбедносна тела Европске уније, аутори закључују да тероризам, због своје сложене природе и широких ефеката деловања, као и актера који га спроводе, може да се примењује са адекватним степеном ескалације, како у фазама припреме и дестабилизације, тако и принуде, као завршној фази хибридног ратовања. Ефекти деловања тероризма се преливају од информативне и социјалне димензије до безбедносне и политичке, стварајући жељени ефекат деструктивног деловања према нападнутој држави, што све указује на дубљу повезаност ова два феномена.

Кључне речи: тероризам, хибридно ратовање, актери, димензије, фазе спровођења

УВОД

Вођен рефлексима опстанка, потребом за безбедношћу, али и политичким амбицијама, човек је кроз историју имплементирао бројна своја позитивна знања и достигнућа у деструктивна дела, стварајући тако насилне стратегије, тактике, методе и средства у служби својих експанзионистичких тежњи. Узимајући у обзир ове околности, хибридно ратовање настаје као резултат имплементације историјских ратних искустава и свеукупног цивилизацијског развоја у јединствени, савремени концепт ратовања, који би требало да омогући коначну победу са минималним губицима.

Полазећи од Клаузевицевог (*Carl von Clausewitz*) става да рат у сваком историјском раздобљу има независне услове и форму (Klauzevic 1951, 42), може се рећи да је хибридни рат, као савремени облик и/или концепт ратовања, обележио сукобе 21. века кроз доктрине и стратегије војних планера заснованих на синхронизацији меке и тврде моћи, усмерених ка јединственом синергијском циљу. Важно је нагласити да циљеви савремених ратова нису приоритетно усмерени на физичко уништење одбрамбених и безбедносних потенцијала противника, већ они обухватају сламање његове воље за борбом и пре рата, односно потчињавања воље целокупног друштва противничке државе својим интересима и циљевима. Зато се може рећи да хибридно ратовање има изражену психолошку компоненту

која се реализује различитим оружаним и неоружаним ефектима, међу које се убраја и терористичко деловање.

Полазећи од чињенице да тероризам представља комплексну активност која, поред физичке, има и психолошку компоненту, рефлектовану кроз изазивање страха од могућег изненадног напада, овај облик политичког насиља налази своју примену у основној перцепцији хибридног ратовања. Спор око тога да ли је хибридно ратовање савремена тековина или историјски свеprisутан феномен присутан је у академској заједници, као и разматрање тероризма као његовог садржаја. У овом раду, аутори ће покушати да ублаже овај недостатак кроз анализу сложене природе тероризма као једне од активности хибридног ратовања, терористичких организација као недржавних актера хибридних активности, могућих ефеката терористичких активности у бројним димензијама његовог вођења што у коначном треба да продуби сазнања о повезаности ова два феномена. Употребиће се аналитички оквир концепта хибридног ратовања који користе безбедносна тела Европске уније, имајући у виду да наведени оквир пружа свеобухватно сагледавање ових претњи.

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ФЕНОМЕНА ТЕРОРИЗМА И ОБЛИЦИ ЊЕГОВОГ ИСПОЉАВАЊА

Иако у научној јавности постоји консензус о томе да тероризам представља облик насиља које се користи у политичке сврхе, ни данас не постоји званично усвојена и на глобалном нивоу прихваћена дефиниција овог феномена. Разлог њеног непостојања јесте комплексност појавних облика тероризма и политички интереси његовог недефинисања. Управо то оставља простор за различите политичке калкулације о томе да ли одређене организације и њихов модус деловања спадају у тероризам, или је реч о субјектима које препознаје међународно право, као што су герилски или партизански састави и устаничке војске, односно побуњеничке групе чије деловање инкриминише национално кривично законодавство.

Етимологија појма „тероризам” потиче од латинских речи *terrere* (што у преводу значи застрашивање) и *terror-terroris* (преводи се као велики страх или ужас) која етимолошко порекло води од индоевропске речи *ter* (Mijalković, Bajagić i Popović Mančević 2023, 281). Са етимолошког аспекта, може се одредити правац дефинисања

тероризма, његових домена, сфере утицаја, носилаца терористичких активности, методолошки оквир деловања, као и крајњи циљеви које би овај облик политичког насиља требало да оствари.

Научна истраживања показују да се тероризам може дефинисати на два начина – *реактивно* и *проактивно*. У првом случају, реч је о дефинисању тероризма кроз његове облике испољавања, као што су подметање бомби, атентати, отмице авиона, узимање талаца и сл., док се у другом случају тероризам дефинише кроз његову дубљу анализу, која полази од покретачких мотива, узрока, циљева, повезаности тероризма са другим безбедносно угрожавајућим појавама итд. (Mijalković et al. 2023, 281). Феномен тероризма дефинисан је и академским и административним дефиницијама. Бројни теоретичари академских дефиниција тероризма, међу којима су Џон Такрах (*John Tuckrach*), Леонард Вајберг (*Leonard Weiberg*), Волтер Лакер (*Walter Lacker*), Алекс Шмид (*Alex Schmid*) и други, слажу се да су есенцијални елементи овог феномена: 1) насиље као метод, 2) владе и грађани као легитимне мете и 3) изазивање страха и изнуђивање политичких или социјалних промена као циљ терористичког деловања (Ђорђевић 2015). Са друге стране, административне дефиниције као продукт потреба одређених институција служе њиховим потребама, због чега долази до одређених мањкавости због политичких ставова, општости или пренормираности, или због базирања на једној конкретној ситуацији, због чега је ова дефиниција непримењива у односу на неке друге (30–35).

Тероризам представља организовану и системску употребу насиља од стране институција, организација или појединаца, које треба да доведе до појаве страха и несигурности код селектованих друштвених група, народа у целости и носилаца политичке власти, са циљем постизања идеолошких и/или политичких циљева и интереса (Coady 2021, 34–45). Циљеви и интереси терористичких група, под вођством харизматичног(их) лидера, уз страну политичку, економску и војну помоћ, полазна су основа класификације овог феномена, који се фундаментално може поделити на унутрашњи и спољни тероризам. Унутрашњи тероризам повезан је са етничким, верским или политичким тензијама и антагонизмима унутар једне државе и усмерен је на њен правно-политички поредак, односно на њене националне вредности, циљеве и интересе. Типичан пример унутрашњег тероризма јесте деловање тзв. „Ослободилачке војске Косова” (ОВК), продукта великоалбанских иредентиста са простора

јужне српске покрајине Косова и Метохије. Њена дејства била су усмерена приоритетно против државе Србије, српског и неалбанског народа, односно Албанаца који су поштовали уставно-правни поредак Републике Србије. Преливање тероризма ван националних граница државе жртве, унутрашњи тероризам претвара у спољашњи (међународни), који представља ширу идеолошку (политичку или верску) амбицију различитих државних и недржавних субјеката (Israeli and Dimitrovska 2021, 228–232). Најпознатији пример међународне терористичке организације свакако је „Ал-Каида”, организација настала у авганистанском рату на идеологији радикалног ислама и глобалног дихада против Јевреја и Хришћана, са циљем стварања светске исламске државе – уме, базиране на верском исламском праву – шеријату. Осим на унутрашњи и спољашњи, тероризам може да се класификује и према носиоцима терористичког деловања, њиховом броју, циљевима и политичкој оријентацији, према методама и сфери утицаја терористичког деловања (Mijalković et al. 2023, 281).

Без обзира о ком облику тероризма је реч, његова суштина остаје непромењена, а она се огледа у његовим крајњим циљевима и методама њиховог остваривања, комплексности носилаца терористичких активности и поруци коју треба да рефлектује. Прецизније, терористички колективитети могу бити државни, али и недржавни субјекти, који тајно планирају, припремају, организују, а потом изводе бруталне оружане нападе мањег или већег интензитета и обима на селектоване и неселектоване мете, са циљем угрожавања друштвеног поретка и дестабилизације друштва кроз изазивање стања континуираног страха. Овај метод насилног политичког деловања шаље поруку решености терористичких колективитета у реализацији својих циљева свим методама, укључујући и оне насилне. У комплексним међународним односима, овај облик политичког насиља даје жељене резултате у садејству са другим неконвенционалним и субверзивним активностима, које у реализацији својих интереса примењују или могу примењивати различити центри политичке, али и економске моћи, без обзира да ли је реч о државним или недржавним субјектима.

Горе наведена обележја тероризма јасно указују на његове потенцијале да оствари снажан ефекат на унутрашњу и међународну безбедност. Различитим насилним и ненасилним активностима, терористичке организације остварују примарне и секундарне ефекте

на енергетску, информациону, социјалну, а онда и безбедносну, правну и политичку димензију на националном и међународном нивоу, што указује на исправност почетне претпоставке о повезаности тероризма са многим димензијама вођења хибридног ратовања.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ И САДРЖАЈИ ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА

Изјава академика Владете Јеротића да „човек зна за ратове од како зна са себе као човека и као представника људског рода” (Simeunović 2009, 282) на најбољи начин описује рат као интегрални елемент друштвеног деловања, али и саме човекове природе. Са друге стране, Карл фон Клаузевиц указује на чињеницу да је ратовање условљено снагама и средствима његових актера, односно прилагођавању формама и условима рата који су независни у сваком историјском раздобљу (Klauzevic et al. 1952, 47). На основу тога, може се донети закључак да је ратовање друштвени феномен, интегрална компонента свеукупног цивилизацијског развоја, која континуирано еволуира и у конкретном историјском раздобљу представља врхунски облик свог постојања. Са овог становишта може се разматрати и хибридно ратовање, које према својим садржајима и начину њихове реализације представља рат „четврте плус” генерације, која се развија и примењује од деведесетих година 20. века до данас (Mitrović i Nikolić 2022, 52).

Различита мишљења и погледи на хибридно ратовање, слично као и код феномена тероризма, условили су одсуство општеприхваћене дефиниције овог феномена. Различита мишљења постоје код домаћих, али и код аутора евроазијске и евроатлантске војне, али и политичке и економске мисли. Френк Хофман (*Frank Hoffman*), аутор који је значајно допринео разумевању појма хибридног ратовања, истиче се тиме што сматра да хибридно ратовање представља „претњу коју било који противник може да спроводи”. Оцењује да се „оно реализује истовремено и адаптивно, ангажовањем конвенционалног оружја, нерегуларне тактике, тероризма и криминалних активности у борбеном простору, како би остварили своје политичке циљеве” (Cvetković, Kovač i Joksimović 2019, 334). Роберт Њусон (*Robert Newson*) у својој дефиницији даје тежиште на методе и снаге хибридног ратовања, сматрајући да он представља „комбинацију конвенционалних, нерегуларних и асиметричних

метода, која подразумева континуирану манипулацију политичким и идеолошким конфликтом, као и ангажовање специјалних оружаних снага, конвенционалних трупа, обавештајних агената, политичких провокатора, представника медија, економске уцене, сајбер нападе, паравојне, терористичке и криминалне елементе”. Група чешких аутора, Криж (*Zdeněk Kříž*), Бехна (*Zinaida Bechná*) и Штевков (*Peter Števkov*) у својој дефиницији тежиште стављају на класификацију употребе метода, посебно на невојне методе примене, потенцирајући улогу државе у оваквим сукобима. Они сматрају да је „хибридни рат оружани сукоб спроведен комбинацијом невојних и војних средстава како би се синергијским ефектом присилио непријатељ да предузме кораке које не би иначе урадио. Најмање једна страна у сукобу је држава. Оцењују да главну улогу има примена невојних метода као што су психолошке операције и пропаганда, економске санкције, ембарго, криминалне активности, терористичке активности и друге субверзивне активности... а које се спроводе против целог друштва, а посебно против политичких структура, државних органа, економије, морала народа и оружаних снага” (Cvetković et al. 2019, 334–335).

Кинески аутори, пуковници кинеских оружаних снага, Ванг Шиангцуи (*Wang Xiangsui*) и Киао Лианг (*Qiao Liang*), у делу *Unrestricted Warfare: China's Master Plan to Destroy America*, победу над противником виде кроз синхронизовану примену свих расположивих потенцијала. То конкретно значи синхронизацију борбених и неборбених дејстава, чија се једновремена примена назива методом „коктела”. Своју хибридну стратегију синергије војних и невојних активности Шиангцуи и Лианг темеље на историјском војном наслеђу, у коме доминирају учења древног кинеског војног мислиоца Сун Цу Вуа, али и поуке из маневара Александра Македонског. Ова знања говоре о победама слабије стране над војно супериорнијим противницима ангажовањем комбинованих снага и максималним коришћењем њихових способности, сходно ситуацији на бојном пољу (Nikolić 2017, 122–130).

Према мишљењима многих западних војних теоретичара, водећу улогу у креирању руске хибридне војне доктрине има генерал армије Валериј Васиљевич Герасимов (*Валерий Васильевич Герасимов*). Западни теоретичари своје тврдње темеље на Герасимовим ставовима изнетим у чланку „Вредност науке у предвиђању”, који је објављен 2013. године у војном часопису *Military-Industrial Courier* (Gerasimov

2013). У чланку се анализирају искуства из низа револуција у арапским земљама, јединствено названим „Арапско пролеће”, на основу којих је Герасимов указао на одсуство традиционалних образаца ратовања, као и на изражену тенденцију брисања границе између рата и мира. Герасимов наглашава да просперитет државе није гарант заштите од деструктивних процеса које могу да уруше њен правни и одбрамбени систем, односно које могу да је изложе дејству страних оружаних и обавештајних субјеката (Chernoperov and Suleimanova 2021, 35).

Једну од дефиниција дала је група европских експерата у здруженој студији о супротстављању хибридном рату, где га дефинишу као синхронизовану употребу више различитих инструмената моћи који су усмерени (скројени, дизајнирани) према специфичним, конкретним рањивостима у целом спектру друштвеног живота и постижу синергијски ефекат (Monaghan, Cullen, and Wegge 2019).

Према НАТО, хибридно ратовање представља савремени концепт ратовања, заснован на примени специфичних техника које превазилазе, али не искључују, употребу кинетичке силе. Акценат овог хибридног концепта јесте на невојним дејствима, у којима је заступљена примена информационе технологије, док се као непосредни носиоци хибридних садржаја, поред државних, јављају и недржавни субјекти. На тај начин, постављени циљеви се остварују без оружаног сукоба, односно оружаним интервенцијама мањег обима, што значи минимални степен људских губитака стране која напада (Bilal 2021). О самој актуелности ових претњи сведочи то да Стратегија безбедности Европске уније за период од 2020. до 2025. године, усвојена од стране Европске комисије, поред организованог криминала и тероризма, као претњу безбедности идентификује хибридне претње усмерене ка земљама ЕУ (European Comision [EC], 2020).

На основу различитих тумачења феномена хибридног ратовања, може се закључити да је реч о специфичном сукобу који се рефлектује специјалним невојним и војним активностима, односно синхронизацијом неконвенционалних и конвенционалних дејстава која спроводе недржавни и државни субјекти без временског и просторног ограничења (Mitrović i Nikolić 2022, 27). У складу са тим, могу се разматрати зачеци овог специфичног облика ратовања.

Период Хладног рата обележили су *proxu* сукоби у којима су посредно учествовале земље *Rimland* или *Heartland* (САД, СССР) у покушајима за постизањем геополитичке и глобалне економске доминације. Рат у Вијетнаму и Авганистану представљају аутентичну позорницу хибридних дејстава непосредних учесника и њихових идеолошких савезника неконвенционалним и конвенционалним дејствима, рефлектованим кроз отворени рат, ограничене војне интервенције, обавештајна дејства, специјалне војне и невојне операције, информационо ратовање, психолошка дејства, побуне, герилско ратовање, тероризам, насилне демонстрације, немире, nerede, политичке, економске и војне притиске, државне ударе, атентате и др. Хибридна дејства у савременој историји интензивно су примењивана и на Балканском полуострву, конкретно у односу на Савезну Републику Југославију, односно Републику Србију. Међутим, узимајући у обзир комплексност и природу хибридног ратовања, као и његове носиоце, његов настанак може да се веже за политичке односе САД и Кубе након кубанске револуције. Револуционарни режим Фидела Кастра на Куби постаје претња интересима САД у Латинској Америци, због чега САД против Кубе предузимају низ субверзивних, неконвенционалних дејстава са циљем насилне промене власти у тој земљи (Krstić 2017). Овим су ударени темељи хибридног ратовања, које се манифестовало синхронизованом применом политичких, економских и војних притисака, тајним војним операцијама, организовањем преврата, обавештајним деловањем, психолошким и информационим ратовањем, герилским деловањем и другим субверзивним садржајима планираним и реализованим од стране ЦИА у оквиру специјалних операција кодних назива „Запата”, „Нортвудс” и „Мунгос”.

АНАЛИТИЧКИ ОКВИР ПОВЕЗАНОСТИ ТЕРОРИЗМА И ХИБРИДНОГ РАТОВАЊА

Академски кругови Европске уније су, у сарадњи са безбедносним експертима, усагласили концепт за анализу хибридних претњи, који се базира на четири главна аспекта анализе, у циљу свеобухватнијег разумевања ових претњи (Giannopoulos, Smith and Theocharidou 2020, 15). У складу са тиме, наводе се следећи аспекти аналитичког концепта: актери хибридног ратовања и њихови стратешки циљеви, домени према којима су усмерене хибридне

претње, алати које користе актери хибридног ратовања, и фазе реализације хибридних претњи и ратовања.

Терористичке организације као актери хибридног ратовања

Када Франк Хофман говори о актерима хибридног ратовања, он каже да „хибридне ратове могу водити и државни и различити недржавни актери. Ове активности могу да се спроводе од стране одвојених јединица или чак од стране исте јединице, али су генерално оперативно и тактички усмерене и координиране унутар главног борбеног простора како би се постигли синергијски ефекти у физичким и психолошким димензијама сукоба” (Hofman 2010, 444). Роналд О’Рурк (*Ronald O’Rourke*) донекле подржава Хофманове ставове, наводећи три групе хибридних актера: „1) ревизионистичке силе, 2) транснационалне организације и 3) одметничке државе” (O’Rourke 2016).

Једна од првих употреба концепта хибридног ратовања била је везана за недржавне актере у *проху* ратовању. Проучавајући Први чеченски рат (1994–1996), Вилијам Немет (*William Nemeth*) је указао на спој модерне технологије, традиционалних обичаја, идеологије и децентрализованог друштва, што је довело до јединственог начина ратовања. Овај концепт Немет тада назива хибридним ратовањем (Nemeth 2002). Инспирисан Неметом, Хофман уводи концепт хибридног ратовања у јавну дебату 2005. године (Mattis and Hoffman 2005), кроз пример сукоба ниског интензитета Ирана против Израела, посредством Хезболаха.

Употреба недржавних субјеката против других земаља представља тајну и прикривену активност која би требало да спречи алармирање система националне безбедности нападнуте земље и његову реакцију. Такође, на овај начин, спречава се довођење напада у везу са недржавним (терористичким, устаничким, криминалним, побуњеничким) колективитетима, чиме се избегава међународна осуда и одговорност. Активности и мреже недржавних субјеката представљају хибридне претње на територији земље у којој егзистирају. Активности криминалних организација, на пример, могу да претњама, насиљем и застрашивањем врше притисак и наносе штету стратешки важним групама или појединцима у специфичним политичким околностима ради постизања одређеног

циља, односно да корупцијом, кријумчарењем, трговином наркотика, сивом економијом угрозе социо-економску стабилност земље (Mattis and Hoffman 2005).

Недржавни актери интегрисани у селектовану групу или државу представљају мултипликатор силе, односно интегрални део растућих хибридних претњи. Хибридност, у овом случају, карактерише међусобно повезивање широког спектра недржавних актера, укључујући побуњеничке или терористичке мреже, организоване криминалне групе, друштвене групе као што су кланови, племена или етничке групе, идеолошки или религиозно мотивисане организације, које могу бити прикривено или отворено подржане од стране држава или легитимних организација (Schroeff and Kaufman 2014).

Хибридно ратовање изводе специјализовани субјекти пажљиво одабраном стратегијом, уз употребу перфидних алата, техника и метода, због чега је способност детекције хибридних претњи веома ограничена. Сазнање ко је иницијатор штетних догађаја биће од највеће важности за одређивање одговора и начина супротстављања овим претњама у будућности. Из тог разлога, императив је да се истраживачи не фокусирају само на актуелне догађаје повезане са државама у домену хибридних претњи. Такође је важно постићи боље разумевање разноликости хибридних претњи како бисмо могли да одговоримо на све променљиве манифестације будућих безбедносних изазова и ограничимо њихов утицај.

Терористичко деловање кроз домене и алате хибридног ратовања

Активности хибридних претњи и ратовања реализују се у више домена применом комбинације различитих алата, у којима сваки алат циља једну или више области домена. Дејства су усмерена према рањивостима противника, пукотинама у његовом систему или у односу на постојеће прилике. Зато је неопходно идентификовати критичне функције и интересне области и учинити их отпорним, чиме се доприноси елиминацији или умањењу хибридних претњи. Критични домени и области јесу инструменти националне моћи, чија логика потиче из војне науке западних држава. Терористичка активност усмерена ка једном домену, посматрана кроз аналитички оквир, остварује ефекте првог и другог реда на друге домене, односно области (Cullen 2019).

Домен критичне инфраструктуре, конципиран приоритетно у основним ланцима снабдевања и услуга, привлачна је мета терориста у циљу застрашивања и притиска. Неки од циљева терористичких активности били би: (а) уништење кључних делова инфраструктуре, (б) деградација квалитета понуђених добара и услуга, (в) утицај на потражњу, стављајући инфраструктуру под притисак, (г) повећани економски трошкови, (д) изазивање једностране зависности од непријатељског актера, (ђ) ограничавање приступа кључним ресурсима потребних за функционалност (сировине, технологија, стручност, итд.) и друго (Giannopoulos et al. 2020, 27)

Сајбер и информациона димензија представљају области конекције комплексног хибридног бојног поља, због чега имају веома важну и специфичну улогу. Сајбер простор представља област војног, политичког, економског и сваког другог облика деловања, као и платформу за психолошко-пропагандно и информационо ратовање, терористичко деловање, обавештајно-безбедносне активности које чине интегрални део хибридних дејстава. Сајбер простор својим карактеристикама пружа велике могућности за прикривено деловање различитих субјеката, без обзира на њихову природу (државне или недржавне), због чега се он сврстава у критичне домене (Giannopoulos et al. 2020, 28). Због тога се може рећи да су информациони и сајбер домен тесно повезани са друштвеним доменом. Обавештајним деловањем и манипулисањем информацијама могуће је утицати на јавно мњење и на тај начин подривати друштвену и политичку стабилност нападнуте државе (33). Одбрамбене способности једне државе и њена војна моћ камен су темељац њеног постојања и пројекције моћи, у складу са чим треба посматрати војно-одбрамбени домен. Због тога су могуће терористичке мете управо војни потенцијали, чија изложеност нападима терориста може да има вишеструки негативан ефекат. Низом економски захтевних мера, у циљу заштите сопствених потенцијала, долази до повећања трошкова, чиме се на имплицитан начин врши економски притисак (29).

Социокултурне поделе представљају пукотину у националној безбедности једне државе, њиховом експлоатацијом могу се постићи различити политички циљеви. Због тога је *друштвени домен* од изузетног значаја за хибридно деловање, нарочито у ситуацијама велике незапослености, сиромаштва, ниског степена образовања и сл., које представљају предмет социјалне дебате. Ове ситуације

условљавају економске кризе, социјалну неправду, нерегуларну миграцију, корупцију, појаву тероризма и друге деструктивне појаве. Крајњи циљ ових криза јесте продубљивање унутрашњег друштвеног раздора, чиме би се олакшала хибридна дејства (Giannopoulos et al. 2020, 30).

Политички домен обухвата оне актере, институције и организације које врше власт применом различитих облика политичког утицаја и моћи. Ови актери могу да користе сопствени политички домен ради утицаја на другу државу, са циљем стварања услова за хибридно деловање. Алати политичког домена утичу на политичке партије, појединце, односно на демократске процесе у друштву. Полазећи од чињенице да се политичка моћ реализује на унутрашњем и спољном плану, политички домен је у чврстој вези са дипломатијом, а однос политике и дипломатије често се назива и „игра на два нивоа”. Свакако, веза постоји и са јавном администрацијом, преко које се спроводи или/и креира унутрашња политика (Putnam 1988).

Горе наведена обележја различитих домена погодних за хибридно ратовање јасно указују да тероризам, због широких ефеката деловања, представља погодну активност коју спроводе државни и недржавни актери хибридног ратовања, примењујући терористичке активности, чији се ефекти деловања преливају од физичке димензије, где спада и критична инфраструктура, преко информативне и социјалне димензије, до безбедносне и политичке, стварајући жељени синергијски ефекат деструктивног деловања према нападнутој држави.

Терористичко деловање у оквиру фаза реализације хибридног ратовања

Офанзивне хибридне претње начелно се испољавају кроз три фазе: припремање, дестабилизацију и принуду (Giannopoulos et al. 2020, 36). Пре две фазе могу се класификовати као вероватно неоружане фазе, док је трећа могућа оружана фаза, где се очекује и примена терористичких активности.

Припремна фаза обухвата детекцију, анализу и процену стратешких економских, друштвених, политичких и инфраструктурних слабости конкретне државе и опредељивање и развој средстава за деловање по идентификованим слабостима.

Средства су конципирана у традиционалним активностима каква је дипломатија, односно применом тзв. „меког убеђивања” посредством невладиних организација, опозиционих политичких партија, неформалних друштвених група, медијским присуством, подршком сепаратистичким покретима и другим антидржавним деловањем. Припрема снага и средстава и планирање њиховог дејства на одређене слабости, без операционализације планова, интегрални је део ове фазе (Giannopoulos et al. 2020, 37).

Фазу дестабилизације карактеришу покушаји девастирања друштва државе жртве, где се у зависности од циља користе пројектовани облици угрожавања безбедности. Најзаступљенији су неоружани садржаји субверзивног деловања ради дестабилизације правног поретка. Овим техникама држава „агресор” смањује утрошак сопствених ресурса, избегавајући при том осуду међународне заједнице и остварујући стратешке интересе без конвенционалног оружаног сукоба. Током ове фазе, врше се интензивне информационе операције као вид оперативне подршке, са циљем паралисања доносилаца одлука, изазивања страха и незадовољства централном влашћу, слабљења могућег отпора локалних оружаних снага и полицијских састава слабљењем њиховог морала. Интензитет ових активности је променљив у складу са ситуацијом, а уколико оне не дају жељене ефекте, могу да се примењују за стварање најповољнијих услова за почетак оружаних сукоба, односно употребе тероризма као увода у побуну (Giannopoulos et al. 2020, 40).

Уласком у фазу принуде, хибридне претње се трансформишу у хибридно ратовање, које обухвата и примену оружаних дејстава. Иако се ослања на стратешке домене као што су политика, дипломатија, обавештајне службе, информације, војска, економија, технологија, култура, право, друштво, јавна управа, сајбер и свемир, хибридни рат укључује употребу силе као свој дефинитивни елемент. Од тероризма, саботаже и субверзије до герилског рата, конвенционалног ратовања, па чак и нуклеарног домена, сви могући нивои ескалације могу бити укључени или чак комбиновани (Giannopoulos et al. 2020, 41).

ХИБРИДНИ АСПЕКТИ ТЕРОРИЗМА

Полазећи од претпоставке да хибридно ратовање представља синхронизовану примену различитих оружаних и неоружаних, тајних, конвенционалних, неконвенционалних и субверзивних

дејстава у свим областима друштвеног деловања до постизања крајњег циља, тероризам као комплексно и брутално политичко насиље може да нађе и налази своје место у хибридним претњама, односно у садржајима хибридног ратовања. Параметри који тероризам опредељују садржајем хибридног ратовања јесу његови носиоци, њихово идеолошко опредељење и степен радикализације, његова тајна природа, деловање кроз структурирану и хијерархијски устројену организацију, транснационални домени, као и негативан безбедносно-одбрамбени, економски и политички ефекат као последице његовог испољавања.

Пракса употребе тероризма као алата за постизање политичких циљева јавља се током Хладног рата у тежњама Варшавског или НАТО пакта за осигурањем или успостављањем своје геополитичке надмоћи, и остаје заступљена све до данас. Оваква асиметрична дејства подразумевају свеукупну логистичку и војно-политичку помоћ одређеним политичким структурама и друштвеним групама, спремним да за своје интересе и циљеве прибегну насилним методама деловања (Milošević 2018, 65). Комплексност хибридног ратовања омогућава његову примену државним (демократски и недемократски режими) и различитим недржавним субјектима (корпорације, наднационалне политичке организације, војни савези, неформалне групе, мегакорпорације итд.) у односу на системске слабости противника које деструктивно делују до нивоа потребног за наметање сопствене воље. Досадашња пракса показала је да су носиоци терористичких активности приоритетно недржавни субјекти, чији су циљеви, у мањој или већој мери, компатибилни са циљевима државе „спонзора” тероризма (хегемона). Управо ОВК је пример инструментализације великоалбанских претензија од стране колективног Запада у реализацији њиховог заједничког циља, а то је сламање српске државе кроз њено територијално разбијање, економско слабљење, друштвено раслојавање, социјалне кризе, ревизије историје и других негативних последица (Bjelajac 2019, 15–25). Даља експлоатација оваквог стања омогућила би испуњење геополитичких циљева колективног Запада у наметању свог апсолутног утицаја на Балкану и довела корак ближе реализацији великоалбанског пројекта на овом простору (Beriša 2014, 66–71). Стварањем тзв. Велике Албаније као територијалне целине или конфедерације албанских међународно признатих и самозваних држава, колективни Запад би по аустроугарском моделу додатно осигурао своју геополитичку позицију у овом делу Европе.

Спремност на сваки облик политичког насиља, самим тим и на тероризам, подразумева да његови потенцијални носиоци егзистирају у средини контаминираној екстремном идеологијом, као и да су подложни радикализацији до нивоа спремности за примену насилних аката. У складу са тим, потенцијални терористи за потребе хибридног ратовања могу бити регрутовани међу припадницима екстремних навијачких група, десно или лево оријентисаних неформалних покрета (удружења, политичких партија и странака) и појединаца, мањинских етничких и/или верских заједница, међу избегличком популацијом, организованим криминалним групама, верским сектама (Ђорић 2021, 51–56). У синергији са осталим хибридним садржајима, финансирање, обука, наоружавање и политичка подршка терористима, регрутованим из поменутог миљеа, били би увод за сукоб ширих размера, као што је оружана побуна, герила, ређе устанак, односно интернационализацију проблема. За подизање терористичких организација на ниво ослободичких војски или бораца за слободу у очима међународне заједнице, хегемони воде медијске кампање и прибегавају различитим техникама обмане, у којима уједно делегитимизују легитимне носиоце власти, представљајући их као недемократске и репресивне. Тиме би се створили услови за инострано посредовање у решавању кризе, дипломатско-политичко деловање и потенцијалну победу за „зеленим столом”, или за одређени вид војне интервенције у случају неуспеха политичког посредништва. Након сламања ОВК у антитерористичким операцијама на Косову и Метохији средином 1998. године, југословенске власти биле су изложене војним претњама и политичким притисцима колективног Запада и приморане на договор о повлачењу дела својих снага са територије Космета. Договор је још укључивао и долазак верификационе мисије ОЕБС у покрајину, док је НАТО стекао право ваздушног надгледања њене територије. Смањени безбедносни ефективи и ресурси на Космету, присуство верификатора и ваздушно надгледање НАТО, омогућили су лакшу припрему предстојеће агресије на СРЈ, као и рехабилитацију, реорганизацију, помоћ и подршку деловању ОВК, која је у плановима НАТО стратега имала своју улогу и намену у предстојећим војним операцијама (Lazarević 2020, 21–34).

Тероризам као материјализација екстремизма (Ђорић, Боројевић-Сар и Марковић 2020, 42–43) представља прикривену активност у свим својим фазама. Апсолутно је јасно да тајно деловање треба да спречи

откривање намера и циљеве терориста и отклони све препреке у селекцији објеката напада, припреми, планирању и организовању терористичког акта. Међутим, тајност у деловању спречава идентификацију оних држава које су повезане са терористичким саставима и које представљају њихову економску, политичку и логистичку базу у оквиру својих хибридних дејстава. Тајност у том смислу штити канале и методологију наоружавања и опремања, земље порекла инструктора који врше обуку терориста и локације на којима се она одвија, начин финансирања, контакте са страним обавештајним службама и сл. Тајном деловању терористичких организација доприноси и њихова организациона структура, која се разликује од организације до организације и која коегзистира са њеним циљевима, али и савременим техничким достигнућима, нарочито на пољу информационих технологија. Можда најсложенији приступ организовања јесте хибридна организациона структура, сачињена од мноштва ћелија које могу да се „роје”, односно да се појављују широм света и тако чине читаву мрежу, чиме терористичка организација постаје транснационална, односно међународна (Миљковић и Вајагић 2012, 356–361). Не треба занемарити чињеницу да већина савремених терористичких организација у свом саставу има обавештајне елементе и посебна политичка тела. Они за потребе терористичких организација изводе различите обавештајне активности сличне обавештајним службама националних држава. Способност обавештајног деловања терориста даје им могућност самосталног вођења хибридног рата, чија је успешност условљена субверзивним обавештајним активностима. Организациона структура кључна је, дакле, и за тајно повезивање државе „хибридног агресора” посредством обавештајних служби са терористичким организацијама и њихово синергијско деловање до постизања замишљених циљева.

Континуирана противтерористичка борба црпи свеукупне ресурсе једне државе и угрожава њен политички и економски рејтинг на глобалној политичкој сцени. Економски утрошци у посебним безбедносним околностима проузроковани противтерористичким операцијама, значајно могу да одударају од оних предвиђених националним буџетима. На спољнополитичком плану, последице тероризма огледају се у дезинтеграцији, отежаној интеграцији и онемогућавању приступа одређеним међународним политичким и економским институцијама и организацијама да доведе до увођења одређеног вида санкција, ограниченим војним интервенцијама којима

се угрожава интегритет и целовитост земље. Тероризам сам по себи може да буде разлог војног интервенционизма, под оптужбом да држава плански не сузбија тероризам или га финансира, односно да није у стању да то учини сопственим безбедносним капацитетима (Stajić i Mirković 2021, 402–403). За потребе хибридног ратовања, тероризам може да буде директно или посредно средство, које ствара предвиђене последице или отвара могућност за продубљивање хибридног ратовања применом других хибридних садржаја.

Тероризам може бити употребљен и као инструмент психолошких операција општег, посебног и појединачног домена утицаја. Насилним актима по неселектованим и селектованим циљевима терористи остварују психолошки ефекат, у првом реду на цивилно становништво (Miljković 2008, 100). Осећај несигурности и страха, неповерење у способност државног апарата у заштити безбедности, промена животних навика, одржавају се кроз притиске на власт да чини уступке терористима, промени унутрашњи и спољни политички курс, односно предузме друге кораке који нису у складу са националним интересима и циљевима.

ЗАКЉУЧАК

Хибридно ратовање је конципирано да тражи слабости државе у политичком, војном, економском, друштвеном, инфраструктурном, информационом домену и другим доменима, и спроводи активности унутар наведених димензија употребом одговарајућих актера и алата. Комплексност појавних облика тероризма, односно ефекти које овај облик политичког насиља може да узрокује на све сфере нападнутог друштва и државе, определили су га садржајем хибридног ратовања од првог момента развоја овог концепта. Медијски пропраћено, планско и систематско физичко насиље оставља дубоке психолошке последице код селектованих и неселектованих друштвених група, рефлектовано кроз стварање осећања страха, колебљивости, дефетизма и неизвесности, због чега тероризам остварује физичке и психолошке ефекте на многе димензије у којима се води хибридно ратовање. Психолошки ефекат који тероризам остварује код шире популације нападнутог друштва може да се посматра и као вид психолошког рата, који треба да оствари промену ставова, мишљења и хтења у већинској популацији, у складу са циљевима центара политичке моћи који иницирају хибридна дејства. Насилни

терористички акти остварују видљиве последице по економску и политичку стабилност и међународни углед државе.

Организациона структура и домени деловања терористичких колективитета битан су елемент хибридности тероризма. Комплексна и добро устројена терористичка организација омогућава актерима хибридног ратовања прикривено и успешно ангажовање и повезивање и инструментализацију терориста за сопствене циљеве. Утицај је утолико већи уколико се организација простира ван оквира националних граница државе изложене хибридном деловању.

Тероризам, због своје сложене природе и широких ефеката деловања, представља погодну активност коју спроводе државни и недржавни актери хибридног ратовања, примењујући је са адекватним степеном ескалације у фазама припреме, дестабилизације и принуде као завршној фази, нападајући критичну инфраструктуру и друге објекте којима угрожавају националну економију, изводећи операције као *proxu* снаге, користећи социјално културне поделе у друштвима, убацујући се у мигрантске токове, пласирајући и ширећи одређене поруке и прогласе у медијима, чији се ефекти деловања преливају кроз различите сфере нападнуте државе.

Путем којих појавних облика и кроз које димензије вођења хибридног ратовања ће тероризам бити примењен, зависиће од мноштва различитих околности. Оно што је важно нагласити јесте да се овај феномен самостално не може сматрати хибридним ратовањем без синхронизације са другим хибридним садржајима, у првом реду психолошко-пропагандним и информационим дејствима и економским и политичким притисцима. Само у синхронизацији са другим хибридним садржајима тероризам постиже свој циљ, који се огледа у слабењу одбрамбених капацитета, економском исцрпљивању и стварању социјалне кризе у друштву, односно као део припремних операција за предстојеће оружане операције конвенционалног карактера. У коначном, може се закључити да постоји дубља повезаност ова два феномена, не само кроз познат став да терористичке организације могу бити један од актера хибридног ратовања и да постоји могућност заједничких циљева са другим актерима, већ да се дубља повезаност остварује кроз бројне димензије и фазе извођења хибридног ратовања.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Beriša, Hatidža. 2014. *Koncept Velike Albanije kao pretnja nacionalnoj bezbednosti Republike Srbije*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Bilal, Arsalan. 2021. "Hybrid Warfare—New Threats, Complexity, and 'Trust' as the Antidote." *NATO Review*. November 30, 2021. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html>.
- Bjelajac, Mile. 2019. "Prikrivanje i razotkrivanje pravih razloga za rat 1999. na Kosovu i Metohiji." *Politika nacionalne bezbednosti* 16 (1): 13–36. DOI: 10.22182/pnb.1612019.1.
- Chernoperov, Lvovich Vasily, and Umus Ildyrymovna Suleimanova. 2021. "Hybrid war: prerequisites for emergence, concepts, essence of the goal, tools, legal issues, risks." *Noospheric studies* 3: 33–46.
- Coady, C. A. J. 2021. *The Meaning of Terrorism*. Oxford: Oxford University Press.
- Cvetković, Nenad, i Mitar Kovač. 2019. „Pojam hibridnog rata.” *Vojno delo* 71 (7): 323–343. DOI: 10.5937/vojdelo1907323C.
- Dorđević, Branislav, ur. 2015. *Savremeni terorizam*. Beograd: Službeni glasnik i Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Dorić, Marija, Kristina Brajović Car, i Aleksandra Marković. 2020. *Nasilni ekstremizam: multidisciplinarni pristup*. Beograd: Institut za političke studije.
- Dorić, Marija. 2021. *Ekstremizam i nova realnost: Svet u doba koronavirusa*. Beograd: Institut za političke studije.
- European Commission [EC]. 2020. "EU Security Union Strategy: connecting the dots in a new security ecosystem." *European Commission*. July 24, 2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1379.
- Klauzevic, Karl. 1951. *O ratu*. Beograd: Grafičko preduzeće „Vuk Karadžić”.
- Gerasimov, Valery. "The Value of Science is in the Foresight." *Military-Industrial Kurier*. February 26, 2013. <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>.
- Giannopoulos, Georgios, Hanna Smith, and Marianthi Theocharidou. 2020. *The Landscape of Hybrid Threats: A conceptual model*. Helsinki: European Commission, Hybrid CoE.
- Hoffman, Frank. 2010. "Hybrid Threats: Neither Omnipotent nor Unbeatable." *Orbis* 54 (3): 441–455. DOI: 10.1016/J.ORBIS.2010.04.009.

- Israeli, Raphael, and Ana Dimitrovska. 2021. *Political, Social and Religious Studies of the Balkans – Volume II – Radical Islam in the Western Balkans*. Durham: Strategic Book Publishing & Rights Agency.
- Krstić, Marko. 2017. „Tajne akcije – ‘alternativni pravci’ delovanja obaveštajnih službi.” *Vojno delo* 69 (3): 119–133. DOI: 10.5937/vojdelo1703119K.
- Lazarević, Vladimir. 2020. Heroizam i čovečnost pripadnika Treće armije i Prištinskog korpusa u odbrani zemlje od NATO agresije.” U *Odbrana od NATO agresije – 20 godina posle*, ur. Jovanka Šaranović i Snežana Đokić, 21–33. Beograd: Univerzitet odbrane, Medija centar „Odbrana”.
- Mattis, James, and Frank Hoffman. 2005. “Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars.” *U.S. Naval Institute*. Last accessed February 10, 2025. <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars>.
- Mijalković, Saša, i Mladen Bajagić. 2012. *Organizovani kriminal i terorizam*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
- Mijalković, Saša, Mladen Bajagić, i Marija Popović Mančević. 2023. *Organizovani kriminal i terorizam*. Beograd: Kriminalističko-policijski univerzitet.
- Monaghan, Sean, Patrick Cullen, and Njord Wegge. 2019. “Countering Hybrid Warfare Project: Countering Hybrid Warfare.” *Multinational Capability Development Campaign*. Last accessed February 10, 2025. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c8141e2e5274a2a51ac0b34/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdf.
- Milošević, Davor. 2018. „Hibridni rat – Posledica Hladnog rata.” U *Hibridno ratovanje – Dilema koncepta savremenih sukoba*, ur. Nebojša Nikolić, 63–76. Beograd: Institut za strategijska istraživanja.
- Miljković, Milan. 2008. „Savremene psihološke operacije oružanih snaga.” *Vojno delo* 60 (3): 98–121.
- Mitrović, Miroslav, i Nebojša Nikolić. 2022. *Hibridni rat*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.
- Nemeth, William. 2002. “Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare.” MA Thesis. Naval Postgraduate School. U.S.
- Nikolić, Nebojša. 2017. „Neograničeni rat - Kineska percepcija savremenog ratovanja.” *Vojno delo* 69 (6): 293–303. DOI: 10.5937/vojdelo1706293N.

- O'Rourke, Ronald. 2016. "A Shift in the International Security Environment: Potential Implications for Defense—Issues for US Congress." *Congressional Research Service*. June 8, 2016. https://www.everycrsreport.com/files/20181024_R43838_fd72c9a2f744419b3ff915ddc881ed7ce74caddf.pdf.
- Putnam, D. Robert. 1988. "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games." *International Organization* 42 (3): 427–460.
- Simeunović, Dragan. 2002. *Teorija politike*, rider, I deo. Beograd: Udruženje „Nauka i društvo”.
- Schroefl, Josef., and Stuart J. Kaufman. 2014. "Hybrid Actors, Tactical Variety: Rethinking Asymmetric and Hybrid War." *Studies in Conflict & Terrorism* 37 (10): 862–880. DOI: 10.1080/1057610X.2014.941435.
- Stajić, Ljubomir, i Vladan M. Mirković. 2021. „Nova uloga terorizma danas.” U *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, ur. Slobodan Orlović, 395–413. Novi Sad: Pravni fakultet univerziteta u Novom Sadu.

Marko Djordjevic*

Ministry of Interior of the Republic of Serbia, Belgrade

Milan Miljkovic**

*The School of National Defence,
University of Defence, Belgrade, Republic of Serbia*

THE NEXUS BETWEEN HYBRID WARFARE AND CONTEMPORARY TERRORISM

Resume

The paper's topic is to examine the depth of the connection between terrorism and hybrid warfare. Regardless of the current disagreements among theorists as to whether 'hybrid war' is a modern form of warfare or an 'old phenomenon in a new guise,' the fact is that this phenomenon involves the application of various elements and components of hard and soft power, through various non-violent and violent content, which certainly includes terrorism, to destabilize the legal order, cultural and value foundations of the attacked state and society. Considering that previous research has considered terrorism only at the level of actors in hybrid warfare and taking into account the complexity of the effects that terrorist activity has on the state and society to which it is applied, there is a need for a deeper examination of the place and role of this form of political violence in hybrid warfare. In this regard, the research question of this article relates to the connection between these two phenomena, not only considering the actors but also the dimensions and phases of the conduct of hybrid warfare. Hybrid warfare seeks out a state's weaknesses in the political, military, economic, social, infrastructure, information, and other domains and conducts activities within these dimensions using appropriate actors and tools. Terrorism, due to its complex nature and wide-ranging effects, is a suitable activity carried out by the state. Non-state actors of hybrid warfare, applying it with an adequate degree of escalation in the phases of preparation, destabilization, and coercion as the final phase, attacking critical infrastructure and other

* E-mail address: marko.djordjevic83@gmail.com; ORCID: 0009-0003-4086-2510.

* E-mail: milanmiljkovic04011@gmail.com; ORCID: 0009-0005-9346-9442.

facilities with which they threaten the national economy, carrying out operations as proxy forces, exploiting socio-cultural divisions in societies, inserting themselves into migrant flows, placing and spreading specific messages and proclamations in the media, the effects of which spill over into various spheres of the attacked state. Through which forms of manifestation and through which dimensions of conducting hybrid warfare terrorism will be applied will depend on a multitude of different circumstances. It is important to emphasize that this phenomenon cannot be considered hybrid warfare without synchronization with other hybrid content, primarily psychological propaganda, information actions, and economic and political pressures. Only in synchronization with other hybrid content does terrorism achieve its goal, which is reflected in the weakening of defense capacities, the financial exhaustion of the country, and the creation of a social crisis in society, i.e., as part of preparatory operations for upcoming armed operations of a conventional nature. Ultimately, it can be concluded that there is a deeper connection between these two phenomena, not only through the well-known position that terrorist organizations can be one of the actors of hybrid warfare and that there is a possibility of common goals with other actors, but that a more profound connection is achieved through numerous dimensions and phases of conducting hybrid warfare.

Keywords: terrorism, hybrid warfare, actors, dimensions, implementation phases

* Овај рад је примљен 8. марта 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. марта 2025. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Политика националне безбедности* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Рукописи се прилажу на српском језику (ћирилично писмо) уз обавезан енглески превод, или на енглеском језику.

Часопис се објављује три пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. фебруар, 1. јун и 1. октобар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Радови за издања часописа прилажу се путем Asistent система СЦИИндекса путем креирања персоналног налога аутора, прилагања датотеке и уноса тражених метаподатака о раду. Платформа часописа доступна је на следећем линку: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/pnb/login>.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву о ауторству. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: <https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=5>.

Сви пријављени радови проверавају се на плагијаризам или аутоплагијаризам. Различити облици Chat box-а и други облици софтвера вештачке интелигенције не могу бити (ко)аутори радова који се прилажу на разматрање. Ови алати се могу користити само за стилистичке дораде језика, не и за писање делова рада, а аутори који их користе су у обавези да назначе сврху употребе оваквих алата на месту где су исти употребљени. Аутори су у обавези да, уз (пожељно) институционалну имејл адресу коју достављају у тексту рукописа у фусноти уз име и презиме, доставе и своје ORCID бројеве.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацама, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија

може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Политика националне безбедности* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на **латиничном писму**.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Subotić 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Subotić, Momčilo. 2010. *Politička misao srbistike*. Beograd: Institut za političke studije.

(Subotić 2010)

(Subotić 2010, 256)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

(Stojanović i Đurić 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Milisavljević, Bojan, Saša Varinac, Aleksandra Litričin, Andrijana Jovanović, i Branimir Blagojević. 2017. *Komentar Zakona o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama: prema stanju zakonodavstva od 7. januara 2017. godine*. Beograd: Službeni glasnik; Pravni fakultet.

(Milisavljević i dr. 2017)

Уредник/приређивач/преводиоцац уместо аутора

Након навођења имена, ставити зарез, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ur.”, „prev.” „prir.”, „ed.”, „eds.”

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser *et al.* 2017)

Lazarević, Andrijana, i Dušan Radujko, prir. 2023. *Arčibald Rajs: Život, reč, nasleđe*. Beograd: Institut za političke studije.

(Lazarević i Radujko 2023)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Stepić, Milomir. 2015. „Pozicija Srbije pred početak Velikog rata sa stanovišta Prvog i Drugog zakona geopolitike.” У *Srbija i geopolitičke*

prilike u Evropi 1914. godine, ur. Milomir Stepić i Ljubodrag P. Ristić, 55–78. Lajkovac: Gradska biblioteka; Beograd: Institut za političke studije.

(Stepić 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23–46. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Arsić, Katarina. 2024. „Ugovor o zabrani nuklearnog oružja – položaj, primena i značaj.” *Srpska politička misao* 89 (4): 47–68. DOI: 10.5937/spm86-51046

(Arsić 2024, 49–52)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. DOI: 10.22182/spt.18212018.1

(Ellwood 2018, 11)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Avakumović, Marijana. 2019. „Platni razredi – 2021. godine.” *Politika*, 8. decembar: 9.

(Avakumović 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.” Годиште: број стране на којој се налази чланак.

New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.” July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije [MEIRS]. 2018. *Vodič za korišćenje EU fondova u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije. (Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije [MEIRS] 2018) – *прво навођење*
(MEIRS 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *прво навођење*

(ISO 2019) – *свако следеће навођење*

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „čl.“, „st.“, „t.“, „Art.“, „para.“ и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила” и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 98/06.
(Ustav Republike Srbije 2006, čl. 33)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja [ZOSOV], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019 i 27/2018 – dr. zakon.

(ZOSOV 2019, čl. 17, st. 4)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institut za političke studije [IPS]. n.d. „Predavanje dr Fridriha Romiga.” *Institut za političke studije*. Poslednji pristup 10. oktobar 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Institut za političke studije [IPS], n.d.) – *прво навођење*

(IPS, n.d.) – *свако следеће навођење*

Tanjug. 2019. „Evropska svemirska agencija povećava fondove.” 28. novembar 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Tanjug 2019)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању. Место издања: издавач.

Gaćinović, Radoslav. 2018. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Stepić, Milomir. 2012. „Srbija kao regionalna država: reintegracioni geopolitički pristup.” *Nacionalni interes* 14 (2): 9–39. DOI: 10.22182/ni.1422012.1.

Stepić, Milomir. 2015. „Pozicija Srbije pred početak Velikog rata sa stanovišta Prvog i Drugog zakona geopolitike.” U *Srbija i geopolitičke prilike u Evropi 1914. godine*, ur. Milomir Stepić i Ljubodrag P. Ristić, 55–78. Lajkovac: Gradska biblioteka; Beograd: Institut za političke studije.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедe која се користе и у библиографској парентези.

Gaćinović, Radoslav. 2018a. „Vojna neutralnost i budućnost Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Gaćinović, Radoslav. 2018b. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

(Gaćinović 2018a, 25), (Gaćinović 2018b)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Stojanović, Đorđe. 2016. „Postmodernizam u društvenim naukama: stanje paradigme.” U „Postmodernizacija srpske nauke: politika postmoderne / politika posle postmoderne”, ur. Đorđe Stojanović i Miško Šuvaković, posebno izdanje, *Srpska politička misao*: 5–35. DOI: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Презиме на латиничном писму и годину издања ставити у заграду након навођења презимена као интегралног дела реченице, а број стране на крају реченице у заграду.

Према мишљењу Суботића (Subotić 2010), „...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу на ћириличном писму.

(видети Knežević 2014, 153)

(Stepić 2015; упоредити Knežević 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових protagonista најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Đurić i Stojadinović 2018, 47).

Đurić, Živojin, i Miša Stojadinović. 2018. „Država i neoliberalni modeli urušavanja nacionalnih političkih institucija.” *Srpska politička misao* 62 (4): 41–57. DOI:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом.

(Stepić 2015, 61; Knežević 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од

најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Stepić 2012, 2015) ili (Stepić 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(D. Subotić 2010, 97), (M. Subotić 2010, 302)

Subotić, Dragan. 2010. „Novi javni menadžment u političkom sistemu Srbije.” *Politička revija* 23 (1): 91–114. DOI: 10.22182/pr.2312010.5.

Subotić, Momčilo. 2010. „Vojvodina u političkom sistemu Srbije.” *Politička revija* 23 (1): 289–310. DOI: 10.22182/pr.2312010.15.

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: A4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27 cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

Име и презиме првог аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

Име и презиме другог аутора**

** Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА***

*** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет **кључних речи**. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова.

Поднаслов навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графика/слике централним поравнањем написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графика/слике централним поравнањем написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графика/слике централним поравнањем навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према *Начину цитирања*.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

Second Author**

** Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

TITLE***

*** Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је **рад написан на страном језику**, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи, резимеа и насловница књига.

Форматирање приказа

Текст приказа поделити у **две колоне**. Приказ књиге форматирати на следећи начин:

<i>Име и презиме аутора*</i> * Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID: <i>Установа запослења</i> НАСЛОВ ПРИКАЗА ** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.	Испод наслова поставити слику предње корице; Испод слике предње корице навести податке о књизи према следећем правилу: Име и презиме. Година издања. <i>Наслов</i>. Место издања: издавач, број страна. Текст приказа обрадити у складу са општим смерницама о обради текста.
---	---

Детаљно упутство о цитирању и форматирању можете пронаћи на интернет презентацији часописа: <https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=5>.

AUTHOR GUIDELINES

The academic journal *The Policy of National Security* publishes articles that result from the latest theoretical and empirical research in the field of political science. Authors should refer mainly to the results of scientific research published in academic journals, primarily in political science journals.

Manuscripts should be submitted in Serbian (Cyrillic script) with a mandatory English translation or in English.

The journal is published three times a year. The deadlines for submitting the manuscripts are February 1st, June 1st, and October 1st.

Two consecutive issues cannot contain articles written by the same author, whether single-authored or co-authored.

Papers are submitted to the Editorial Board by uploading them to the CEON platform using the following link: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/pnb/login>.

Authors are obliged to submit a signed and scanned declaration of authorship when submitting their works. The declaration form can be downloaded from the journal's website: <https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=5>.

All submitted manuscripts are checked for plagiarism or auto-plagiarism. Various forms of chat boxes and other artificial intelligence software cannot be (co)authors of the papers under consideration. These tools can only be used for stylistic language editing, not for writing sections of the paper, and authors who use them are obliged to specify the purpose of using such tools at the point where they are used.

Authors are required to provide their ORCID numbers along with their (preferably) institutional email addresses, which they include in the manuscript text in a footnote alongside their names and surnames.

Research articles can have up to 40,000 characters with spaces, including footnotes. When counting the characters leave out the reference list. Exceptionally, a monographic study can be larger in scope in accordance with the provisions of *the Rulebook on procedure, method of evaluation, and quantitative presentation of scientific research results*.

Reviews can have up to 15,000 characters with spaces.

Book reviews can have up to 10,000 characters with spaces.

CITING AND REFERENCING

The journal *The Policy of National Security* uses a partially modified Chicago style of citation (17th edition of the *Chicago Manual of Style*), which implies specifying bibliographic parentheses (brackets) according to the author-date system in the text, as well as a list of references with full bibliographic data after the text of the paper.

Data in bibliographic parentheses and the list of references should be written in **Latin script**.

Below are the rules and examples for citing the bibliographic information in the reference list and in the text. For each type of source, a citation rule is given first, followed by an example of citation in the reference list and bibliographic parenthesis.

The bibliographic parenthesis is usually set off at the end of the sentence, before the punctuation mark. It contains the author's surname, the year of publication, and page numbers pointing to a specifically contextual page or range of pages, as in the following example: (Mearsheimer 2001, 15–17).

Books

Books with one author

Surname, Name. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Books with two or three authors

Surname, Name, and Name Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Brady, Henry E., and David Collier. 2010. *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

(Brady and Collier 2010, 211)

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall and Putman 1998)

Books with four or more authors

Surname, Name, Name and Surname, Name and Surname, and Name and Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen [Pollitt *et al.*]. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

(Pollitt *et al.* 2005)

Editor(s) or translator(s) in place of the author(s)

Surname, Name, Name and Surname, ed. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy [Kaltwasser *et al.*], eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser *et al.* 2017)

Chapter in an edited book

Surname, Name. Year of publication. "Title of the chapter." In *Title*, ed. Name Surname, pages range. Place of publication: Publisher.

Lošonc, Alpar. 2019. "Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism." In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23?46. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Journal Articles

Regular issue

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Journal* Volume, if available (issue): page range. DOI.

Ellwood, David W. 2018. "Will Brexit Make or Break Great Britain?" *Serbian Political Thought* 18 (2): 5?14. DOI: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018)

Newspapers and magazines

Signed articles

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Newspaper/Magazine* Date: page range.

Clark, Phil. 2018. "Rwanda's Recovery: When Remembrance is Official Policy." *Foreign Affairs*, January/February 2018: 35–41.

(Clark 2018)

Unsigned articles

Title of the newspaper/magazine. Year of publication. "Title of the article." Date: page range.

New York Times. 2002. "In Texas, Ad Heats Up Race for Governor." July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

Corporate Author

Name of the corporate author ?acronym if needed?. Year of publication. *Title of the publication*. Place of publication: Publisher.

International Organization for Standardization ?ISO?. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization ?ISO? 2019) – *The first in-text citation*

(ISO 2019) – *Second and all subsequent citations*

Legal and Public Documents

Sections, articles, or paragraphs can be cited in the parentheses. They should be appropriately abbreviated.

Constitutions and laws

The title of the legislative act [acronym if needed], "Official Gazette of the state" and the number of the official gazette, or the webpage and the date of last access.

The Constitution of the Republic of Serbia, "Official Gazette of the Republic of Serbia", No. 98/06.

(The Constitution of the Republic of Serbia, Art. 33)

The Law on Foreign Affairs [LFA], "Official Gazette of the Republic of

Serbia”, No. 116/2007, 126/2007, and 41/2009.

(LFA 2009, Art. 17)

Succession Act [SA], “Official Gazette of the Republic of Croatia”, No. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, and 33/15 and 14/19.

(SA 2019, Art. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Legislative acts of the European Union

The title of the legislative act, the number of the official gazette, the publication date, and the number of the page in the same format as on the *EUR-lex* website: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission’s exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Web sources

Surname, Name, or name of the corporate author [acronym]. Year of publication or n.d. – if the year of publication cannot be determined. “The name of the web page.” *The name of the website*. Date of creation, modification, or the last access to the web page, if the date cannot be determined from the source. URL.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institute for Political Studies [IPS]. n.d. “The 5th International Economic Forum on Reform, Transition and Growth.” *Institute for Political Studies*. Last accessed 7 December 2019. <http://www.ips.ac.rs/en/news/the-5th-international-economic-forum-on-reform-transition-and-growth/>.

(Institute for Political Studies [IPS] n.d.) – *First in-text citation*

(IPS n.d.) – *Second and every subsequent citation*

Associated Press [AP]. 2019. “AP to present VoteCast results at AAPOR pooling conference.” May 14, 2019. <https://www.ap.org/press-releases/2019/ap-to-present-votecast-results-at-aapor-polling-conference>.

(AP 2019)

Special cases of referencing

Citing editions other than the first

Surname, Name. Year of publication. *Title*, edition number. Place of publication: Publisher.

Bull, Hedley. 2012. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 4th edition. New York: Columbia University Press.

(Bull 2012)

Multiple sources of the same author

1) *Multiple sources by the same author* should be arranged chronologically by year of publication in ascending order.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

Mearsheimer, John J. 2010. “The Gathering Storm: China’s Challenge to US Power in Asia.” *The Chinese Journal of International Politics* 3 (4): 381–396. DOI: 10.1093/cjip/poq016.

2) *Multiple sources by the same author from the same year* should be alphabetized by title, with lowercase letters attached to the year. Those letters should be used in parenthetical citations as well.

Walt, Stephen M. 2018a. *The Hell of Good Intentions: America’s Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

(Walt 2018a)

Walt, Stephen M. 2018b. “Rising Powers and the Risk of War: A Realist View of Sino-American Relations.” In *Will China’s Rise be Peaceful: Security, Stability and Legitimacy*, ed. Asle Toje. 13–32. New York: Oxford University Press.

(Walt 2018b)

3) *Single-authored sources precede multiauthored sources beginning with the same surname* or written by the same person.

Pollitt, Christopher. 2001. "Clarifying convergence. Striking similarities and durable differences in public management reform." *Public Management Review* 3 (4): 471–492. DOI: 10.1080/14616670110071847.

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

4) *Multiauthored sources with the same name and surname* as the first author should continue to be alphabetized by the second author's surname.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Special cases of parenthetical citation

Exceptions to the rule of placing the parenthetical citation at the end of a sentence

1) If the *author is mentioned in the text*, even if used in a possessive form, the year must follow in parenthesis, and page numbers should be put in the brackets at the end of the sentence.

For the assessment, see Kaltwasser *et al.* (2017) ... (112).

According to Ellwood (2018) ... (7).

2) When *quoting directly*, if the name of the author precedes the quotation, the year and page numbers must follow in parenthesis.

Mearsheimer (2001, 28) claims that: "...".

3) When *using the same source multiple times in one paragraph*, the parenthetical citation should be placed either after the last reference (or at the end of the paragraph, preceding the final period) if the same page (or page range) is cited more than once, or at the first reference, whereas the subsequent citations should only include page numbers.

Do not use *ibid* or *op. cit.* with repeated citations.

Using brief phrases such as “see”, “compare” etc.

Those phrases should be enclosed within the parenthesis.

(see: Ellwood 2018)

Using secondary source

When using a secondary source, the original source should be cited in parenthesis, followed by “quoted/cited in” and the secondary source. The reference list should only include the secondary source.

“Its authority was greatly expanded by the constitutional revision of 1988, and the Court of Arbitration can now be regarded as a ‘genuine constitutional court’” (De Winter and Dumont 2009, 109 cited in: Lijphart 2012, 39–40).

Lijphart, Arend. 2012. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 2nd edition. New Haven & London: Yale University Press.

Multiple sources within the same parentheses

1) When *multiple sources* are cited, they should be separated by semicolons.

(Mearsheimer 2001, 34; Ellwood 2018, 7)

2) When *multiple sources by the same author*, but published in different years are cited, the name of the author is cited only the first time. The different years are separated by commas or by semicolons where page numbers are cited.

(Mearsheimer 2001, 2010) or (Mearsheimer 2001, 15–17; 2010, 390)

3) When *different authors share the same surname*, include the first initial in the parenthesis.

(M. Chiti 2004, 40), (E. Chiti 2004, 223)

Chiti, Edoardo. 2004. “Administrative Proceedings Involving European Agencies.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 219–236.

Chiti, Mario. 2004. “Forms of European Administrative Action.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 37–57.

TEXT FORMATTING

General guidelines for writing the manuscript

The manuscript should be written in Word, in the following manner:

- Paper size: A4;
- Margins: Normal 2.54 cm;
- Use Times New Roman font (plain letters) to write the text, unless specified otherwise;
- Line spacing: 1.5;
- Footnote line spacing: 1;
- Title font size: 14 pt;
- Subtitles font size: 12 pt;
- Text font size: 12 pt;
- Footnote font size: 10 pt;
- Tables, charts and figures font size: 10 pt;
- Use Paragraph/Special/First line at 1.27 cm;
- Text alignment: Justify;
- Font color: Automatic;
- Page numbering: Arabian numerals in lower right corner;
- Do not break the words manually by inserting hyphens to continue the word in the next line;
- Save the manuscript in the .doc format.

Research article manuscript preparation

The manuscript should be prepared in the following manner:

Name and surname of the first author*

* Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

Name and surname of the second author**

** Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

TITLE OF THE PAPER***

*** Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.

Abstract

Abstract, within 100–250 words range, contains the subject, aim, theoretical and methodological approach, results and conclusions of the paper.

Keywords: Below the abstract, five to ten **key words** should be written. Key words should be written in roman font and separated by commas.

The manuscript can have maximally three levels of subtitles. **Subtitles** should not be numbered. They should be used in the following manner:

FIRST LEVEL SUBTITLE

Second level subtitle

Third level subtitle

Tables, charts, and figures should be inserted in the following manner:

- Above the table/chart/figure, center the name of the Table, Chart or Figure, an Arabic numeral, and the title in Times New Roman font;
- Below the table/chart/figure, the source should be cited in the following manner: 1) if the table/chart/figure is taken from another source, write down *Source:* and include the parenthetical citation information of the source; or 2) if the table/chart/figure is not taken from another source, write down *Source: Author.*

Use in-text references according to *Citing and referencing*.

Use the footnotes solely to provide remarks or broader explanations.

REFERENCES

References should be listed after the text of the paper, before the Resume in the following manner:

- the first line of each reference should be left indented, and the remaining lines should be placed as hanging by 1.27 cm using the option Paragraph/Special/Hanging;
- all the references should be listed together, without separating legal acts of archives;
- the references should not be numbered;
- list only the references used in the text.

After the reference list, write the name and surname of the author, the title of the paper and resume in Serbian in the following manner:

Име и презиме првог аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

Име и презиме другог аутора**

**** Фуснота:** Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА***

***** Фуснота:** по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.

Резиме

Resume (Резиме) up to 1/10 length of the paper contains the results and conclusions of the paper which are presented in greater scope than in the abstract.

Keywords (Кључне речи): Keywords should be written in Times New Roman font and separated by commas.

Review preparation

A review should be prepared in the same manner as the research article, but leaving out the abstract, keywords, resume, or book cover.

Book review preparation

When writing book reviews, split the text into **two columns**. Book reviews should be prepared in the following manner:

<i>Name and surname of the author</i>[*]	Below the title place the image of the front cover;
[*] In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:	Below the image of the front cover list the book details according to the following rule:
<i>Affiliation</i>	Name and surname of the author. Year of publication. <i>Title of the book</i>. Place of publication: Publisher, total number of pages.
TITLE OF THE BOOK REVIEW^{***}	The text of the book review should be prepared following the guidelines of the research article preparation.
^{***} Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.	

Detailed guidelines for referencing and formatting manuscripts are available at: <https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=5>.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензената је да доприносе очувању високог квалитета нашег часописа. Радови подлежу двострукој рецензији, а рецензије су анонимне у оба смера.

Захтев за израду рецензије достављају се преко СЦИИндекс Asistent система. Рок за прихватање/одбијање рецензирања је седам дана од пријема захтева, а за саму израду рецензије две недеље од пријема захтева. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију.

Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада:

Име, презиме и научно звање рецензента:

Приликом израде рецензија, забрањена је употреба Chat box-ова и других софтвера вештачке интелигенције.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.862/.863(497.11)

ПОЛИТИКА националне безбедности = The Policy of
National Security / главни и одговорни уредник Марија Ђорић.
– Год. 5, бр. 5 (2013)- . - Београд : Институт за политичке
студије, 2013- (Београд : Донат граф). - 24 cm

Доступно и на: <https://www.ips.ac.rs/casopis.php?id=5>.

- Три пута годишње.

- Преузима нумерацију зборника “Србија”. -

Друго издање на другом медијуму:

Политика националне безбедности (Online) = ISSN 3042-3252

ISSN 2334-959X = Политика националне безбедности

COBISS.SR-ID 203583500